

Den politiske styringen av ungdommers bruk av illegal rus:

Opplevelser av ruskontrakten som en 'styringsteknologi'

Torstein Botnan

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Vår 2021

Universitetet i Oslo

04.06.21

Den politiske styringen av ungdommers bruk av illegal rus:

Opplevelser av ruskontrakten som en 'styringsteknologi'

Torstein Botnan

Sammendrag

I denne undersøkelsen utforsker jeg ruskontrakten som en ‘styringsteknologi’, altså et verktøy myndighetene bruker for å gjøre ungdommer som tas for befatning med illegale rusmidler, til ansvarlige, rusfrie og selvstyrte individer, og hvordan dens påvirkning har blitt opplevd av et fåtall informanter som har gjennomført en ruskontrakt. Ruskontrakten er samtykkebasert, og brukes som oftest i påtaleunntattelsesavtaler hvor ungdom er anmeldt for narkotikalovbrudd, eller fordi en ungdom sammen med foresatte, ønsker å bli rusfri. Å inngå en ruskontrakt innebærer at ungdommen som samtykker, forplikter seg til å delta på jevnlig samtaler med en kommunalt ansatt, i tillegg til å kontrolleres for illegal rus via rusprøver.

Jeg anvender et foucauldiansk rammeverk både for å forstå hvordan makt påvirker ungdommene via ruskontraktens praksiser, men også hvordan disse ungdommene opplever makten og forholder seg til den. Forskningsspørsmålene mine er a) hvordan ungdommene har opplevd ruskontrakten, og hvordan dette kan ses i sammenheng med dens underliggende tvang, b) hvordan styringsteknologien(e) ser ut til å ha forsøkt å påvirke ungdommene, og hvordan de har reagert på disse forsøkene, og c) hvorfor kunnskapen ungdommene tilegner seg via samtaler ikke nødvendigvis overføres til praksis av ungdommene, og hvordan dette kan relateres til kontrolleringen av rusen.

Datamaterialet består av seks semistrukturerte intervjuer av ungdommer som alle har fullført en ruskontrakt. Fem informanter ble rekruttert via institusjoner som driver med oppfølging av ungdom på ruskontrakt, mens en ble rekruttert via snøballmetoden. Ettersom disse ungdommene befant seg i potensielt sårbare situasjoner, har konfidensialitet og tillit vært viktige aspekter ved denne undersøkelsen.

De overordnede funnene viser at ungdommene velger ruskontrakten fordi den gjøres til det eneste reelle alternativet de har, noe som innebærer at den underbygges av tvang. Dette medfører at flere ungdommer tvinges gjennom et tiltak som skal gjøre de rusfrie, uten at de egentlig har et ønske om å bli rusfri. Samtidig er det opplevelser som tilsier at noen ungdommer muligens *må* tvinges, dersom de skal ‘ta tak’, endre atferden sin og gjøre ting bedre. Via samtaler som kan ligne på det man kaller myndiggjøring, oppfordres ungdommene til å ‘jobbe med seg selv’ gjennom refleksjon og kritisk tenkning, mens de gjennom ruskontrollen på ulike måter påvirkes til å distansere seg fra rusen. Funnene støtter tidligere forskning som tyder på at samtaler kan virke positivt i form av å skape et sosialt trygt rom hvor ungdommene kan sette ord på sitt forhold til rus, og fortelle om vanskelige ting de har opplevd. Dette kan virke bevisstgjørende og gi ungdommenes økt innsikt i egen atferd, noe som kan gi dem et sunnere

forhold til rus. Samtalene forsøker imidlertid ikke å skissere et 'perfekt' liv de skal forsøke å etterleve, noe som gjør at kunnskapen ungdommene tilegner seg via samtalene, ikke nødvendigvis er direkte overførbar til handling. Dette har implikasjoner for ruskontrollen.

Ruskontrollen skal nemlig disiplinere ungdommene slik at de forhåpentligvis fjerner seg fra rusen, ettersom konsekvensen av å feile på rusprøvene sannsynligvis er å miste retten til statlig oppfølging, og dermed også muligheten til å oppnå autonomi. Funnene viser på den ene side at dette at være nok til at noen ungdommer internaliserer posisjonen sin, og holder seg unna rus i frykt for å teste positivt. På den annen side viser det seg at kontrollen også kan lede til økt innovasjon, og derigjennom nye former for rusbruk, som i stor grad kan holdes utenfor kontrollens rekkevidde, ettersom flere av ungdommene som tvinges, ikke helt klarer å finne ut av hvordan de skal leve uten rus, eller komme fram til at et rusfritt liv er bedre enn et liv (fylt) med rus, *under* selve ruskontrakten.

Forord

Jeg vil først og fremst takke alle ungdommene som var villige til å dele sine erfaringer med meg. Jeg vil også takke dem for deres innsikter og åpenhet omkring et så vanskelig og komplisert tema som rus. Denne undersøkelsen hadde ikke vært mulig uten dere.

Jeg vil også takke Uteseksjonen og Konfliktrådet i Trondheim for å ha hjulpet meg med å rekruttere informanter til denne undersøkelsen, i tillegg til å la meg og noen av disse informantene få låne deres lokaler til intervjuene.

Jeg ønsker også å rette en takk mot mine to veiledere Torbjørn Skardhamar og Kjell Erling Kjellman, for deres ærlige og konstruktive tilbakemeldinger gjennom hele denne prosessen. Det har vært til stor hjelp, og har styrket dette arbeidet stort.

Jeg vil dessuten takke min venn, kollega og sparringspartner Lars-Erik L. Gjerde, for fruktbare kommentarer og diskusjoner under arbeidet med dette prosjektet. Dine råd har vært gull verdt.

Jeg vil videre takke mine medelever i seminargruppe 3 og seminarleder Marianne Nordli Hansen, for deres faglige og moralske støtte gjennom det siste året.

Til slutt ønsker jeg å takke min kjære samboer Mia, familie og venner for deres oppmuntrende ord, støtte og korrekturlesing.

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjon.....	1
2. Foucauldiansk rammeverk	4
2.1. Makt og styring	4
2.1.1. Myndiggjøring og disiplin.....	6
2.1.2. Motstand og medgjørighet	7
2.2. Kunnskap og intervensjoner	8
2.3. Teoretiske refleksjoner	8
3. Den politiske styringen av narkotika.....	10
3.1. ‘Narkotikaproblemet’	10
3.2. Straffebestemmelsene mot unge narkotikalovbrytere	11
3.3. Narkotikabruk blant norsk ungdom.....	13
3.4. Ruskontrakter	13
3.4.1. Ruskontraktens form	14
3.4.2. Samtaler.....	15
3.4.3. Rusprøver	16
3.4.4. Tidligere forskning	16
4. Metode.....	19
4.1. Intervju som metode	19
4.1.1. Utvalg	20
4.1.2. Rekruttering.....	21
4.1.3. Intervjuene.....	22
4.1.4. Koding	24
4.1.5. Transkribering	25
4.2. Vitenskapelig ståsted	25
4.3. Etikk	26
4.3.1. Ethiske grep.....	26
4.3.2. Forskerrollen	29

4.4. Ytterligere refleksjoner.....	30
4.4.1. Forbehold.....	30
4.4.2. Mulige begrensninger.....	32
4.4.3. Avsluttende bemerkninger	32
5. Samtykke og tvang: Perspektiver på ruskontrakten	33
5.1. ‘Valgets’ kval	33
5.2. Tvang til liten nytte	37
5.3. Tvang til forbedring.....	42
5.4. Straff som hjelp, eller hjelp som straff?	44
6. Ruskontrakten: En styringsteknologi	47
6.1. Meningsløse samtaler	47
6.2. Bevisstgjørende samtaler.....	50
6.3. Ubehagelige, men nødvendige prøver?	53
6.4. Tøff kjærlighet.....	57
7. Ideale formål og virkelige konsekvenser: Ungdommelige utfordringer møter papiret	60
7.1. Kunnskap ≠ handling.....	60
7.2. Rus under (delvis) kontroll.....	66
7.3. Rus utenfor kontroll.....	67
7.4. Frihet og kontroll: Et krevende samspill	72
8. Konklusjon	74
Litteratur	81
Appendiks.....	100
Appendiks I: Informasjonsskriv og samtykkeskjema	100
Appendiks II: Intervjuguide	105

1. Introduksjon

Ruskontrakter, også kalt ungdomskontrakter, er i dag den foretrukne reaksjonsformen rettet mot ungdom som tas for brudd på narkotikalovgivningen (Riksadvokaten 2014: 8). Kontraktene er samtykkebaserte, og brukes ofte som en del av påtaleunntattelsesavtaler, men kan også inngås frivillig av ungdom sammen med foresatte, utenfor rettssystemet. Dersom en ungdom samtykker til ruskontrakt, forplikter vedkommende seg til å avstå fra illegale rusmidler, noe som etterprøves ved jevnlig avleggelse av urinprøver. Dette styrkes via samtaler som skal bidra til at ungdommen omfavner en ny væremåte som antas å være bedre for både ungdommen selv og samfunnet for øvrig. Formålet med kontraktene er å bryte med ungdommenes påbegynte ruskarrierer, ved å gjøre dem a) i stand til å forstå hvorfor de velger som de gjør og rusens mulige helsemessige effekter og b) til myndige og selvdisciplinerte individer som fjerner seg fra rusen ved å praktisere abstinens (Ruskontrakt u. å.: Les mer om prosjektet).

Man vet imidlertid lite om hvordan ungdommer *opplever* og forstår intervensjoner rettet mot deres rusbruk (Ekendahl, Månsson & Karlsson 2020: 60). Det foreligger dessuten liten dokumentasjon på effektene av ruskontrakter, og om de bidrar til redusert eksperimentering med illegale rusmidler (Helsedirektoratet 2020: 21). Selv om man kanskje aldri vil få et klart bilde av ruskontraktenes reelle effekter, med mindre man utfører eksperimentelle studier eller lignende, noe som er lite sannsynlig på grunn av etiske hensyn, er det likevel mulig å se nærmere på ungdommers egne erfaringer med dem, noe som er nødvendig for å finne ut av hvordan de oppleves. Det er nemlig behov for mer kunnskap omkring ungdommers egne erfaringer med ruskontrakt, både for å forhindre unødvendig ressursbruk og inngripende tiltak, men også for å finne ut hva som hjelper (NOU 2019:26: 244). For til tross for at bruken av påtaleunntattelse overfor unge narkotikalovbrytere er utbredt, er det nemlig gjort få undersøkelser som ser nærmere på f.eks. ruskontrakter (NOU 2019:26: 219).

Ved å *utforske ruskontrakten som en 'styringsteknologi', og hvordan dens påvirkning har blitt opplevd av et fåtall informanter som har gjennomført en ruskontrakt*, ser jeg nærmere på a) hvordan ungdommene blir forsøkt 'styrt' mot et rusfritt liv, og b) hvordan de har opplevd, reagert på, og forholdt seg til situasjonen. Her ser jeg ruskontrakten i et komplekst samspill som inkluderer hjelp, veiledning, tvang og kontroll, noe som muliggjør en analyse av både dens strafferettslige og velferdsmessige sider (Sandøy 2020: 911). Dette innebærer å diskutere ungdommenes opplevelser og teoretisere disse, og se på hvordan de støtter ideene mine og hvor de viser det motsatte. Jeg ser nærmere på tekster som kartlegger den historiske utviklingen av

norsk narkotikapolitikk, før jeg så klargjør for hva ruskontrakter er og skal gjøre gjennom de abstrakte skriverier, for å så komme inn på hvordan de brukes i praksis via intervjuene. Jeg har tre forskningsspørsmål som operasjonaliserer problemstillingen:

1. *Hvordan forstår ungdommene ruskontraktens funksjon, og kan dette ses i sammenheng med dens underliggende tvang?*

Jeg vil her vise hvordan ruskontrakten i teorien må 'velges', men at den gjøres til det eneste, åpenbare og foretrukne alternativet ungdommene har, slik at de i praksis tvinges til å samtykke. Jeg knytter spørsmålet om ruskontraktens funksjon til denne underliggende tvangen, ettersom forståelsen av *hvorfor* de tvinges til ruskontrakten er sentral for deres forståelse av hva slags funksjon kontrakten utøver. Ruskontrakten skiller seg nemlig fra mer tradisjonelle og ordinære straffereaksjoner, ettersom formålet med den først og fremst er å *hjelp*e ungdommene med å bli rusfrie, snarere enn å rent straffe dem for lovbruddet de har begått. Dette kompliseres imidlertid av det faktum at ruskontrakten brukes som en straffereaksjon. Videre diskuterer jeg hvorvidt ungdommenes opplevelser kan si noe om tvang eller fravær av tvang overfor de ungdommene som bruker illegale rusmidler er hensiktsmessig, og hvorvidt opplevelsene peker på at ruskontraktens virkninger kan ha forekommet på grunn av kontrakten, eller om det kan tenkes at de ville ha forekommet på tross av den.

2. *Hvordan ser styringsteknologi(e) ut til å ha forsøkt å påvirke ungdommene, og hvordan har ungdommene reagert på disse forsøkene?*

Dette spørsmålet tar for seg hvordan ruskontrakten via de to teknologiene 'samtaler' og 'ruskontroll' har forsøkt å påvirke ungdommene, hvorvidt og hvorfor de har lyktes eller eventuelt mislyktes med disse forsøkene, og dessuten hvordan ungdommene har reagert på forsøkene, og forholdt seg til situasjonen. Jeg vil her vise hvordan, og hvorfor ungdommene av ulike årsaker enten lar seg, eller ikke lar seg påvirke, og at dette i stor grad ser ut til å henge sammen med deres forståelse av makt. Denne diskusjonen kulminerer i en forståelse av ruskontrakten som en form for 'tøff kjærlighet', da det er en styringsteknologi som kombinerer styring som på den ene siden skal kontrollere og normalisere, mens den på den annen side forsøker å skape trygghet, sikkerhet og velvære overfor ungdommene.

3. *Hvorfor overføres ikke nødvendigvis kunnskapen ungdommene tilegner seg via samtalene til handling, og hvordan kan dette relateres til kontrolleringen av rusen?*

Dette spørsmålet er i stor grad en forlengelse av spørsmål to. Jeg vil først se nærmere på hvorvidt kunnskapen ungdommene tilegner seg via samtalene er overførbar, og blir overført til

handling av ungdommene. Det viser seg i den forbindelse at kunnskapen ungdommene får via teknologien, i form av økt innsikt og bevissthet omkring temaet rus, ikke nødvendigvis er direkte overførbart til handling i form av å *avstå* fra rus. Ettersom en del av formålet med kontraktene går ut på å ansvarliggjøre ungdommene, overlates ansvaret om å skissere og leve ut et liv uten rus, opp til ungdommene selv. Å oppnå rusfrihet kan imidlertid nokså ofte være en langvarig prosess, noe som innebærer at flere av ungdommene behøver tid på seg til å bli rusfrie. Likevel er det en forutsetning ved ruskontrakten at ungdommene klarer å holde seg rusfrie omgående. Men ettersom flere av ungdommene a) tvinges til ruskontrakten uten å ha noe brennende ønske om å bli rusfrie, og b) bl.a. befinner seg i en eksperimenterende fase av livet, og/eller jobber med problemer som kan være relatert til rus; kan det oppstå økt innovasjon, og slik nye former for rusbruk. Jeg vil i den forbindelse synliggjøre hvordan dette henger sammen med at kontraktens autoritære ledd er svake, noe som gjør forholdet mellom frihet og kontroll svært komplisert. Flere av ungdommene har nemlig kunnskap om a) når de skal avlegge rusprøvene, b) ulike rusmidlers påvisningstid, i tillegg til c) hvordan rusprøvene analyseres, noe som samlet kan brukes til å holde rusbruken utenfor myndighetenes kontroll. Til å hjelpe meg med å besvare disse spørsmålene, anvender jeg et foucauldiansk rammeverk som framhever makt.

2. Foucauldiansk rammeverk

I dette kapittelet vil jeg redegjøre for undersøkelsens teoretiske fundament. Jeg fokuserer sterkt på a) makt og styring, og herunder de to styringsformene myndiggjøring og disiplin, i tillegg til hvordan dette ofte blir møtt med motstand og medgjørighet. Videre dekker jeg temaene b) kunnskap og intervensjoner, hvor jeg også ser nærmere på hvordan dette kan knyttes til makt og styring. Til slutt gjør jeg meg noen c) teoretiske refleksjoner rundt undersøkelsens foucauldianske tilnærming.

2.1. Makt og styring

Konseptet *styringsmentalitet* (governmentality) ble utviklet av Foucault (2003a; 2007; 2008) som en del av en analyse av hvordan makt blir utøvet i liberale samfunn (Houborg, Søggaard & Mogensen 2020: 2). Ifølge Foucault (1980; 1978: 136), har det skjedd et skifte vekk fra å bruke makt i form av å begrense og kontrollere individer, mot å ansvarliggjøre dem, ikke bare slik at de blir produktive og effektive, men også slik at de aktivt deltar i styringen av sine egne liv (Pylypa 1998: 21). Denne utøvelsen av makt ligger til grunn for det han kaller styringsmentalitet, og er noe han mener har blitt grunnlaget for alle moderne former for politisk tenkning og handling i liberale stater (Ciccarelli 2008: 309).

Styringsmentalitet som konsept utvider på denne måten tradisjonelle maktkonseptualiseringer, ved å ikke forstå sosial regulering som noe rent eksternt (Pease 2002: 140), men noe som individer først og fremst oppfordres til å utøve gjennom sin egen frihet og sine personlige valg, ved å bli ansvarlige, autonome og selvdisiplinerte (Rose 1999: 10; Ciccarelli 2008: 327; Rose, O'Malley & Valverde 2006: 90; Young 1994: 47). Ettersom styringsmentalitet forutsetter at individene man utøver makt over er frie aktører, står det i motsetning til konseptet dominans, som i Foucaults (1988: 19) terminologi er det 'vi vanligvis kaller makt'. Ifølge Foucault (1991: 100) er myndighetenes formål først og fremst 'å sikre sin befolknings velvære, forbedre dens forfatning, øke dens velstand, levetid, helse et cetera', mens dominans dreier seg mer om asymmetriske maktforhold der underkastede individers interesser ikke blir hensyntatt (Lemke 2002: 53).

Ettersom myndighetene ønsker å ivareta sin befolkning og sikre dens helse og sikkerhet, forsøker de ofte å intervenere i normbrytende og 'problematisk' atferd. En *norm* er noe som både kan anvendes mot et individ eller en befolkning man ønsker å regulere (Foucault 2003a: 253). Et avvik fra normen skal ifølge Foucault (1977: 183) nemlig ikke bli ansett som en mindre overtredelse dersom det oppdages, men som definerende for individets plass blant andre

individer i det sosiale hierarkiet (Ryan 1991: 109). For å rette opp i normbrytende individers atferd, bruker myndighetene ofte såkalte *styringsteknologier* (technologies of government), hvor hensikten er å styrke deres kapasitet for selvdisciplin og selvstyring slik at normen normaliseres og ikke lenger brytes, for å på denne måten forebygge behovet for framtidige intervensjoner ved å gjøre individene mer ansvarlige og selvstendige (Foucault 2003b: 138; Peters 2010: 15-35).

Med andre ord handler det om å påvirke individers subjektivitet og slik muliggjøre en form for ansvarliggjøring og personlig autonomi som er mer tilpasset samfunnets normer (Rose 1996b: 155). Personlig autonomi blir derfor ikke en motsats til bruk av makt, men 'et sentralt element i dens utførelse' (Rose & Miller 1992: 174). Det er i den forbindelse viktig å påpeke at styringsteknologier autoriseres av styringsmentaliteter, og derfor ikke forsøker å undertrykke individets subjektivitet via dominans (Foucault 1993: 203-4), men snarere å 'kultivere denne subjektiviteten på bestemte måter i overensstemmelse med spesifikke mål' (Garland 1997: 175; Lazaroiu 2013: 826; Leahy 2014: 172).

Begrepene 'styring', 'styringsteknologi' og 'styringsmentalitet' brukes noe inkonsistent om hverandre i litteraturen, samtidig som innholdet i dem endrer seg over tid i Foucaults vokabular (Lemke 2013: 38). Man kan imidlertid definere 'styring' som en aktivitet som tar på seg ansvaret for å lede individer gjennom livene deres ved å plassere dem under en veileders autoritet, som gjøres ansvarlig for hva de gjør og hva som skjer med dem (Foucault 1982: 221). Dette kan riktignok omfavne alt fra hvordan individer styres til hvordan individer styrer seg selv. Styringsmentalitet kan derimot forstås som en slags 'diskurs' som identifiserer og rammer inn 'problematisk' befolkningsgrupper ved å konstruere normer som skal styre disse, mens styringsteknologier kan bli forstått som de verktøy for styring som brukes innenfor disse befolkningene (Janes 2016: 111; McKee 2009: 467/472; Rose & Miller 1992: 183; Rose 2000a: 322; Lemke 2002: 56; Sharland 2006: 255).

Med maktkonseptualiseringen som ligger i bunn, utelukker jeg verken at makt kan bli brukt på undertrykkende vis eller imot noens interesser, eller at det å regulere andres atferd nødvendigvis er noe negativt (Foucault 1977: 23; Garland 1991: 136; Lemke 2002: 53; Fornet-Betancourt, Becker, Gomez-Müller & Gauthier 1987: 130; Gaventa 2003: 2). Snarere er jeg åpen for at maktbruk kan virke produktivt (Foucault 1972), ved at ungdommer som f.eks. sliter med rus, kan få større kontroll over livene sine og bedre sin helse ved å omfavne en ny væremåte (Fraser 1981: 272; Lukes 2004: 83). Samtidig utelukker jeg heller ikke *muligheten* for det mer framtreddende og tydelige maktmisbruket Foucault (1977) nevner, som mange forskere innenfor

denne teoretiske tradisjonen har en tendens til å forsømme, ved å fokusere for mye på nettopp personlig autonomi og frivillighet (Death 2013: 765). Dette innebærer at maktbruk ikke nødvendigvis bare handler om å oppfordre individer til å forbedre sin atferd, selv om dette ikke utelukkes, og at jeg er *åpen* for at det kan eksistere tilfeller hvor det brukes mer uberettiget eller ondsinnet.

2.1.1. Myndiggjøring og disiplin

Jeg fokuserer spesielt på to former for styring, nemlig myndiggjøring og disiplin – styringsformer som styringsteknologier ofte bruker overfor ‘problematisk’ befolkningsgrupper som ikke lever opp til normen, i forsøk på å endre deres atferd.

Myndiggjøring (empowerment) kan forstås som en prosess som fører til at individer får større kontroll over livene sine, hjelper seg selv og øker sin livskvalitet (Rappaport 1981: 15; Adams 2003: 5; Karoll 2010: 263; Haugaard 2012: 33). Det er altså en pedagogisk og helsefremmende praksis som skal ‘styrke den makt den enkelte måtte være i besittelse av, for å endre og påvirke uhensiktsmessige forhold’ (NOU 1998:18: 274). Dette kan ses i sammenheng med myndighetenes ønske om å forbedre individers liv ved å gjøre de mer ansvarlige og selvstendige. Formålet er nemlig å skape individer som ikke behøver å styres av andre, men som er i stand til å styre, mestre, og ta vare på seg selv (Rose 1996a: 45; Inglis 1997: 4; Tazzioli & Walters 2016: 448; McKinlay, Carter & Pezet: 2012: 9; Besley 2010: 533; Merlingen 2011: 151; Arts 2014: 20; Cruikshank 1993: 330; Pylypa 1998: 34; Powers 2003: 227), noe som gjør teorien nyttig til å se hvordan myndighetene forsøker å ansvarliggjøre og bevisstgjøre ungdom som regnes som ‘umyndige’ på grunn av sitt rusbruk, via samtaler som skal øke deres innsikt i egen atferd, og på basis av denne innsikten bli i stand til å endre sin atferd.

Til tross for at det ikke nevnes eksplisitt i diskursen, forstår jeg nemlig samtalene, på et implisitt plan, som forsøk på myndiggjøring, ettersom de skal hjelpe ungdommene med å bli mer ansvarlige og bevisste individer (Bjerge & Nielsen 2014: 75). Selv om dette altså ikke uttales direkte, er dette muligens funksjonen samtalene har – all den tid målet er å endre ungdommenes forhold til rus og slik også deres atferd.

Den andre styringsformen jeg fokuserer på, *disiplin*, handler om å normalisere individer slik at de konstrueres basert på, og etter normene som er bakgrunnen for disiplineringen (Foucault 1977: 183; 1984b: 441-442). Disiplin kan derfor sies å være en metode for individer å mestre sine egne kroppar, og gjøre seg selv lydige og nyttige på (Garland 1991: 136; Foucault 1978: 139). Ved å oppfordre individer til å internalisere normer, og tvinge dem til å repetere de

samme handlingene over tid, håper man å oppnå normalisering og dermed korrigert atferd (Tadros 1998: 89; Deacon 2002: 108). Her tiltenkes dessuten trusselen om negative sanksjoner dersom normen ikke leves opp til, en viktig funksjon, for å tvinge normbrytende individer til å modifisere sin atferd, slik at de forbedrer sin selvdisiplin og slik blir mer ‘ansvarlige’ individer i samfunnets øyne (Foucault 1977: 182-183). Selv om dette heller ikke nevnes eksplisitt i diskursen, forstår jeg også ruskontrollen på et implisitt plan som en form for disiplinering, ettersom den a) gjør avstand mot bruk av illegale rusmidler til normen, b) involverer bruk av rusprøver til å kontrollere at den leves opp til, og c) truer ungdommene med negative sanksjoner dersom de ikke evner dette.

Jeg vil derfor se disiplin som en form for styring også, bare at det ikke er en *liberal* styringsform, men som operasjonaliseres i styringsteknologier som ruskontrakten – en kompleks styringsteknologi som både baserer seg på straff, hjelp, påvirkning og tvang, altså flere ulike former for styring.

2.1.2. Motstand og medgjørighet

Foucault (1980: 98) argumenterer for at makt ikke må bli sett på som noe statisk eller noe som en part er i eneveldig besittelse av; men noe som sirkulerer både gjennom og mellom individer. Foucault (1977) har med sin maktforståelse forsøkt å overkomme dikotomien ‘de mektige’ og ‘maktesløse’, som man ofte finner i mer tradisjonelle konseptualiseringer, der makt forstås som noe rent eksternt og undertrykkende – og med det dannet en forståelse av makt som tar utgangspunkt i at den underordnede i en maktrelasjon omtrent alltid har ressurser til å skape motstand mot den overordnede (Hartmann 2003: 3; Pickett 1996: 461; Armstrong & Murphy 2012: 316).

Som Foucault (1982: 217) er jeg følgelig opptatt av hva som *skjer* når makt utøves. For hvor det utøves makt, blir det som oftest også motstand (Foucault 1978: 95; Widder 2004: 411; Deflem 2008: 4). Ettersom styringsteknologier forutsetter at individers frihet brukes til å realisere myndighetene formål (Foucault 1982: 220; Garland 1990: 162; Lukes 2004: 64; Keane 2008: 407; Gjerde 2021: 4), er det av interesse å se på hvorvidt myndighetenes intervensjoner skaper motstand eller medgjørighet (Pease 2002: 141), ettersom det ikke nødvendigvis er slik at alle individer som rammes av disse, ønsker å bruke sin frihet til å realisere deres formål (Cruikshank 1999: 91).

Det er ofte slik at individer myndighetene forsøker å disiplinere eller myndiggjøre, føler seg tvunget til å gjøre ting de ikke vil, og dermed gjør motstand, eller at de utviser en ytre form

for medgjørlighet mens de holder sin indre motstand skjult, for å ikke bli 'avslørt' (Duke, Gleeson, Dabrowska, Herold & Rolando 2020: 27), samtidig som det selvsagt også finnes tilfeller hvor makten skaper medgjørlighet.

2.2. Kunnskap og intervensjoner

Foucault (1977: 27; 1980: 131; 1984a: 374) mener makt og kunnskap både sameksister og er gjensidig avhengige av hverandre, fordi det er i, og gjennom makt at det som er viten, sagt, tatt for gitt og ansett for å være sant er konstituert, mens kunnskap konstituerer makt ettersom det åpner for mer effektiv maktbruk. Eksempelvis åpner man via kunnskap om rus som et problem, opp for at de som ruser seg kan styres og kontrolleres, noe som illustrerer at bruk av makt ikke er mulig uten en kunnskap om problemet. Kunnskap muliggjør dermed intervensjoner, ettersom praksiser legitimeres når de blir til 'kunnskap' (Foucault 1980). Slik kan kunnskap forstås som et 'middel' i maktkamper, der den som får sin kunnskap legitimert kan anvende makt over andre, og styre andre.

I sine forsøk på å styre befolkningsgrupper, produserer intervensjoner imidlertid ofte utilsiktede konsekvenser, som er bestemte effekter ved en meningsfull handling som skiller seg fra det man ønsket og prøvde å oppnå (Baert 1991: 201). Ettersom sosiale intervensjoner belager seg på at individer bruker friheten sin til å gjøre slik myndighetene ønsker, har ikke myndighetene tilstrekkelig kunnskap om intervensjonene vil gi uttelling og virke etter hensikten a priori (Vernon 1979: 59). Myndighetene konfronteres nemlig på den ene side av individers rettigheter og interesser, ettersom disse ofte skal 'normaliseres' ved å kvitte seg med atferd de muligens har lyst til å opprettholde. På den annen side konfronteres de av handlingene disse individene lever ut, som myndighetene både har liten kunnskap om, og mulighet til å bestemme over (Rose & Miller 1992: 179; Rose 2006: 149).

At myndighetene ønsker å realisere et formål, er nemlig ikke ensbetydende med at det *vil* bli realisert i praksis (Foucault 1977), ettersom det ofte blir motstand og derav vanskelig å innføre det regimet man ønsker. Likt Stenson (1998: 350) ønsker jeg derfor å overkomme barrierene mellom analysen av de intellektuelle dimensjonene ved fenomenet jeg undersøker, og analysen av den kompliserte menneskelige praksisen som medfølger.

2.3. Teoretiske refleksjoner

Som Merlingen (2011: 150) påpeker kjennetegnes foucauldianske rammeverk av et kritisk fokus på makt og mikropraksiser, der man ser makt som 'forankret i et mangfold av

mikropraksiser' (Fraser 1989: 18). Rammeverket fungerer derfor godt til å utforske myndighetenes praksiser overfor ungdom som tas for befatning med illegal rus, ettersom disse ikke blir tatt for gitte, og snarere settes på prøve (Pereira & Carrington 2016: 382; Garland 1997: 174; Lazaroiu 2013: 830). Jeg gjør dette ved å se på ungdommenes egne opplevelser av praksisene, men også hvordan makten reflekteres via disse praksisene (Sharland 2006: 256) – hvor inngangen til kontrakten, samtaler og ruskontroll er de tre mest sentrale.

En generell svakhet ved undersøkelser med lignende teoretiske rammeverk er imidlertid at de ofte fokuserer lite på empirisk virkelighet, og har en tendens til å sammenblande tanker med praksis (McKee 2009: 467). Eksempelvis håper myndighetene at formålet med ruskontrakten skal omgjøres til praksis, men det er som tidligere nevnt ingen automatikk i at dette vil skje. Å snakke om hvordan noe skal eller burde være, er ikke ensbetydende om at noe er eller vil bli slik man ønsker. Det er derfor en fordel at jeg eksempelvis ikke utelukkende fokuserer på ren tekst omkring ruskontrakter, slik den foucauldianske diskursanalyse gjør (Merlingen 2011: 153) – men istedenfor forankrer empirien i intervjudata med ungdommers egne erfaringer med ruskontrakt. Ved å gjøre dette synliggjør jeg for øvrig de mulige svakhetene og utfallene ved sosiale intervensjoner rettet mot ungdom som tas for befatning med illegale rusmidler via deres egne opplevelser, som kanskje ikke kommer like tydelig fram på andre måter, snarere enn hvordan jeg kan tenke meg at de har opplevd den – til tross for at jeg riktignok også tolker disse opplevelsene og ikke nødvendigvis tar dem for gitt som sannheter.

En betimelig innvending mot min foucauldianske tilnærming til myndiggjøring er riktignok at den kan etterlate lite rom for individuell agens, *dersom* man fokuserer for mye på ideologi, snarere enn hvordan myndiggjøring konstrueres i praksis (Frank & Bjerger 2011: 202). Jeg forsøker å imøtekomme en slik mulig kritikk ved å a) ta utgangspunkt i ungdommenes egne opplevelser, b) åpne opp for agens ved å forstå makt som noe ungdommene også kan besitte og utøve, og c) dermed vise til hvilke måter myndiggjøringen kan lykkes eller mislykkes (Harris 2011: 59). En mulig kritikk som fremdeles gjenstår er imidlertid at jeg kun har hørt ungdommenes side av saken, og f.eks. ikke samtalepartnernes. Jeg forsøker primært å løse en slik mulig kritikk ved å fastholde at jeg kun tolker hva samtalepartnernes intensjoner har vært, snarere enn å presentere deres intensjoner som sådan. Men for å forstå hvordan samtalene har forsøkt å påvirke ungdommene, er det en nødvendighet for meg å undersøke, samt prøve å tolke og forstå disse intensjonene.

3. Den politiske styringen av narkotika

I dette kapittelet ser jeg nærmere på den politiske styringen av narkotika i Norge. Jeg vil her komme inn på a) oppstandelsen av det såkalte ‘narkotikaproblemet’, straffebestemmelsene mot unge narkotikalovbrytere og hvordan den strafferettslige tilnærmingen mot unge rusbrukere har endret seg med tiden, b) utviklingen av narkotikabruk blant norsk ungdom, og til slutt c) hva ruskontrakter er, hensikten med dem, i tillegg til tidligere forskning omkring fenomenet.

3.1. ‘Narkotikaproblemet’

Fra midten av 1960-tallet begynte norsk ungdom å bli eksponert for narkotika, først og fremst gjennom cannabis (Gjersing & Amundsen 2018: 4). Etter hvert ble også rusmidlene amfetamin og LSD tatt i bruk, i tillegg til tradisjonelle legemidler som morfin og andre opiater. Dette førte til en drastisk økning i bruk av narkotika blant norsk ungdom i hovedstaden mot slutten av 60-tallet (Schjøtz 2017: 16; Lind 1974: 61). Narkotikabruk ble på den ene side assosiert med ungdomskulturer som gjorde motstand mot samfunnets etablerte institusjoner, og på den annen side med ugunstige levekår for enkelte av de vanskeligstilte delene av populasjonen (Houborg, Søgard & Mogensen 2020: 4). Dette la grunnlaget for det såkalte ‘narkotikaproblemet’, som skapte stor uro hos den norske befolkning så vel som myndighetene. ‘Narkotikaproblemet’ ble forstått som en epidemiologisk trussel; et virus som var i ferd med å spre seg, som måtte bekjempes med makt (Fjær 2004; Ødegård 2011).

Spørsmålet var hvordan myndighetene skulle forhindre denne framveksten av dette problemet, og løsningen ble å innføre en meget restriktiv ruspolitikk med en nullvisjon som ikke bare gjorde omsetning, men også bruk av narkotika ulovlig (Schjøtz 2017: 18; Buvik & Bye 2019: 390). Gjennom forbudet ønsket man på den ene side at ungdommer som tilhørte den nye, rebelske ungdomskulturen og de sosialt vanskeligstilte skulle tilpasse seg til resten av samfunnet, og på den annen side å forhindre sosial ‘smitte’ blant den øvrige befolkningen. Forbudet mot narkotika er fremdeles nedfelt i lovverket i skrivende stund, men har i nyere tid blitt utfordret av liberale krefter mener man har gjort feil i å straffeforfølge rusbrukere, som jeg vil komme inn på senere i neste seksjon.

Jeg har til nå vist at narkotika ble et samfunnsproblem, og at det ikke var noe man kunne ta for gitt per se, ettersom problemer må skapes sosialt, og intet er et ‘problem’ myndighetene eller andre med muligheten til å anvende makt, forsøker å løse før det sosialt forstås som et problem. Fra et foucauldiansk perspektiv er dette interessant, ettersom det innebærer at problemer må skapes, og det er dette denne tradisjonen undersøker (Foucault 1985). Ved å følge

Miller & Roses (2008) argumentasjon, kan man tolke det dithen at myndighetenes diskurs har produsert kunnskap omkring rusbruk som noe problematisk, som igjen har invitert til, og legitimert en intervensjon overfor befolkningsgrupper som involverer seg i denne type atferd, for å slik tvinge dem til å leve opp til samfunnets normer (Duff 2015: 82). På denne måten kan man si at myndighetene har knyttet sine egne idealer til problemet de har 'skapt' (Rose & Miller 1992: 181; Miller & Rose 1995: 594). Jeg nå se nærmere på lovene som gjorde narkotikaproblemet til et straffespørsmål og tekster som dekker disse.

3.2. Straffebestemmelsene mot unge narkotikalovbrytere

Straffebestemmelsene mot narkotika er regulert gjennom to forskjellige lover (Stene & Thorsen 2007: 118). Den ene av disse er straffeloven, som reguleres av legemiddeloven, og består av et forbud mot de fleste former for befatning med narkotiske stoffer. Utover forbudet mot bruk av narkotika, består legemiddeloven også av et forbud mot besittelse av mindre mengder narkotiske stoffer. De stoffene man kaller narkotika er altså de stoffene man finner på Legemiddelverkets narkotikaliste, og er en samlebetegnelse for alle de illegale og reseptbelagte rusgivende substanser man kaller rusmidler (Gjersing & Amundsen 2018: 3). Jeg vil derfor også benytte meg av begrepene illegal rus eller simpelthen rus når jeg omtaler narkotika.

Man kan især trekke fram to årsaker til at myndighetene straffer bruk av narkotika. Den ene årsaken tar utgangspunkt i at straffen skal virke allmennpreventivt, ved at potensielle lovbrøyttere ikke velger å bruke narkotika fordi det kan utløse en straff dersom man blir tatt (Nymo 2015: 290). Straffen for bruk og besittelse av narkotika skal på denne måten virke avskrekkende overfor potensielle lovbrøyttere (Hauge 2017: 209). Den andre årsaken er at det skal virke individualpreventivt, ved at straffen får de som begår narkotikaovertrедelser til å se de negative konsekvensene lovbruddet produserer, og slik frastår fra å begå nye lovbrudd i framtiden.

I forsøk på å redusere kriminell atferd og bruk av narkotika blant unge, har myndighetene innført en rekke nye alternative straffereaksjoner rettet mot unge lovbrøyttere (Lid 2016: 38). Tidligere ble de fleste mindre alvorlige narkotikaovertrедelser blant ungdom avgjort med forelegg, mens bruken av bl.a. betinget påtaleunndlatelse¹, hvor unge lovbrøyttere forplikter seg til avtalte vilkår for å slippe straffeforfølgelse, i senere tid har økt betydelig, samtidig som

¹ Se §69 i Straffeprosessloven.

langt færre fengsles. Påtaleunntatelse brukes ifølge Lid (2016: 42) når påtalemyndigheten ‘mener de kan bevise straffeskyld, men når en samlet vurdering finner at overveiende grunner taler for ikke å påtale handlingen og en videre straffeforfølging av saken’.

Sammen med de nye politiske føringene, som har økt bruken av betinget påtaleunntatelse, har myndighetene vektlagt at straffereaksjonene skal tilpasses de unge lovbrüternes individuelle behov, gjennom oppfølging basert på ‘forpliktende og strukturert samarbeid’ (Lid 2016: 43). På denne måten har hjelp eller behandling gjennom individuell oppfølging av de unge narkotikalovbrüterne blitt ‘bakt inn’ i de nye, alternative straffereaksjonene, som ser ut til å prøve å finne et balansepunkt mellom straff og behandling (Ericsson 1996: 58). Man tar derfor i større grad i bruk sosialarbeidere og psykiatrisk ekspertise til å regulere, håndtere og normalisere disse individene, snarere enn å rent straffe dem for deres uønskede atferd (Foucault 1977: 184-185; 2018: 21; Garland 2019: 272; 1981: 43):

«For å sette det på spissen kan man si at hele det omfattende hjelpeapparatet som eksisterer for barn og unge er blitt forvandlet til potensielt å bli en del av strafferettsapparatet.» (Lid 2016: 56)

Som en konsekvens av at helse- og justissektoren samarbeider i oppfølgingen av de unge lovbrüterne, argumenterer Lid (2016: 57) for at det nå har blitt utydelig hva som er straff og hva som er hjelp, i tillegg til at skillene mellom velferdsstaten og straffesystemet har blitt utydelige. Dette ser ut til å henge sammen med at straffereaksjonene er komplekse ettersom målet er å ‘reformere’ ungdommene, men dette er et bredt mandat og ofte inkluderes flere ulike institusjoner til slike formål. Utviklingen som er nevnt peker imidlertid mot en klar tendens på at samfunnet har beveget seg mer mot en retning der man forsøker å hjelpe snarere enn å straffe unge narkotikalovbrüterne.

Denne utviklingen kulminerte i mars 2018 i at et rusreformutvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon, skulle forberede gjennomføringen av en rusreform på vegne av regjeringen, der ‘ansvaret for samfunnets reaksjon på bruk og besittelse av illegale rusmidler til egen bruk skulle overføres fra justissektoren til helsetjenesten’ (NOU 2019:26). Ettersom alternative straffereaksjoner forutsetter straffbare handlinger, ville det ikke lenger bli aktuelt å bruke ruskontrakter i form av straffereaksjoner innenfor den foreslåtte modellen, ettersom reformen også ville ramme straffebestemmelsene overfor ungdom (ibid: 316). Utvalget kunne nemlig ikke finne bevis for at straff av narkotika har en utpreget allmennpreventiv effekt på hverken ungdom eller voksne, og konkluderte med det at fortidens politiske tilnærming til det såkalte ‘narkotikaproblemet’ har vært feilslått (ibid: 267). Reformen og de foreslåtte endringene ble imidlertid skrotet da et stortingsflertall bestående av Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet og

Senterpartiet stemte imot den (Dorholt 2021). Dette innebærer i praksis at forbudspolitikken opprettholdes, og at ruskontrakter i skrivende stund, fremdeles kan bli brukt som straffereaksjoner overfor ungdom som tas for befatning med illegale rusmidler.

3.3. Narkotikabruk blant norsk ungdom

De mest brukte narkotiske stoffene blant norsk ungdom, kan deles inn i de fire kategoriene cannabis (hasj og marihuana, også kalt 'røyk', 'brunt' eller 'grønt'), opioider (heroin og morfin), sentralstimulerende rusmidler (amfetamin, metamfetamin og kokain) og hallusinogener (LSD, ofte kalt 'syre', og fleinsopp) (Gjersing & Amundsen 2018: 8). MDMA, som også er virkestoffet i rusmiddelet ecstasy (også kalt 'Emma', 'Molly', 'X' eller 'E'), blir noen ganger kategorisert som sentralstimulerende rusmidler, og andre ganger som hallusinogener. Sentralstimulerende rusmidler og hallusinogener blir dessuten ofte omtalt som syntetiske stoffer.

Andelen ungdom siktet for befatning med narkotika har økt mye siden slutten av 80-tallet (Stene & Thorsen 2007: 117; Pape & Falck 2003: 104). Ut fra fireårsperiodene 1987-1990 og 2002-2005 økte antall ungdom med narkotikalovbrudd som hovedlovbruddsgruppe med 232%. Narkotikalovbrudd var i 2007 den største primærforbrytelsesgruppen for ungdom mellom 18 og 29 år, og i Norge er cannabis i dag det mest brukte illegale rusmiddelet blant norske ungdommer (Gjersing & Amundsen 2018: 16). Andelen ungdommer som oppgir å ha prøvd cannabis holdt seg relativt stabilt rundt 6% i perioden 2007-2015, mens nesten 9% svarte det samme i 2019 (Bye & Bretteville-Jensen 2020: 4; Kjellstad 2020: 5). For mange av de som oppgir å ha prøvd cannabis, har dette imidlertid vært et engangstilfelle eller noe de har gjort noen få ganger (Bye & Bretteville-Jensen 2020: 7).

Videre viser spørreundersøkelser om bruk av andre rusmidler at stoffer som amfetamin og kokain er lite utbredt blant norske ungdommer (Gjersing & Amundsen 2018: 25). Cirka 1,5% oppgir at de har brukt amfetamin, ecstasy, LSD eller kokain; noe som posisjonerer norske ungdommer i det nedre sjiktet sammenlignet med andre europeiske nasjoner og USA med hensyn til bruk av andre illegale rusmidler enn cannabis.

3.4. Ruskontrakter

Jeg vil nå redegjøre for hva ruskontrakter er. Hvordan kontraktene praktiseres varierer noe mellom de ulike kommunene i landet, men fundamentet er i hovedsak likt. Ettersom utvalget

primært skjedde i Trondheim har jeg tatt utgangspunkt i deres modell, men også trukket fram de prinsipper som er gjeldende for de fleste andre kommuner.

3.4.1. Ruskontraktens form

En ruskontrakt er samtykkebasert avtale der en ungdom forplikter seg til å avlegge rusprøver og delta på samtaler over en bestemt periode (Ruskontrakt u. å.: Til deg som samtykker). Man kan i hovedsak skille mellom to forskjellige typer ruskontrakter. Den ene typen er en form for formaliserte avtaler mellom ungdom og påtalemyndigheten, som en alternativ straffereaksjon for ungdom som tas for befatning med illegale rusmidler (Howlid & Kristoffersen 2018: 14). Disse kontraktene innebærer betinget påtaleunntatelse, der ruskontrakten er et vilkår for å slippe straffeforfølgelse. Alternativet til ruskontrakt dersom straffesak opprettes, er i de aller fleste tilfeller et forelegg på noen tusen kroner, i tillegg anmerkning på uttømmende politiattest. Et forelegg er en bot som kan gis av påtalemyndigheten i mindre alvorlige saker framfor å reise tiltale, mens en anmerkning på uttømmende politiattest bl.a. kan forhindre ungdommene i å få jobb innenfor politiet, diplomati etc., altså yrker som krever plettfri vandel (Lid 2016: 42).

Den andre typen er frivillige ruskontrakter, og skiller seg fra ruskontrakter ved premisset om betinget påtaleunntatelse. Frivillige ruskontrakter inngås etter ungdom og foresattes samtykke om at ungdommen skal testes for rusbruk, uten at dette er et premiss for å slippe straffeforfølgelse (Lien & Larsen 2015: 7). Frivillige kontrakter er heller ment for ungdom som f.eks. av egen vilje ønsker å slutte med illegale rusmidler, eller som ønsker å gjenopprette tillit til sine foreldre. Det er derfor ikke nødvendigvis slik at politiet får vite resultatene av testene som tas, da dette er opp til ungdommen selv med foreldre å bestemme. Dersom ungdommen tester positivt eller avbryter kontrakten kan imidlertid konsekvensen bli at barnevernet varsles (Rustelefonen u. å.: Pissings – hva er ruskontrakt?).

Målgruppen for ruskontrakter er i all hovedsak ungdom mellom 15 og 18 år, som er anmeldt for bruk og besittelse av illegale rusmidler eller doping (Ruskontrakt u. å.: Målgruppen). Varigheten for kontraktene varierer mellom 6, 9, eller 12 måneder, og bestemmes i tilfeller der ungdommen er anmeldt for befatning med illegale rusmidler av politi- og påtalemyndigheten, men kan vare lenger dersom ungdommen ikke følger opp kontrakten (Ruskontrakt u.å.: Til deg som samtykker). Dersom en ungdom samtykker til ruskontrakt, forplikter vedkommende seg til å jevnlig avlegge rusprøver og delta på individuelt tilpassede samtaler. Samtykke er nemlig nødvendig dersom man skal utføre rusmiddeltesting, og prøvetakingen skal skje med respekt for integriteten til den som avlegger prøven

(Helsedirektoratet 2014: 7). Hjelpeapparatet som kobles inn i oppfølgingen av ungdommen kan involvere alt fra barnevern, helsetjenester, fastlege, konfliktråd, uteseksjon og lignende institusjoner, og er basert på en helhetsvurdering av den enkelte ungdom, gjort i samarbeid med en ruskoordinator. Den individuelle kartleggingen av ungdommen, samt ungdommens egne preferanser, avgjør hvem av disse som involveres.

Formålet med ruskontrakten er ikke å straffe ungdommene for deres rusbruk per se, men å gi dem hjelp til å bryte med en negativ utvikling før de potensielt utvikler rusproblemer (Ruskontrakt u. å.: Les mer om prosjektet). Dette skal skje ved at ungdommene gjennomgår en prosess hvor de reflekterer over nåtid og framtid, samtidig som de holder seg unna illegale rusmidler, og forhåpentligvis snur vekk fra et liv som involverer rus (Ruskontrakt u. å.: Prosjektside).

3.4.2. Samtaler

En obligatorisk del av ruskontrakten er individuelt tilpassede samtaler med en kommunalt ansatt person ungdommene selv kan velge, cirka en gang i måneden (Ruskontrakt u. å.: Til deg som samtykker). Dersom ungdommene ikke har noen personlige preferanser omkring hvem de ønsker å snakke med, tar de ansvarlige for ruskontrakten valget på deres vegne. I flere tilfeller er dette enten en rådgiver eller helsesykepleier ansatt ved skolen ungdommene går på.

Samtalene blir ansett for å være det viktigste forebyggende verktøyet overfor ungdommene, ettersom disse har som hensikt å utstyre ungdommen med verktøy de kan bruke til å a) øke innsikt i egen atferd og bryte sine handlingsmønstre, samt b) bedre forutsi konsekvensene av å ruse seg (NOU 2019:26: 224). Ruskontrakten (u. å.: Samtaler) forklarer at:

«I denne modellen er vi bevisst på å ikke møte ungdommen med moralske «pekefingre», men i stedet ta fokus på sammenhengen mellom rus og helse, negative effekter, (positive effekter), abstinenssymptomer, triggere og eventuelle høyrisikosituasjoner. Dette er bevisstgjøringsamtaler som har hovedfokus på kunnskap som skal gi et bedre grunnlag for å ta gode valg i livet.»

Samtalene prøver altså gjennom veiledning og dialog å oppmuntre ungdommene til endring, ved å bevisstgjøre dem om sammenhengen mellom rusen og hvilke konsekvenser den kan ha for deres helse, velvære, sikkerhet etc. (Andrews & Eide 2019: 23). Fra myndighetenes side anses dette for å være en forebyggende måte å unngå at ungdommenes negative utvikling i verste fall fører til rusproblemer, fysisk harme, fengsel eller tidlig død, ved å gjøre de til reflekterte beslutningstakere, i stand til å foreta bedre valg overfor seg selv og sin egen helse

(O'Malley & Valverde 2004: 36; Gjersing & Amundsen 2018: 55). Men der samtalen har en begrensning i form av at de kun kan *oppfordre* til endring, kan rusprøvene i større grad etterprøve og kontrollere at ungdommene endrer seg (Ruskontrakt u. å.: Målgruppen).

3.4.3. Rusprøver

Den andre delen av ruskontrakten er altså rustesting (Ruskontrakt u. å.: Rustester). Det biologiske materialet som benyttes til dette kan bestå av urin, blod, spytt og hår, men i hovedsak er dette urin, som også er det mest brukte biologiske materialet i rustesting av ungdommer (Hadland & Levy 2016: 550). Urinprøvene avlegges i nærvær av kvalifisert helsepersonell, som gjennom et enveisspeil påser at prøvene ikke blir tuklet med (St. Olavs Hospital 2017). Dermed ser ikke den som avlegger urinprøven at hen blir overvåket, selv om vedkommende vet at dette er tilfelle. Etter avlegging overleveres urinprøvene til kvalifisert helsepersonell, før disse så blir videresendt til laboratorium for testing av spor etter illegale rusmidler.

Hvor ofte rusprøvene avlegges varierer, men for ungdommene som har deltatt i denne undersøkelsen har dette vært på et fast tidspunkt annenhver uke. I tillegg foretas det i noen tilfeller stikkprøver en til to ganger i løpet av kontrakten, men ikke alle rammes av dette. Rusprøvene brukes først og fremst for å forebygge at ungdommene fortsetter å bruke illegale rusmidler, men også for å kunne avdekke hvorvidt ungdommene følger opp ruskontrakten eller ei. Dersom ungdommen enten tester positivt for et illegalt rusmiddel eller på noen annen måte bryter vilkårene ved å ikke møte til prøvetaking eller samtaler, tukler med prøver eller lignende, vil man enten a) kontakte og informere foresatte, eller b) forlenge eller avslutte kontrakten slik at opprinnelig straffesak blir gjenopptatt (Helsedirektoratet 2020: 20). Dersom ungdommen imidlertid fullfører ruskontrakten uten å avlegge positive prøver uten å begå nye lovbrudd de to neste årene, får vedkommende påtaleunntatelse (Lien & Larsen 2015: 7).

3.4.4. Tidligere forskning

Det foreligger i hovedsak liten dokumentasjon omkring effektene av forebyggende tiltak mot bruk av rusmidler overfor norsk ungdom (Kunnskapsenteret 2012: 5; NOU 2019:26: 242). Grunnlaget for å hevde at intervensjoner som kombinerer urinprøver med samtaler hvor enten politi og familie involveres har positiv effekt, er derfor tynt (Mørland & Waal 2016). Det er riktignok gjort noen få undersøkelser, både hvor man har sett nærmere på hva de som jobber med ruskontrakter mener om tiltaket, men også der ungdommene selv har fått muligheten til å dele sine opplevelser.

En av undersøkelsene som har sett nærmere på ungdommers egne erfaringer med ruskontrakt, er gjort av Baklien & Bye (2017), som har evaluert TIUR-modellen (Tidlig intervensjon – unge og rus) i Ringsaker kommune. Modellen er et samarbeid mellom politi og kommune, som kombinerer jevnlig samtaler og avlegging av rusprøver. Funnene indikerer at kontraktene kan ha en forebyggende effekt mot rusbruk ved å skape en dialog hvor ungdom får rom til å sette ord på tanker og følelser (ibid: 22). De fleste ungdommene opplevde at samtalen har vært det mest positive aspektet ved tiltaket, både ved å gi de et trygt rom til å snakke om ting som ikke nødvendigvis har med rus å gjøre, men også fordi det gir dem en mulighet til å skape en bevissthet omkring, og innsikt i egen atferd. Et fåtall imidlertid mente imidlertid at de ikke hadde behov for samtalen (ibid: 29). Videre ble det å avlegge urinprøver opplevd som uproblematisk og trygt av de fleste ungdommene, og var for mange en avgjørende faktor som holdt dem unna illegale rusmidler (ibid: 33/47). Et paradoks var imidlertid at noen ungdommer under kontrakten erstattet cannabis, altså stoffet de ble tatt for, med syntetiske stoffer som både var enklere å få tak i, i tillegg til å skjule ved ruskontroll (ibid: 22). Riktignok oppga i underkant av to tredjedeler av ungdommene at de hadde blitt rusfrie etter kontrakten, men det er vanskelig å fastslå hvorvidt dette skyldtes ruskontrakten, endret livssituasjon eller om de hadde uansett sluttet av seg selv (ibid: 36). Til tross for dette har Baklien & Bye (2017: 45) likevel konkludert med at kombinasjonen bevisstgjøringsamtaler og urinprøvekontroll kan ha en positiv effekt, i tillegg til å redusere bruk av illegale rusmidler blant ungdom.

I likhet med Baklien & Bye (2017) finner Bresil (2019: 129) og Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse (2019: 22) at langvarig oppfølging som kombinerer aktiv behandling og ruskontroll kan gi gode resultater, også for dem som i utgangspunktet ikke er motiverte for rusfrihet. Dalsbø & Fønhus (2016) finner også indikasjoner på at intervensjoner overfor cannabisbrukende ungdom muligens kan fungere i form av å redusere antall dager med cannabisbruk, men knytter liten tillit til indikasjoner på at det får flere til å slutte, reduserer mengden som brukes, symptomer på avhengighet eller cannabisrelaterte problemer.

Blestad & Engen (2015) har i likhet med meg, undersøkt ungdommers erfaringer med ruskontrakt. De finner at kontraktene kan styrke ungdommens evne til å ta kontroll over eget liv, ved å gjøre dem til bevisste og informerte beslutningstakere som klarer å 'si nei til rus' (ibid: 26). Flere av ungdommene de har vært i kontakt med, forteller at de gjennom samtalen har lært seg selv bedre å kjenne, og at det har vært positivt å få reflektere over valgene sine og

hva de tenker om veien videre etter ruskontrakten (ibid: 22). Andre hadde derimot mer negative opplevelser med kontrakten, og opplevde især urinprøvetakingen som ubehagelig (ibid: 31).

Videre har Münchow (2014: 9) vært i kontakt med flere kommuner som jobber med oppfølging av ungdom på ruskontrakt omkring i landet. De som jobber med disse ungdommene er stort sett enige i at ruskontraktene gir gode resultater, basert på personlige observasjoner og ungdommenes tilbakemeldinger. De trekker imidlertid fram at tiltaket inneholder noen problematiske sider, som at brudd på kontraktens vilkår kan føre til gjenopptatt straffesak, og at man tar urinprøvene mens voksne ser på, som kan være ubehagelig for mange.

Til slutt har Lien & Larsen (2015) gjort en kartlegging av frivillige ruskontrakter for ungdom i ulike bydeler i Oslo og kommuner i Follo politidistrikt. Funnene er verken entydig positive eller negative, men mye tyder på at kontraktene i størst mulig grad må være frivillige dersom man skal oppnå optimale resultater (ibid: 9). Dersom ruskontrakten oppleves som en form for straff, antas det nemlig at positive effekter vil være mindre sannsynlige. De trekker dessuten fram at urinprøvene av mange oppleves som ufrivillige, invaderende og urimelig kontrollerende, mens samtalene omtales som det viktigste aspektet ved oppfølgingen (ibid: 23). Et interessant funn er dessuten at mange av ungdommene har tatt i bruk flere ulike metoder for å manipulere prøveresultatene, som bl.a. medbrakt urin og utvannede prøver (ibid: 21). De finner også at mange av ungdommene benytter seg av metoder som gjør det vanskelig å påvise rusbruken ved prøvetaking.

4. Metode

I dette kapittelet vil jeg redegjøre for undersøkelsens metode, hvor jeg fokuserer på a) intervjuformen, b) mitt vitenskapelige ståsted, c) etiske hensyn, i tillegg til å d) reflektere omkring min metodiske tilnærming.

4.1. Intervju som metode

Jeg har valgt en kvalitativ tilnærming til denne undersøkelsen da jeg ønsket meg en direkte tilgang til ungdommers opplevelser med ruskontrakt. Intervjuene ble gjort i en semistrukturert form, slik at jeg kunne forholde meg fleksibel og åpen for å følge flyten i samtalene uten å være fastlåst til det jeg på forhånd hadde planlagt å spørre om (Mikalsen & Lagestad 2020: 804). Dette tillot meg å kunne stille oppfølgingsspørsmål som enten kunne oppklare noe som var uklart for meg, eller som gikk dypere ned i materien omkring temaer som viste seg å være spesielt interessant for det enkelte intervjuobjekt – noe som ville blitt krevende med en strukturert, og dermed mer rigid intervjuform (Adams 2015: 492; Pathak & Intrat 2012: 4). Ved å gjøre strukturerte intervjuer kunne en potensiell nedside derfor ha vært at viktig informasjon hadde gått tapt ved at jeg hadde innskrenket meg til det jeg på forhånd hadde planlagt å spørre om, uten å ta høyde for at det informantene ville fortelle meg kunne være av større interesse.

Undersøkelser med foucauldianske rammeverk gjør ofte diskursanalyser for å demonstrere styringsrasjonaliteter som kommer til uttrykk i tekster (Rose & Miller 1992; Rose 1999). En diskursanalyse gir imidlertid ikke like direkte tilgang til individers egne erfaringer som det intervjuer gjør. Jeg er dessuten mindre interessert i den sosiokulturelle konteksten og de kulturelle ressursene ungdommene trekker på, og mer interessert i å gjøre en analyse av deres opplevelser med ruskontraktene. Det er derfor mitt syn at intervjuformen har gitt meg bedre primærdata enn hva ren tekst ville gjort. Jeg kunne riktignok foretatt en diskursanalyse av ruskontraktens målsetninger og hvordan den ser for seg at målet nås. Men ettersom jeg undersøker ungdommers opplevelser med ruskontrakten vil formålet heller fungere mer som et *bakteppe* for analysen, som dreies rundt hvordan den fungerer som en styringsteknologi, mine tolkninger av hvordan den forsøker å påvirke ungdommene og hvordan ungdommene har opplevd og forholdt seg til situasjonen. Dette innebærer at jeg diskuterer ruskontrakten som en styringsteknologi, uten å konkret analysere hva som befinner seg i tekstene bak teknologien per se.

4.1.1. Utvalg

Jeg har for denne undersøkelsen valgt et strategisk utvalg. Dette innebærer at jeg har gått strategisk til verks for å finne informanter som er egnet til å formidle informasjon som de besitter, basert på spesielle kriterier som kan knyttes til problemstillingen og det teoretiske rammeverket til undersøkelsen (Thagaard 2013: 60). Av de seks informantene er det en som har gått på frivillig ruskontrakt, mens de fem resterende har gått på ruskontrakt via påtaleunntatelsesavtaler.

Det første utvalgsriteriet var at ungdommene enten måtte gå på, eller ha gått på ruskontrakt. Jeg forsøkte å gardere meg mot å rekruttere informanter som ikke hadde inngått ruskontrakt ved å forsøke å rekruttere informanter gjennom Konfliktrådet og Uteseksjonen, altså institusjoner som jobber med organiseringen og gjennomføringen av ruskontrakter. Gjennom disse institusjonene ble fire av de seks informantene rekruttert. Jeg var derfor samtidig åpen for at de som i utgangspunktet ble spurt om å delta i denne undersøkelsen mottok forespørselen av sannsynlighetsårsaker, da disse institusjonene muligens ønsket at ungdommene ville tegne et positivt bilde av ruskontrakten. Dette *kan* følgelig ha farget dataene, ettersom denne gruppen individer muligens vil sette ruskontrakten i et bedre lys enn hva flertallet ville gjort. Imidlertid er dette av mindre betydning for analysens del, da jeg uansett ikke tar erfaringene for gitt som sanne, og heller forsøker å fortolke meningen i dem og diskutere dem fra flere ulike innfallsvinkler, slik at jeg tar høyde for at erfaringene kunne ha vært annerledes. Samtlige av informantene var imidlertid ferdige med sine respektive ruskontrakter da de ble intervjuet, i tillegg til å bare ha avlagt negative rusprøver. At de måtte være ferdige med kontraktene eller ha bestått de var altså ikke kriterier jeg hadde valgt på forhånd, for ikke å innskrenke utvalget unødvendig, men er noe jeg kunne bruke til min fordel. Det er nemlig mulig at mange av spørsmålene jeg ville ha svar på, til dels ikke kunne ha blitt besvart dersom jeg hadde intervjuet ungdommer som fremdeles gikk på ruskontrakt.

Det andre utvalgsriteriet var at ungdommene måtte være mellom 15-19 år, ettersom jeg ønsket å intervju ungdommer om deres erfaringer med ruskontrakt. At jeg innskrenket utvalget mitt til ungdommer i denne aldersklassen kan ha medført at jeg fikk et mindre utvalg enn jeg ville fått dersom jeg var åpen for å inkludere unge voksne i undersøkelsen. Det kan eksempelvis tenkes at en del ungdommer ikke har turt å snakke med meg fordi de har trodd at jeg har samarbeidet med institusjonene som drifter ruskontrakten, eller at ruskontrakten har vært såpass fersk eller sår at de ikke har ønsket å dele sine erfaringer, og heller legge den bak seg. Jeg vil komme med eksempler som kan underbygge dette senere i dette kapitlet.

Utvalget består av seks ungdommer som er i alderen 16 til 19 år, som alle har gjennomført en ruskontrakt. Fem av ungdommene er gutter, mens en er jente. På grunn av a) at kjønn ikke er en viktig dimensjon for undersøkelsen, b) at man uansett ikke kan si noe særlig om kjønnsforskjeller med få informanter, og c) hensyn til kildevernet ettersom jenta ble rekruttert gjennom en av de andre informantene; valgte jeg å gi en av de fem guttene et jentenavn. Ungdommene er gitt pseudonymene Daniel, Frida, Henrik, Jens, Petter og Sofie.

Dette innebærer at jeg har et relativt begrenset utvalg, noe som ikke er et problem i seg selv. Det er mitt syn at utvalgsstørrelsen verken hemmer analysen eller funnene mine, ettersom jeg a) verken generaliserer for mye, b) opplever å sitte igjen med ubesvarte eller ubelyste spørsmål, og c) gjennomfører en undersøkelse av subjektive erfaringer innenfor et begrenset felt. Utvalgsstørrelsen har dessuten tiltatt meg å fordype meg i de enkelte ungdommens erfaringer, og med det si mye om lite – snarere enn å måtte forholde seg til mange erfaringer, og si lite om mye (Silverman 2001: 5). Intet datagrunnlag er uansett 'perfekt' (Guest, Bunce & Johnson 2006: 60), og til tross for at et større utvalg kunne ha beriket den inter-individuelle variasjonen, fikk jeg likevel tak i så mange informanter som det jeg klarte, blant en gruppe individer det tilsynelatende er vanskelig å komme på innsiden av. Til tross for at et metningspunkt ikke ble nådd innenfor undersøkelsens rammer, altså at jeg fikk et tydelig signal om at dataen ikke lenger ga nye innsikter (Hennink, Kaiser, Marconi 2017: 592), er jeg likevel fornøyd med å ha fått fram flere ulike perspektiver på ruskontrakten via mine informanter.

4.1.2. Rekruttering

Jeg har det siste året befunnet meg mesteparten av tiden i Trondheim, og det ble derfor naturlig for meg å lete etter informanter i byens nærområde. En av mine medelever ved Universitetet i Oslo har tilfeldigvis en far ansatt i Uteseksjonen i Trondheim, som via sine kontakter satte meg i kontakt med en informant som har gått til samtaler hos dem under sin ruskontrakt. Jeg henvendte meg videre til Konfliktrådet i Trondheim, hvorigjennom tre andre informanter ble rekruttert. Gjennom snøballmetoden, som er en måte å rekruttere informanter gjennom de informantene man allerede har rekruttert, ble en femte informant rekruttert (Noy 2008: 330). Denne informanten hadde i utgangspunktet blitt informert om prosjektet gjennom Konfliktrådet, og var i utgangspunktet ikke interessert i å delta, men lot seg til slutt overtale om å stille til intervju etter at en av de andre informantene hadde beskrevet intervjuet som en positiv opplevelse overfor vedkommende. Ettersom samtlige av informantene tilhørte miljøer hvor flere venner og bekjente har gått på ruskontrakt, hadde jeg et håp om å klare å rekruttere flere informanter via denne rekrutteringsmetoden. Jeg fikk imidlertid beskjed fra de fleste som hadde

forespurt venner og bekjente om deltakelse at nesten alle hadde gitt sterkt uttrykk for at de ikke ønsket å la seg intervjuet.

Grunnet mangel på interesserte intervjuobjekter, kontaktet jeg flere av Trondheims nabokommuner som en del av rekrutteringsprosessen. Jeg henvendte meg først til Stjørdal kommune, men ettersom deres rusprosjekt er relativt nyopprettet, hadde de per januar 2021 kun to ungdommer på ruskontrakt. De meddelte at ingen av ungdommene de var ansvarlige for å følge opp var interesserte i å stille opp til intervju. Jeg kontaktet deretter nabokommunen Orkland, men heller ikke i denne kommunen var noen ungdommer interesserte i å delta. Jeg forsøkte derfor til slutt å rekruttere informanter gjennom venner og bekjente, og rekrutterte slik en sjette informant. Denne informanten holder til i Oslo som den eneste av ungdommene i undersøkelsen. Utvalget skjedde derfor primært i Trondheim.

Det var altså krevende å rekruttere informanter til denne undersøkelsen, noe som sannsynligvis også skyldes at målgruppen for undersøkelsen ser ut til å tilhøre miljøer med preg av subkultur, hvor tilgang til feltet så vel som informanter er krevende (Faugier & Sargeant 1997: 790; Notley, Maskrey & Holland 2012: 41). Det kan derfor tenkes at bare noen av de som tilhører slike miljøer er åpne for å delta i lignende undersøkelser, ettersom de fleste ser ut til å være skeptiske til forskning rettet mot dem, i tillegg til at temaet kan være vanskelig å snakke om.

4.1.3. Intervjuene

Intervjuene ble hovedsakelig delt opp i fire faser. I fase én presenterte jeg meg selv og hvilken institusjon jeg er tilknyttet, hva undersøkelsen gikk ut på, hva jeg ønsket å oppnå med intervjuet, omtrentlig hvor lenge intervjuet ville vare, og hvilke tema jeg var interessert i å snakke med informantene om. Jeg forklarte også hver enkelt informant at eventuelle data som ville komme ut av intervjuet på ingen måte ville bli brukt imot dem, i tillegg til at de ville bli anonymiserte. Overfor flere av informantene var det viktig å presisere dette, slik at de følte seg komfortable nok til å uttrykke seg ærlig og fritt om ting som for noen kan være vanskelig å snakke om. Jeg vil komme tilbake til hvorfor dette ble spesielt viktig i seksjon 4.3.2. Videre spurte jeg også informantene om planene deres for framtiden, interessene deres, hva de gjorde på fritiden og lignende, både før og etter intervjuet, slik at de skulle se at jeg også var interessert i dem som personer, og ikke bare som intervjuobjekter. Dette var et av flere sentrale grep som ble gjort for å skape tillit til informantene, både slik at de skulle føle seg komfortable i intervjusituasjonen, men også slik at undersøkelsen forhåpentligvis ville få gode data.

I fase to ønsket jeg å kartlegge informantenes bakgrunn, sett i sammenheng med hvordan de havnet på ruskontrakt. Her begynte jeg først med å be informantene fortelle litt om seg selv, hvordan de ble introdusert for rusmidler, sin familiebakgrunn, hva slags miljø de tilhører, hvilke rusmidler de har prøvd etc.

I fase tre stod informantenes personlige opplevelser og erfaringer med ruskontrakten sentralt. Her fokuserte jeg på å komme inn på temaer som kunne belyse forskningsspørsmålene mine, som f.eks. hvordan de ble introdusert for ruskontrakten, om de enten prøvde eller visste om det var mulig å manipulere utfallet av rusprøvene og hvordan de hadde opplevd samtalene og ruskontrollen. Dette innebar for øvrig at jeg i flere av intervjuene beveget meg relativt langt vekk fra intervjuguiden², ettersom det ble naturlig å følge flyten i samtalen og dra dit den førte oss, riktignok innenfor temaer som kunne hjelpe meg med å besvare undersøkelsens forskningsspørsmål.

I fase fire oppsummerte og konkluderte vi det vi hadde gått igjennom, slik at informantene fikk mulighet til å eventuelt rette opp i noe de hadde sagt, legge til ting de hadde lyst til å si, og generelt bekrefte eller avkrefte ting de tidligere hadde sagt. Et av intervjuene varte i cirka 40 minutter, et annet varte i nærmere 1.5 time, mens de fire resterende varte i omtrent en time.

I tilnærmingen til intervjuene fokuserte jeg spesielt på å ikke avbryte eller på noen måte stoppe informantenes frie uttrykk, både for å få bedre flyt i samtalene, men også for å la informantene prate til punkt (Mayo 1933: 65). Tilnærmingen ble komplementert av oppfølgingsspørsmål med hensikt om å la intervjuobjektene utdype ting de allerede har sagt, snarere enn å være fastlåst til intervjuguiden (Kvale & Brinkmann 2010: 151; Adams 2015: 493). Etter hvert enkelt intervju brukte jeg også tid for meg selv på å gå gjennom de enkelte informantenes opplevelser av ruskontrakten, for å la dataen de hadde gitt meg 'synke inn'. Andre grep jeg gjorde var å lytte til hvert enkelt opptak av intervjuene en gang før jeg iverksatte transkriberingen, i tillegg til å bevisst avtale intervjuene med minst fire dagers mellomrom, slik at jeg fikk god nok tid til å fokusere på, og reflektere rundt et intervju av gangen.

På forhånd hadde jeg ingen som helst kontakt med den ene av informantene, mens de fem resterende informantene hadde samtykket til å gi meg sine telefonnumre gjennom de som

² Intervjuguide er inkludert i Appendiks II.

rekrutterte dem, slik at vi kunne avtale tidspunkt for intervju over melding. Intervjuene ble foretatt på ulike steder. Fem av intervjuene ble gjort fysisk, både i enighet med informantene, men også i overensstemmelse med gjeldende smittevernstiltak for de ulike tidspunktene intervjuene ble foretatt. Et av disse ble gjort i lokalene til Uteseksjonen på et reservert rom. Et annet intervju ble gjort i lokalene hos Konfliktrådet, hvor jeg og informanten likeledes fikk disponere et eget rom. I disse to tilfellene kan det imidlertid tenkes at informantene var ekstra varsomme med å uttrykke seg, da det er mulig at disse lokalene signaliserte noe om makt. Lokaler kan nemlig legemliggjøre inntrykk og forbindelser, som ofte kan være negative og/eller ladede (Elwood & Martin 2000). I ettertid har jeg derfor tenkt at det muligens hadde vært bedre å spørre informantene selv hvor de ønsket å bli intervjuet, snarere enn å foreslå dette selv. Riktignok var ingen av de to nevnte informantene 'redde' i form av å fortelle ting om seg selv eller som de hadde gjort, men det er uansett verdt å påpeke at de resterende informantene som ble rekruttert gjennom Konfliktrådet *ikke* ønsket å la seg intervjuet i deres lokaler. Tre av intervjuene ble derfor gjort på de respektive skolene til informantene, hvor vi i alle tre tilfeller leide et klasserom vi kunne prate i fred på.

Det sjette intervjuet ble foretatt på Zoom grunnet lang reiseavstand og alvorlig smittesituasjon på daværende tidspunkt i informantens hjemby. Både jeg og informanten befant oss på et trygt sted hvor vi ikke behøvde å være bekymret for å bli overhørt av andre, i tillegg til at samtalen var lukket for uvedkommende. Det kan imidlertid tenkes at informanten var tilbakeholden på informasjon som kunne være inkriminerende og lignende, ettersom vi hadde et felles bekjentskap, men hvorvidt dette har vært tilfelle er uvisst.

Å intervjuet flest mulig av informantene fysisk var trolig viktig, ettersom mange ser ut til å kvie seg for å åpne seg for en fremmed om et slikt tema, og sannsynligvis trenger en tillit til intervjueren for å gjøre dette (Highet 2003: 110). Det er derfor *mulig* at det kunne ha blitt vanskelig å etablere et tillitsforhold til informantene dersom vi ikke hadde møttes i virkeligheten, selv om det må legges til at dette heller ikke var et problem i det ene tilfellet der intervjuet ble gjort digitalt.

4.1.4. Koding

For å finne sammenhenger i datamaterialet benyttet jeg meg av fargekoder, i tillegg til å understreke de delene av intervjuene som kunne være av større betydning for analysen (Johannessen, Tufte & Christoffersen 2016: 163). Jeg skrev dessuten korte og kondenserte sammendrag av hvert enkelt intervju etter transkribering, for å slik memorere de viktigste

momentene. For meg ble dette en naturlig måte å bearbeide datamaterialet på, som lot seg gjøre uten betydelige utfordringer bl.a. fordi utvalget bestod av et fåtall informanter. Jeg tok dessuten notater under intervjuene, som i hovedsak ble brukt til å huske og reflektere rundt det som hadde blitt sagt, men som også ble benyttet i forbindelse med selve transkripsjonsarbeidet for å se tilbake på hvilke utsagn jeg hadde funnet intuitivt viktig nok til å notere ned.

4.1.5. Transkribering

Kvale & Brinkmann (2010: 186) beskriver transkripsjonsprosessen som en fortolkningsprosess der forskjellene mellom talespråk og skrevne tekster kan skape en serie prinsipielle og praktiske utfordringer. En av disse utfordringene var knyttet til hvordan jeg skulle overføre det muntlige til en skriftlig kontekst – ved å enten utføre en ren eller bokstavelig transkripsjon. Jeg valgte å gå for en bokstavelig transkripsjon, ettersom dette egner seg bedre til å f.eks. fange opp elementer som at intervjuobjekter tar pauser i setningene eller må tenke seg om. Jeg har derfor valgt å inkludere uttrykk som «Eh...» eller «...» for å synliggjøre at informanten har brukt tid på å tenke seg om eller stoppet å snakke. Fordelen ved dette er at det illustrerer aspekter ved intervjuene som ikke ellers vil plukkes opp av en leser. Samtlige intervjuer ble dessuten transkribert innen to døgn etter at intervjuet ble foretatt, mens de enda lå ferskt i minne.

Jeg valgte å transkribere intervjuene på bokmål, som en ekstra måte å sikre anonymitet på, ettersom anonymisering er viktigere for hva som gjengis i selve teksten enn transkriberingen. Ettersom informantene kommer fra ulike landsdeler og prater ulike dialekter, fant jeg det hensiktsmessig å bruke et enkelt skriftspråk som en ekstra måte å sikre konfidensialitet på, især ettersom to av de kjente hverandre fra før – noe som riktignok *kan* være en ulempe med tanke på potensialet for tapt informasjon. Jeg har imidlertid valgt å beholde engelske begreper, både ettersom disse ikke er like gjenkjennelige og identifiserende som dialekter, men også for å beholde ‘inntrykket’ av fortelleren.

4.2. Vitenskapelig ståsted

Datamaterialet består altså av seks semistrukturerte dybdeintervjuer gjort av seks ungdommer i tenårene, som alle har gjennomført en ruskontrakt. Jeg har imidlertid ikke tilgang til disse informantenes forståelse av ruskontraktene utover intervjudataene, og har derfor fortolket deres erfaringer samt diskutert hva det ser ut til å fortelle meg om ruskontrakten. Dette innebærer at jeg fjerner dem fra deres spesifikke, praktiske erfaringer, og analyserer dem teoretisk og faglig, noe som alltid skaper mer abstrakte fortellinger (Bourdieu 1990: 91). Her ser jeg på forholdet mellom data, teori og metode i et dynamisk samspill som sammen er med på å produsere

forskning (Bourdieu & Wacquant 1992: 225). I metaforiske termer kan dette beskrives som en 'kunnskapsproduksjonsreise', der jeg med en fortolkende forståelse har forsøkt å produsere kunnskap i samspill med informantene (Kvale & Brinkmann 2010: 67). Vi har snakket og diskutert, og slik forhåpentligvis lært hverandre hva ruskontrakter er, ved at informantenes erfaringer først har blitt artikulert og reflektert over, før de så har blitt teoretisert og analysert på en mer abstrakt måte, for å slik kunne tilby en alternativ måte å se ruskontrakten på; nemlig som en styringsteknologi via perspektivene til de som underlegges teknologien.

Jeg tar med andre ord utgangspunkt i informantenes erfaringer, og beveger meg med det vekk fra et overdrevet fokus på tekstuelle kilder (Lippert & Stenson 2010: 476). Snarere fungerer tekstuelle kilder som sekundære data, som i hovedsak *komplementerer* analysen av intervjudataene. Min tilnærming er imidlertid ikke entydig fenomenologisk eller hermeneutisk, ettersom jeg i tillegg til å være opptatt av å se nærmere på hvordan ungdommene opplever ruskontrakten gjennom deres egne erfaringer, også er opptatt av å fortolke dem i en større, samfunnsfaglig kontekst (Kvale & Brinkmann 2010: 33). Dette innebærer altså at jeg fokuserer på verdiene i de levde erfaringene til ungdommer som har gjennomført en ruskontrakt, men samtidig leser datamaterialet på en fortolkende måte, for å forstå den dypere meningen disse erfaringene gir meg om den politiske styringen av ungdommers bruk av illegal rus (Johannessen, Tuft & Christoffersen 2016: 171; Lindseth & Norberg 2004: 146).

4.3. Etikk

4.3.1. Etiske grep

Ettersom undersøkelsen ønsket å intervju ungdommer om deres erfaringer med ruskontrakt, var jeg nødt til å ta hensyn til en rekke forskningsetiske grunnprinsipper. Før prosjektet kunne iverksettes, måtte jeg søke om tillatelse til å gjennomføre prosjektet hos Norsk senter for forskningsdata (NSD). Ettersom prosjektet samsvarte med personvernlovgivningen, ble søknaden til slutt godkjent. Basert på min innsendte intervjuguide ble jeg imidlertid gjort oppmerksom på at jeg måtte være varsom med å stille spørsmål som kunne gjengi personopplysninger om venner og familie, for å på denne måten at sikre at ingen tredjeperson kunne bli gjenkjent i undersøkelsen. Under intervjuene stilte jeg derfor spørsmålene mine på en måte som gjorde at dette skulle unngås, og informerte dessuten informantene om å utvise en spesiell varsomhet rundt dette både før intervjuene startet og i forkant av at slike spørsmål ble stilt.

Informantene har dessuten avgitt informert samtykke (Kvale & Brinkmann 2010: 88). Kun en av informantene som ble intervjuet var under 18 år, og i tråd med NSDs oppfordringer sikret jeg samtykke fra denne informantens foreldre. For de øvrige informantene var det derimot nok med deres eget samtykke. Av kildevernshensyn har samtlige informanter altså blitt anonymiserte. Jeg har behandlet det som kalles sorte data, noe som medfører at jeg har gått enda lenger i å sikre konfidensialitet enn det som er vanlig, slik at private data som kunne identifisert informantene ikke skulle bli avslørt (ibid: 90). Alle opptak gjort av intervjuene ble derfor lastet opp på en sikker server hos Tjenester for Sensitive Data (TSD), for å være trygg på at ingen data ville komme på avveie. Jeg har dessuten vært ekstra varsom med å gjengi opplysninger om informantenes liv eller opplevelser i undersøkelsen. Dette innebærer også at jeg i tillegg til å gi ungdommene pseudonymer, har valgt å anonymisere ting som f.eks. hvilken idrett de driver med, i tillegg til å utelate sitater med personlige særpreg som kunne gjort det mulig for en leser å gjenkjenne noen av informantene. Av samme kildevernshensyn, har jeg heller ingen grundig gjennomgang av hvem de ulike informantene er.

Videre ble informantene tydelig informerte om hva det kunne innebære å delta i undersøkelsen, ved at de kunne bli stilt spørsmål som muligens kunne bli opplevd som ubehagelige og personlige. De ble med andre ord gjort klare over at intervjuene kunne ha en potensiell nedside (Ekendahl, Månsson & Karlsson 2020: 63). For å utsette informantene for minst mulig belastning, opptrådte jeg imidlertid ekstra varsomt i form av å trække over personlige grenser. Ettersom intervjuene behandlet temaer som bl.a. eventuell rusproblematikk, familiære relasjoner, møter med politi og avlegging av urinprøver var dette helt essensielt, slik at de ikke skulle oppleve at jeg 'invaderte' deres privatliv. Jeg spurte derfor samtlige informanter om det var greit å snakke om disse temaene på forhånd, både for å a) eventuelt kunne utelukke visse spørsmål fra intervjuet, men også b) slik at sensitive spørsmål ikke skulle komme brått på. Jeg brukte derfor god tid på å stille de mest nærgående spørsmålene, og var samtidig bevisst på måten jeg formidlet disse spørsmålene på, slik at de ikke på noen måte skulle oppfattes som dømmende eller kritiske. Framfor å f.eks. stille spørsmålet «*har du hatt et rusproblem?*», ble det stilt på en mer sensitiv måte som i større grad tok hensyn til informantens følelser (Dahl 2012: 7); «*jeg vet at det kanskje er litt ekkelt å bli spurt om dette, men siden du har gått på ruskontrakt, er det lov å spørre om du opplever å ha hatt problemer med rus?*». Samtidig gjorde jeg informantene klare på at intervjuene kun ville bli brukt i et forskningsøyemed, og at intervjuene overhodet ikke var noen evaluering av dem som personer, slik at de a) ikke behøvde å være bekymret for at jeg ville dømme dem for ting de hadde gjort

eller gått gjennom (Adams 2010: 20), og b) forhåpentligvis følte at det ble lettere å åpne seg om ting de hadde opplevd.

Informantene ble dessuten informerte om at de når som helst kunne ta en pause eller stoppe intervjuet, gå videre til neste spørsmål eller trekke seg fra undersøkelsen dersom de ønsket det, for å sikre at deltakelsen deres var frivillig³. At informantene hadde mulighet til å stanse intervjuet eller ta seg en pause, var viktig både for å minimere risikoen for at de skulle bli traumatiserte eller påført noen form for skader som en følge av intervjuet (Brody & Waldron 2000: 222; Johannessen, Tufte & Christoffersen 2016: 86), men også slik at de ikke skulle føle seg presset til å besvare vanskelige spørsmål (Nelson et al. 2011: 7). Dette var spesielt viktig ettersom informantene a) har hatt en befatning med illegale rusmidler, b) muligens har blitt anmeldt for slike forhold, og som en konsekvens at dette c) potensielt befant seg i sårbare livssituasjoner. Målet om å tilegne meg kunnskap om deres opplevelser var derfor aldri noe som trumfet deres velvære.

Til tross for å ha tatt disse forhåndsreglene, registrerte jeg imidlertid under et av intervjuene at en av informantene ble ukomfortabel av flere spørsmål, merkbart ved å synke litt sammen for å gjøre seg mindre, i tillegg til å svare kort og tilbakeholdent. Til tross for at vi hadde gått gjennom temaene som ville bli behandlet i forkant av intervjuet, ble situasjonen en litt annen da vi faktisk konkret snakket om et av dem. Det følte derfor intimiderende å grave ytterligere i denne informantens følelsesliv, til tross for at hen ikke eksplisitt ga uttrykk for at hen ville stoppe intervjuet. Som en konsekvens reagerte jeg med å hoppe over noen av de mest ubehagelige spørsmålene som hadde med temaet å gjøre. Noen spørsmål ble også stilt som ja og nei-spørsmål, uten å bli utdypet særlig nærmere. Dette førte til at intervjuet ble en del kortere enn de resterende intervjuene, og at dataen ikke ble like utfyllende sammenlignet med de andre intervjuene. Riktignok utgjør dette ingen betydelig svakhet for undersøkelsen, ettersom disse spørsmålene hadde mest å gjøre med informantens bakgrunn, og hvordan informantens familie og venner reagerte etter at hen fikk rusbruken sin oppdaget og gikk i gang med ruskontrakten.

For å forsikre meg om at både denne og de øvrige informant(en)e ikke hadde tatt skade av intervjuene, hadde vi i etterkant en debrief der vi snakket om hvordan informantene hadde opplevd intervjuene og hva slags følelser de satt igjen med. Fem av seks informanter ga uttrykk for at intervjuet hadde gått fint, mens en fortalte at intervjuet gikk fint, men at hen ikke syntes

³ Samtykkeskjema er inkludert sammen med informasjonsskriv i Appendiks I.

det var så gøy å gå tilbake i tid og kjenne på gamle og relativt vonde minner. Jeg sendte den sistnevnte informant en melding noen uker etterpå for å høre hvordan det gikk, og vedkommende ga ikke uttrykk for at intervjuet hadde påført hen noen form for skade. Et ganske tydelig fellestrekk mellom informantene som dukket opp i forbindelse med debriefen, var dessuten at ruskontrakten for de aller fleste, ikke var et tema de hadde snakket med venner eller familie om i nevneverdig grad. Dette kan muligens være en indikasjon på hvor tabu, og muligens skambelagt temaet rus fremdeles er i det norske samfunn, og det kan tenkes at dette også kan ha vært en medvirkende årsak til at det har vært utfordrende å rekruttere informanter til undersøkelsen.

4.3.2. Forskerrollen

I forkant av intervjuene visste jeg særdeles lite om informantene. Jeg måtte derfor ta forbehold for at de befant seg i livssituasjoner som nødvendiggjorde at de måtte behandles med den ytterste varsomhet. Til samme tid var det viktig for meg å være på bølgelengde med informantene, både slik at de skulle føle seg trygge, men også slik at vi kunne relatere oss til hverandre. Jeg kledde meg derfor bevisst relativt ‘ungdommelig’ for intervjuene. Dette innebar videre å bl.a. ta i bruk noen av deres begreper og uttrykk som ble plukket opp underveis i intervjuene, for å på denne måten vise at jeg kunne ta del i deres livsverden og forstå virkeligheten med deres øyne. Jeg valgte bevisst å ikke inkludere svært tekniske eller vanskelige begreper, slik at spørsmålene skulle være lettfattelige. Jeg forsøkte derfor, med unntak av begrepet ‘stigmatisert’, som riktignok ble forstått av samtlige informanter, å bruke et jordnært språk. Intervjuguiden ble altså formet på et vis som tillot informantene å uttrykke seg flytende gjennom ‘sitt språk’ (Doukrou & Segal 2018: 15). I tillegg til dette bekreftet jeg ofte at jeg hørte og forstod det de sa ved å nikke anerkjennende og bruke uttrykk som ‘mhm’ for å vise interesse overfor deres fortellinger.

Samtidig følte det riktig å opprettholde en viss ‘profesjonell distanse’ til informantene (Kvale & Brinkmann 2010: 92). Med dette mener jeg at til tross for å sette meg selv i informantenes ståsted, fremdeles ikke identifiserte meg med deres situasjon til den grad at jeg ble personlig påvirket av den. Eksempler på dette er at jeg kunne uttrykke sympati overfor vonde opplevelser ved bruk av kroppsspråk, eller at jeg kunne le av noe morsomt de sa, men at jeg forsøkte å ikke la erfaringene gå inn på meg som person og påvirke meg emosjonelt. Riktignok betvilte jeg aldri noe av det informantene fortalte meg, men distanserte meg muligens mer enn jeg muligens *burde* ha gjort, i form av å være mer tydelig på mine egne holdninger og erfaringer slik at informantene kunne følt seg enda tryggere i intervjusituasjonen. Et mulig grep

i den forbindelse, er at jeg kunne ha vært tydeligere på å kommunisere min egen erfaring med rus for å slik signalisere at jeg ikke bar på fordommer eller negative moralske holdninger til verken rus eller rusbrukere (Sandberg & Copes 2013: 185). Jeg vil i neste avsnitt trekke fram et eksempel som kan vise til hvorfor et slikt grep kunne ha vært fruktbart i form av å skape større tillit. Til tross for dette, er det likevel mitt inntrykk at den relativt lave aldersforskjellen mellom meg og informantene, kombinert med de andre nevnte grepene, førte til at informantene stolte meg, og i stor grad var villig til å både dele vonde opplevelser og fortelle inkriminerende ting om seg selv, til tross for at jeg i realiteten var en fremmed person som intervjuet dem.

I forkant av et av intervjuene var imidlertid en av informantene engstelig for at jeg var en hemmelig politimann, eller at jeg samarbeidet med myndighetene om å fiske etter informasjon som senere kunne bli brukt imot vedkommende. Informanten hadde ikke blitt tilstrekkelig informert om hvem jeg egentlig var eller hvorfor jeg ønsket å intervjuer hen. Det gikk da opp for meg at det var en asymmetri mellom meg og informanten, og at jeg sannsynligvis ble oppfattet for å stå i en maktposisjon. Til å begynne med ønsket informanten derfor ikke at jeg skulle gjøre opptak av samtalen. Ettersom det ville vært svært krevende for meg å forsøke å huske det som hadde blitt sagt under intervjuet, forsøkte jeg å berolige informanten slik at dette kunne gjøres. Etter å ha gjennomgått hvem jeg var, hvor jeg var tilknyttet, hvorfor jeg ønsket å intervjuer vedkommende, og i tillegg betrygge hen om full konfidensialitet ved at hen ville bli anonymisert, og at ingen kunne spore hen uttalelser tilbake til hen selv – ble informanten mye mer avslappet, og gikk heldigvis med på å la meg gjøre opptak av samtalen. Det er mitt inntrykk at dette også bidro til at vi etablerte et tillitsforhold som ga undersøkelsen gode data.

4.4. Ytterligere refleksjoner

4.4.1. Forbehold

Flere av informantene har fortalt at de har vært uærlige overfor både Konfliktrådet, politiet og personer de har hatt samtaler med. Jeg har derfor tatt forbehold for at de også kan ha vært uærlige overfor meg. Det kan f.eks. tenkes at de har overdrevet, pyntet på eller fabrikkert sine historier for å sette ruskontrakten i et dårlig lys. Hvorvidt, og i hvilken grad dette har vært tilfelle eller ei, er svært vanskelig å si. Men til tross for at historiene de har fortalt meg muligens ikke har vært ‘sanne’, har de likevel vært verdifulle i form av å utvide forståelsen jeg har om ruskontrakten som fenomen (Sandberg 2010: 448). Til samme tid ‘vinner’ informantene lite personlig på å lyve, ettersom de allerede er ferdige med ruskontraktene, og heller ikke fikk

betalt for å delta i undersøkelsen. Det er for øvrig mulig at det å betale informanter for å stille til intervju kunne gitt meg et større utvalg, ved at flere muligens hadde blitt interesserte i å delta. Samtidig er det mulig at dette ville økt sannsynligheten for at undersøkelsen ville tiltrukket seg informanter som ikke har gått på ruskontrakter (Wright, Klee & Reid 1998: 521).

En mulig kritikk mot min framgangsmåte er at enkelte spørsmål har blitt stilt på en slik måte at de kan ha satt tanker i hodet på informantene, og på denne måten farget svarene deres. Et eksempel på dette er hentet fra intervjuguiden: «*Er, eller var urinprøvene noe du forbinder med tvang, skam, krenkelse, maktmisbruk eller lignende, eller har de vært helt uproblematisk for din del?*» Her er det imidlertid mulig å innvende at et slikt ledende spørsmål faktisk kan ha bidratt til god kunnskapsproduksjon (Kvale & Brinkmann 2009: 171), ettersom a) dette tydeliggjorde overfor informantene hva jeg var ute etter å besvare, b) jeg var ute etter å plassere informantenes opplevelser i en større, teoretisk diskusjon omkring makt, og c) jeg også lot det være åpent for at det motsatte kunne være mulig, både i formuleringen av spørsmålet, men også i analysen av svarene de ga meg.

Hvilke rusmidler ungdommene enten bruker eller har brukt, og hvor ofte de har brukt dem, er ikke særlig framtreddende i undersøkelsen da jeg primært fokuserer på hvordan de har opplevd selve ruskontrakten. Betydningen kan imidlertid være større enn det som kommer fram i undersøkelsen, ettersom en ungdom som har røyket hasj daglig forut for kontrakten, muligens kan ha hatt en annen opplevelse med ruskontrakten enn en som har brukt syntetiske stoffer på fest en gang i ny og ne. Ettersom jeg undersøker et sosialt spørsmål med tanke på hva samfunnet åpner opp for, og hvordan samfunnet forsøker å løse et sosialt konstruert problem, faller for øvrig også selve konsekvensene av rusbruken utenfor denne undersøkelsens rammer.

Det er heller ikke spesielt framtreddende hvem ungdommene har gått til samtaler med, selv om det kommer fram i enkelte utsagn der det ikke er mulig å separere det fra den øvrige teksten. Dette skyldes først og fremst at ungdommene i utgangspunktet har fått lov til å bestemme hvem de ville snakke med. Hvem de har hatt samtaler med, *kan* riktignok ha vært av betydning for hvordan ungdommene har opplevd og erfart ruskontrakten, ettersom det kan foreligge ulikheter mellom samtalepartnerne i form av kunnskap om rus eller ferdigheter og lignende, men hvorvidt dette har vært tilfelle er for spekulativt til at jeg har kunnet ilegge det noen spesiell betydning.

Noen av temaene jeg undersøker, er hvordan myndighetenes utøver makt a) i forbindelse med å framskaffe samtykke, og b) under selve gjennomføringen av ruskontrakten. Jeg har imidlertid ikke belyst hendelser som har skjedd *forut* for dette i analysen. Opplevelser med

politiet i forbindelse med bruk av tvangsmidler i forkant av ruskontrakten, som f.eks. urinprøve for å påvise konsum av illegale rusmidler, kroppsvisitering, husransakelse og glattcelle etc., kan imidlertid ha påvirket ungdommenes helhetlige opplevelse av ruskontrakten samt inntrykkene de sitter igjen med av behandlingen de har fått, til tross for at dette har skjedd i forkant av selve kontrakten.

4.4.2. Mulige begrensninger

Det er svært hypotetisk hvordan ungdommer jeg ikke har intervjuet, har opplevd ruskontrakten. To ungdommers opplevelse av den samme praksisen kan være vidt forskjellige, noe som også kommer tydelig fram i analysen. I kombinasjon med at utvalget er relativt lite, har funnene begrenset overførbarhet til populasjonen. Dette er imidlertid ikke nødvendigvis en svakhet, ettersom dette som regel ikke er en målsetning innenfor kvalitativ forskning generelt (Johannessen, Tuft & Christoffersen 2016: 95), og fordi problemstillingen er å undersøke og forklare hvordan et *fåfall* ungdommer har opplevd ruskontrakten. Jeg fokuserer på de jeg har intervjuet, og tar derfor forbehold for at disse opplevelsene ikke deles av andre, eller flertallet ungdommer som har gjennomgått en ruskontrakt som sådan. Samtidig er det slik at fenomenet jeg undersøker har en viss utbredelse, noe som innebærer at intervjudataene består av eksempler som sier noe om hvordan ruskontrakten *kan* oppleves.

4.4.3. Avsluttende bemerkninger

I denne undersøkelsen utfører jeg en analyse av ruskontrakten som en styringsteknologi bestående av både liberale og disiplinerende elementer, hvordan den forsøker å påvirke, og de den forsøker å påvirke sine reaksjoner på, og opplevelser med dette. Her tar jeg i bruk foucauldianske, analytiske begreper og ideer om styring, for å slik klassifisere informantenes opplevelser, og komme på 'baksiden' av disse opplevelsene. Jeg tar altså utgangspunkt i informantenes opplevelser, men abstraherer dem til et høyere teoretisk nivå for å forstå hvordan kontraktene fungerer i praksis, og hvordan informantene fortolker sin plass. Målet med denne analysestrategien er altså å flytte praksisene noe ut av sitt 'naturlige habitat', og slik diskutere dem abstrakt, med begreper om maktbruk generelt – for å slik forstå praksisene, teoretisere dem og skape en dypere forståelse av dem enn det man får via intervjuene per se – all den tid jeg ønsker å ta tak i de diffuse praksisene ungdommene forteller om og opplever, ved å se dem som maktpraksiser.

5. Samtykke og tvang: Perspektiver på ruskontrakten

Jeg vil begynne dette kapittelet med å se nærmere på hvordan noen av ungdommene har inngått ruskontrakten, og undersøke forholdet mellom samtykke og tvang. Etersom ruskontrakten er samtykkebasert, må den altså 'velges'. Det er likevel av interesse å se på hvordan myndighetene skaffer ungdommenes samtykke, hvilke maktmidler som tas i bruk, og ikke minst hvordan denne prosessen har blitt opplevd av ungdommene selv. Felles for ungdommene er at de mottar en (straffe)reaksjon på sitt rusbruk, samtidig som de i utgangspunktet skal bli hjulpet med å leve et liv uten rus. Denne dialektikken, at ruskontrakten både ønsker å håndheve en (straffe)reaksjon, samtidig som den skal hjelpe ungdommene med å leve et bedre liv, ønsker jeg å se nærmere på. I den forbindelse viser det seg at noen ungdommer først og fremst har opplevd ruskontrakten som en form for straff med liten eller ingen nytteverdi, ettersom de enten a) ikke ønsket å velge ruskontrakten i utgangspunktet, b) ikke var motiverte for rusfrihet, eller c) ikke har opplevd å ha hatt behov for tvang. For andre ungdommer, som ser ut til å ha vært mer mottagelige for hjelp, har ruskontrakten derimot blitt opplevd som en form for hjelp til forbedring, der de har beveget seg fra impulsiv atferd, mot økt kontroll og i større grad autonomi.

5.1. 'Valgets' kval

I denne seksjonen vil jeg vise hvordan ruskontrakten underbygges av tvang, ved å se nærmere på hvordan ruskontrakten gjøres til det eneste, åpenbare og foretrukne alternativet ungdommene har. Dette innebærer imidlertid at de fortsatt har et 'valg' – all den tid ruskontrakten krever samtykke, og ikke er obligatorisk – og derfor i teorien deltar frivillig, men at mulighetene deres til å velge noe annet er begrenset til en grad der de ikke har noe annet valg enn å samtykke til ruskontrakten i praksis (Seddon 2007: 271; Scott 1990: 109; Henden 2013: 396). Jeg vil begynne med å se nærmere på Daniels refleksjoner rundt valget, som her forteller om han opplever at det var hans egen avgjørelse å samtykke til ruskontrakten, eller om han følte seg presset:

D: Pressa til ruskontrakten, ja! Så klart. De [politiet] sa sånn, «ja, hvis du samarbeider så gjør vi det mest enkelt for deg og minst mulig straff» og sånt. «Men hvis du prøver å stå imot på noe vis, så pusher vi på mer.» For de bare, «du kan få bot, eller du kan få en ruskontrakt hvor du liksom bare bla bla bla.» Jeg bare, «så klart jeg tar ruskontrakten!»

Basert på Daniels uttalelse, ser ruskontrakten ut til å representere et 'tilbud man ikke kan ikke kan motstå', ettersom trusler om sanksjoner gjør ruskontrakten til det eneste, åpenbare og

foretrukne alternativet (Hough 1996: 36). Myndighetene utøver med det en implisitt form for makt ved å gjøre alternativet til ruskontrakten svært lite attraktivt, og det ser også ut til at det kan forekomme for mer eksplisitt maktbruk i form av press for å øke sjansene for samtykke dersom ungdommene ikke samarbeider (Lukes 2004: 85; Scott 1990: 109). Det ser altså ikke ut til å være meningen at det skal være et reelt 'valg', og heller at det må være et alternativ til kontrakten for å kunne kalle den samtykkebasert snarere enn obligatorisk (Miller & Flaherty 2000: 10; Seddon 2007: 272).

Man kan imidlertid argumentere for at det er 'frivillig' å delta fordi ungdommene både samtykker og har mulighet til å bryte kontrakten, til tross for at konsekvensen av dette er gjenopptatt straffesak, at det å være under kontroll via ruskontrakten er 'bedre' enn den ordinære straffen, og at politiet dermed gjorde rett i å påvirke Daniel til å velge ruskontrakten. Samtidig blir ruskontrakten, sett i sammenheng med alternativet, altså straffefølgelse og konsekvensene dette kan medføre, nokså ufrivillig (Selstø 2020: 12). I motsetning til Daniel, forteller Henrik at han ikke følte seg særlig presset til å velge ruskontrakten:

H: Nei, jeg ville det selv ja. Jeg ville jo ikke ha noen prikk på rullebladet.

At Henrik 'ville det selv' fordi han 'ikke ville ha noen prikk på rullebladet', illustrerer at myndighetene ikke nødvendigvis behøver å bruke eksplisitt makt i form av press for å sikre ungdommens samtykke, ettersom makten allerede har blitt brukt implisitt, i form av å strukturere hvilke muligheter de har, slik at det endelige 'valget' mellom ruskontrakt eller ordinær straff, tilsynelatende blir et enkelt valg de ikke nødvendigvis behøver å bli presset til å ta. På denne måten kan man si at myndighetene arrangerer forholdene slik at deres interesser blir til ungdommens selv-interesser, som simpelthen 'gjør som de burde' ved å samtykke til kontrakten (Scott 1995: 202; Burby, May & Paterson 1998: 324; Potoski & Prakash 2004: 153).

Frykten for sanksjoner fungerer dermed som et insentiv til å både velge og følge opp kontrakten (Burawoy & Wright 1990: 253). Lukes (2004: 21) mener dette er oppskriften på en suksessfull form for kontroll, ettersom frykten for sanksjoner i form av a) potensielle begrensninger overfor deres framtidsmuligheter og b) et forelegg de muligens ikke har råd til å betale selv, får ungdommene til å velge ruskontrakten uten at de engang behøver å føle seg 'tvunget'. Samtidig kan det variere hvorvidt denne 'suksessoppskriften' fører til et rusfritt liv, eller simpelthen begrenser den illegale rusbruken i den *perioden* hvor ruskontrakten gjelder (Hauge 2017: 212; Koester, Anderson & Hoffer 1999: 2143; Wild 2006: 42). For til tross for at flere av ungdommene som blir tatt for befatning med illegale rusmidler ikke har planer om å

bli rusfrie, velger de sannsynligvis ruskontrakten snarere enn det ordinære straffalternativet. Jens svarer her på om det var hans eget ønske å signere ruskontrakten:

J: Nei, nei, nei, jeg hadde absolutt ikke lyst til det. Og jeg fikk jo et valg. Men, vil du være straffedømt og ha prikker på rullebladet ditt...? Jeg var jo på prøvetid for noe annet... Alternativet var jo flere prikker på rullebladet, bot og straffeforfølgelse. Eller vil du la være å røyke hasj i seks måneder, og gå fri? Så det kan jo kalles et valg, men det var ikke stort til valg...

Her viser Jens at det å ikke velge ruskontrakten ville satt ham i enda større problemer enn det han allerede hadde, ettersom han allerede var på prøvetid i forbindelse med en tidligere straffesak. Ettersom han ikke hadde lyst til å velge ruskontrakten, men ikke så noen annen mulighet, ser den ut til å ha blitt forstått som en slags seks måneder lang pause fra hasj, snarere enn å være en mulighet til å begynne å leve et rusfritt liv. Dette viser at det er en fare for at noen ungdommer deltar motvillige, især i de tilfellene der ruskontrakten brukes som en straffereaksjon (Garland 1981: 33).

Kontrakten *kan* dermed virke bortkastet, men det er ikke utelukket at de som til en viss grad deltar motvillig, kan få noe ut av den. Det kan f.eks. tenkes at det å få tid til å reflektere over sin egen atferd, og bli mer bevisst omkring temaet rus, i tillegg til å få større kontroll over rusvanene sine, ikke nødvendigvis innebærer at ruskontrakten har 'mislyktes', til tross for at ungdommene ikke avslutter rusbruken med en gang per se. Dette er et tema jeg vil komme tilbake til ved flere anledninger i denne undersøkelsen.

Det er imidlertid mulig å argumentere for at myndighetene ikke har makt til å faktisk kontrollere hvorvidt ungdommene ruser seg utover de månedene ungdommene går på kontrakten – men dens mer usynlige påvirkning kan vare lenge etter kontraktens slutt, selv uten at dette nødvendigvis 'oppleves' per se. Det er derfor er ikke nødvendigvis så enkelt som at Jens 'lot være å røyke hasj i seks måneder før han gikk fri', selv om dette kanskje var innstillingen han hadde forut for kontrakten. Ruskontrakten forsøker å endre holdninger, vaner og atferd, hvilket innebærer at de månedene ungdommene går på ruskontrakten, først og fremst er *begynnelsen* på en forhåpentlig endringsprosess, som ofte kan vare lenger enn selve kontraktstiden. Jeg vil komme tilbake til dette i seksjon 6.2. og 7.1. Her forteller Petter om hvordan han ble introdusert for ruskontrakten:

P: Jeg ble tatt for besittelse først. Så ble jeg anmeldt, også kom jeg i et avhør, og der tror jeg at jeg fikk vite om ruskontrakten. Jeg tror hun, ja hun presenterte ikke hvordan ruskontrakten ville gjennomføres, men at... Litt sånn at... Jeg leste ikke ordentlig igjennom, jeg skumleste litt på dokumentene jeg fikk, men jeg visste av tidligere erfaringer at det var det [ruskontrakten] man ville

velge. For ellers fikk man prikk og bot. Og jeg hadde verken penger til boten eller lyst på prikk. Så jeg valgte det, da.

Ut ifra dette sitatet er det mulig å stille spørsmålstegn ved hvorvidt myndighetene sikrer at ungdommene egentlig vet hva de samtykker til. At de har samtykket til kontrakten innebærer ikke nødvendigvis at de er innforstått med hva den går ut på. Uavhengig av hvor mye 'valg' de har om kontrakten, kan det være problematisk dersom de ikke får satt seg godt nok inn i *hva* de samtykker til, ettersom kontrakten f.eks. kan sette ungdommene i potensielt ubehagelige og stressende situasjoner de helst skulle vært foruten, da den bl.a. innebærer en inngripende form for kontroll ved rustesting. Dette er riktignok også et problem som kan oppstå til tross for at ungdommen *har* satt seg inn i hva kontrakten innebærer og gjort seg kjent med vilkårene, men er likevel verdt å påpeke.

Jeg vil nå se nærmere på hvordan Frida, som har gjennomgått en frivillig ruskontrakt, inngikk sin kontrakt. Dette kan være interessant med tanke på hvorvidt samtykkeprosessen kan være annerledes i tilfeller der påtalemyndigheten ikke er innblandet. Her er Fridas opplevelse av dette:

F: Jeg følte meg ikke pressa nei, det var på en måte noe jeg.... Jeg tror det var... Kan jeg si, for mitt eget beste? De fortalte meg bare «det her skjer, du gjør det, så skjer det», sånn bare. Også ble det egentlig bare en rutine helt til det var ferdig. Og... Jeg fikk ikke noe press hjemmefra heller, men det var ikke noe alternativ å *ikke* gjøre det heller, hvis det gir mening?

Her viser Frida en aksept for at foreldrene og de som har fulgt henne opp vet hva som er best for henne, at hun har internalisert en forståelse av at det å være et rusfritt individ er bedre enn å ikke være det, og at maktbruken derfor har vært legitim; ettersom det har vært for hennes 'eget beste' å gjøres til en autonom aktør. Sitatet viser dessuten at det kanskje er meningen at kontrakten skal virke disiplinerende, ettersom det handler om å påtvinge rutiner som normaliseres for individer, slik at de forstås som normale og akseptable i samfunnets øyne (Ryan 1991: 109; Tadros 1998: 89; Bergschmidt 2004: 63). Jeg vil komme tilbake til dette i seksjon 6.3.

Samtidig synliggjør sitatet at foreldre – til tross for at Fridas foreldre ikke ser ut til å ha truet henne per se – på samme måte som myndighetene kan true med legale sanksjoner, kan true med uformelle sanksjoner, som f.eks. husarrest, for å tvinge ungdommen til å velge ruskontrakten (Bean 2004: 229). At en ungdom har inngått en 'frivillig' ruskontrakt utelukker dermed sagt ikke at vedkommende har vært utsatt for noen umålbar form for sosial tvang (Sandøy 2019: 587). Det er derfor heller ingen automatikk i at grad av legalt press samsvarer

med graden av tvang ungdommene kan *oppleve* overfor å inngå eller gjennomføre kontrakten, ettersom ikke-legal og mer uformell påvirkning kan være vel så framtreddende (Marlowe et al. 1996: 81), selv om akkurat Frida ikke opplever å ha blitt presset direkte. En ‘tvungen’ ruskontrakt, der noen velger kontrakten for å unngå forelegg og anmerkning på uttømmende politiattest, står dermed sagt ikke nødvendigvis i et motsetningsforhold til en ‘frivillig’ ruskontrakt hvor en annen deltar av egen fri vilje – ettersom det ikke nødvendigvis ‘er noe alternativ’ for dem å ikke velge kontrakten heller.

Jeg har til nå vist at ruskontrakten muliggjøres av tvang, som både kan ta legal og ikke-legal form: De fleste av ungdommene ser ut til å velge ruskontrakten fordi de ikke opplever å ha noe annet valg. Tvangen er dermed konstituerende for det liberale prosjektet, ettersom de fleste trolig ikke vil samtykke i første omgang, eller velge å følge opp kontrakten om de faktisk har et reelt valg. At ungdommene har samtykket innebærer på den ene side derfor ikke at de *vil* inngå, eller få noe ut av ruskontrakten. Konsekvensen av dette er at flere av ungdommene må prøve på å bli rusfrie, uten å ha noe ønske om det i utgangspunktet, eller muligens være klare for det. På den annen side er ikke tvang nødvendigvis ensbetydende med dominans eller ufrivillighet per se, ettersom flere faktisk kan stille seg *positive* til det å tvinges (Klag, O’Callaghan & Creed 2005: 1779). Denne dualismen danner utgangspunktet for kapitlets neste seksjoner.

5.2. Tvang til liten nytte

I denne seksjonen ser jeg nærmere på hvorvidt tvangen faktisk har noen form for nytteverdi. Vi så nylig at Jens mer eller mindre karakteriserte ruskontrakten som en seks måneder lang pause fra hasj. Spørsmålet er derfor om man egentlig kan tvinge noen som ikke ønsker å bli rusfri, til å bli rusfri. Som tidligere nevnt er ruskontrakten en (straffe)reaksjon på at ungdommene er tatt for befatning med illegale rusmidler, men samtidig er formålet med den å hjelpe ungdommene med å oppnå rusfrihet. Jeg vil nå se nærmere på sammenhengen mellom kontraktens underliggende tvang og ungdommenes forståelse av kontraktens funksjon; altså hvorfor og til hvilken nytte de tvinges. Jeg vil begynne med Daniel, som betrakter ruskontrakten på følgende måte:

D: Jeg ser på det som en skikkelig patetisk metode for rehabilitering, fordi det er så enkelt å misbruke det. Og det er sånn... Det er egentlig en ganske dum måte, for liksom, hvis du blir tatt igjen så blir det lagt på rullebladet igjen, liksom. Hvis du skjønner hva jeg mener? Og det er sånn... Det er jo faen ikke rehabilitering å gi dem mer straff, liksom. Ser det som en ganske sånn bureaucratic måte... «Oh, now he’s rehabilitated, you know?» Men egentlig så har det gjort lite effekt, skjønner du? Men alle

sier «å ja, det hjalp meg kjempemye den ruskontrakten—jeg er en ny person.» Alle kommer til å si det, obviously... Til... Når de er ferdige med det.

For Daniel ser ruskontrakten først og fremst ut til å utøve en kosmetisk funksjon i form av å gi ‘rent rulleblad’, snarere enn å spille noen betydelig personlig rolle i form av å lede til rusfrihet (Sandøy 2019: 589). Dette underbygges av påstanden om at ‘alle’ ungdommer som gjennomfører ruskontrakten vil hevde at den har hjulpet dem, til tross for at den skal ha ‘gjort liten effekt’. Denne forståelsen antyder dessuten at de som ikke ønsker eller går inn for å endre seg gjennom kontrakten, har en interesse av å holde sin motstand skjult, ettersom dette vil signalisere at de ikke er medgjørliche. Fordi ikke-medgjørliche potensielt kan føre til gjenopptatt straffesak, er det mulig at noen ungdommer som motsetter seg det kontrakten prøver å oppnå, i stor grad a) ‘spiller med’ i oppfølgingen for å unngå sanksjoner, b) slettes ikke endrer seg på et fundamentalt vis, og c) fortsetter å ruse seg enten under eller etter kontrakten, samtidig som de gir uttrykk for å ha endret seg (Scott 1990: 86). Det kan følgelig tenkes at enkelte ungdommer derfor ‘bruker’ ruskontrakten som et instrument for å gjøre autoriteter og foreldre tilfredse, uten at den faktisk endrer deres rusvaner i nevneverdig grad (Ekendahl, Månsson & Karlsson 2020: 63).

Ettersom myndighetene ønsker å ansvarliggjøre ungdommene, er det som Daniel påpeker, mulig at kontrakten kan bli ‘misbrukt’ til tross for at dette etterprøves via rusprøver, ved at noen utnytter ansvaret de gis til å ruse seg utenfor myndighetenes kontroll. Jeg vil forklare hvordan dette muliggjøres i seksjon 7.3. Det kan dessuten tenkes at den overhengende trusselen om sanksjoner kan overdøve disse tilfellene (Wild 2006: 42), ettersom en del av motstemmene til kontrakten risikerer å bli stilnet som en konsekvens av at ungdommer som ikke vil la seg endre, er uærlige om endring i rusvaner i frykt for gjenopptatt straffesak (Loxterkamp 2006: 171; Ekendahl, Månsson & Karlsson 2020: 64). Dette utelukker riktignok ikke at tvang *kan* fungere, også for de som ‘misbruker’ kontrakten ved å ruse seg. Det kan tenkes at det ikke nødvendigvis er så svart-hvitt som at ungdommene enten kommer ut av ruskontrakten ‘uforandret’ eller som ‘ny person’, og at det er mulig at mange befinner seg et sted imellom, uavhengig av hvorvidt de har ruset seg under eller etter kontrakten. Endringer kan også være moderate og gradvise, og det kan likeledes være vanskelig å spore dem og se at de har påvirket en. Jeg vil undersøke dette videre i de neste kapitler, i tillegg til å vise at det er komplisert å lage et feilfritt regime som ikke kan ‘misbrukes’, ettersom myndighetene ønsker å gjøre ungdommene selvstendige, noe som vanskeliggjøres ved økt tvang.

I forlengelsen av dette synliggjør Daniel nedsiden som medfølger av å ansvarliggjøre ungdommene via ruskontrakten – ved å straffe de som feiler i å oppfylle ruskontraktens formål ved å ‘misbruke’ sin egen frihet ved å fortsette sitt illegale rusbruk, og dermed nekte eller feile i å endre sin atferd (Baistow 1994: 44; Houborg, Søggaard & Mogensen 2020: 7; Dean 1999: 135). Ruskontrakten baserer seg i utgangspunktet på samarbeid og veiledning snarere enn å regelrett styre ungdommene på en ovenfra-ned-måte, og oppleves ikke nødvendigvis som en form for straff i seg selv. Dette utelukker imidlertid ikke mer illiberal maktbruk overfor de ungdommene som av ulike årsaker ikke evner å avstå fra illegal rus, gjennom f.eks. samfunnstjeneste, ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff (Leth-Olsen 2019). For som Palmer & Winiger (2019: 573) poengterer, anvendes slike styringsteknologier bare på individer som er i besittelse av nødvendig autonomi til å utøve selvstyring, ved å bruke friheten sin til å leve opp til samfunnets normer. Dermed risikerer denne praksisen slik Daniel påpeker, å paradoksalt nok lede til at de som kanskje trenger hjelp aller mest, møtes med strengere straff dersom de ikke klarer å holde seg unna rus (Nafstad 2018: 19; Kemshall 2008: 26; Garland 2001: 137; Rose 2000b: 187). Jeg vil nå se nærmere på Sofies tanker om ruskontrakten:

S: Det har ikke vært lærerikt hvert fall. Heller ikke noe motiverende. Veldig sånn styrete og unødvendig, føler jeg. Rett og slett. For meg så virket det nesten som at «ja okei, du må på ruskontrakt fordi at sånn er det. Vi bryr oss ikke, bare tiss i den koppen her i seks måneder.» Det var jo mange sosiale settinger man gikk glipp av, spesielt når man har litt venner, og venner av venner, som røyker. Så for min del var det jo bare straff, for det hjalp jo ikke i det hele tatt.

Dette sitatet gjør det klart at Sofie har opplevd det å ha blitt fratatt rusen som en form for straff, sannsynligvis fordi dette har innebåret en midlertidig frihetsbegrensning hvor hun ikke har vært ‘fengslet’ per se, men kanskje har opplevd en form for ‘soning’ av straffen i det åpne, der hun ikke har hatt mulighet til å gjøre som slik hun ville (Foucault 2003b: 138; Sandøy 2020: 913; Staples & Decker 2008: 135; Deering et al. 2011: 640), som bl.a. å kunne delta som ‘normalt’ i sosiale sammenhenger ved å røyke hasj med venner.

Sofie mener altså at tvangen akkurat for henne har vært unødvendig, noe som riktignok kan stemme, ettersom de fleste ungdommer som eksperimenterer med illegale rusmidler klarer å avslutte bruken sitt på egenhånd (Babor et al. 2018: 39-40). Spørsmålet er derfor om man bør ‘la ungdom være ungdom’ uten å gripe inn (Miller-Day 2008), eller om det er mer hensiktsmessig å intervensere – ettersom rus *kan* være skadelig og skape problemer, uavhengig av hvorvidt ungdommene opplever å ha, eller har kontroll over den i et bestemt øyeblikk. Det er imidlertid svært vanskelig for myndighetene å vite hvem som faktisk har kontroll over

rusbruken sin, og ikke vil få problemer med rus senere i livet a priori. Samtidig er det å tvinge ungdommene til å holde seg unna illegal rus, kanskje en forutsetning for å gjøre de i stand til å kvitte seg med den (Cox 2013: 139; Sandøy 2020: 926). Dette kan vise til at ungdommene paradoksalt nok må disiplineres for å bli 'frie', noe som gjør at frihet og tvang får et komplekst og diffust forhold, ettersom tvangen forsøker å skape frihet, men samtidig kan være ødeleggende for frihet. Jeg vil returnere til denne diskusjonen i seksjon 6.3. og 7.3.

Påstanden om at ruskontrakten ikke har vært motiverende er dessuten interessant. Det er kanskje ikke slik at ruskontrakten i seg selv skal virke motiverende, men at ungdommene selv må være *motiverte* for at den skal virke. Ifølge Lukes (2004) er makten fungerer bedre og mer effektivt når den makten anvendes mot, stiller seg positiv til maktbruken – ettersom sterk motstand gjør maktbruk utover dominans krevende. Her kan man imidlertid stille spørsmålstegn ved hvorvidt ruskontrakten ikke hjalp eller var lærerik, fordi hun selv ikke gikk inn for å få noe ut av den. Det kan riktignok være vanskelig å betrakte en straffereaksjon som en form for hjelp, uavhengig av hvorvidt dette har vært *hensikten*. Men at ruskontrakten ble opplevd som 'bare straff' er ikke ensbetydende med at de som fulgte henne opp, ikke hadde intensjoner om, eller forsøkte å hjelpe henne. Dette tilsier kanskje at samtalene ikke hadde noen særlig effekt på henne, selv om dette er noe usikkert all den tid jeg ikke har eksperimentelle data som kan avsløre slike effekter. Jeg vil likevel komme tilbake til dette i seksjon 6.1., hvor jeg behandler samtalene nærmere. Jeg vil nå se nærmere på Jens' refleksjoner omkring kontrakten, som her kritiserer tilnærmingen myndighetene har til ungdom som ruser seg:

J: Unge bør jo ikke... Eller, barn burde jo ikke... Ruse seg. Eh... Så man burde jo prøve å holde barn unna rus. Men jeg tror det blir jævlig dumt å straffe barn for å ruse seg. Det tror jeg har en motsatt virkning. Straffer du barn for det, tror jeg de får problemer av det. Og hvert fall dette med ruskontrakten. Altså, for folk... Som kanskje har problemer eller har lettere for å utvikle problemer, og gjør som meg, og finner ut at «oi, okei greit, jeg kan ta MDMA hvis jeg timer det riktig, eller jeg kan ta kokain hvis jeg timer det riktig. Shit, LSD vises jo ikke i det hele tatt. Av det kan jeg jo ta så mye jeg vil», ikke sant? *Det* tror jeg er et stort problem for mange.

Jens' påstand om at ungdommer⁴ kan få problemer av å bli straffet for rusbruk er interessant, all den tid hensikten med ruskontrakten ikke nøyaktig er å 'ta hevn', men å først og fremst *hjelpe* dem med å kutte ut rus. Tvangslovutvalget (NOU 2019:14: 271) finner imidlertid at barn

⁴ Jeg bruker begrepet 'ungdommer' til tross for at Jens snakker om 'barn', ettersom dette er et mer treffende begrep om målgruppen som omtales.

og unge i mindre grad har forståelse for hvorfor bruk av tvangsbruk kan være riktig og hensiktsmessig, noe som kan føre til mer negative opplevelser med tvang. Noen ungdommer som blir utsatt for denne type tvang kan altså lettere misforstå hvorfor tvang blir brukt mot dem, selv om hensikten med tvangen i seg selv er 'god'. Noen ungdommer opplever derfor kanskje at de blir straffet for å *forårsake* problemer – snarere enn at de har problemer de skal få hjelp til å *håndtere* (Sharland 2006: 248; Randall & Munro 2010: 1490).

Det kan følgelig tenkes at ruskontrakten kan føre til innovasjon blant de som misforstår hensikten med tvangen og/eller motsetter seg normaliseringen, og derav nye former for rusbruk ved å utnytte svakheter ved kontrakten – praksiser ruskontrakten ikke enkelt kan fange opp, slik Daniel tidligere i seksjonen var med på å belyse. Men at slike effekter kan oppstå er riktignok en mulighet ved alle intervensjoner, og det er usikkert hvorvidt dette a) er ruskontraktens skyld, eller b) rettferdiggjør fravær av tvang, ettersom det å *ikke* bryte inn i slik problematferd kan medføre en rekke uønskede konsekvenser som sykdom, at ungdommen dropper ut av skolen eller arbeid, lavere produktivitet, avhengighet og ulike mentale problemer (Nordfjærn, Bretteville-Jensen, Edland-Gryt & Gripenberg 2016: 638; Newcomb & Locke 2005: 52). Det er verken gitt at noen egentlig får reelle problemer *av* selve ruskontrakten, eller at de får mindre problemer av å få lov til å fortsette rusbruken sin uten intervensjon. I den forbindelse vil jeg senere vise at Jens har fått mer ut av ruskontrakten og hjelp enn det han kanskje gir uttrykk for her. Samtidig er det viktig slik Jens påpeker, at selv praksiser hvis funksjon er å hjelpe, kan saboteres og motarbeides, og dermed motvirke sine hensikter, om det så er uklart i hvilken grad dette eventuelt forekommer på grunn av ruskontrakten. Jeg vil imidlertid undersøke dette nærmere, og se på hvorvidt det kan sies å være et stort problem i kapittel 7.

Til tross for at Jens kritiserer makten, er det imidlertid verdt å påpeke at han er enig med myndighetene i at man burde holde ungdommer unna rus. Spørsmålet er imidlertid hvordan man skal holde ungdom som allerede har kommet i kontakt med illegal rus, unna rus, uten tvang. For noen ungdommer kan nettopp det å bli tvunget til å gjøre ting bedre, både virke positivt og kanskje også være nødvendig – ettersom det å kutte ut rus muligens ikke er noe de er i stand til å få til på egenhånd. Samtidig kan man ikke tvinge ungdommene til å bli rusfrie per se, gitt at de skal være *frie*. I den forbindelse er Petters perspektiv på ruskontrakten og dens betydning for hans liv, svært interessant:

P: Det var... Sånn, ruskontrakten i seg selv har vært ganske grei. Det har ikke vært noen problem med den. Alt ga mening sånn som det var. Men jeg tror ikke at det er så mye vits i å hjelpe noen som ikke trenger det. For meg har det [rus] verken gått utover karakterene mine, idretten eller noe egentlig,

synes jeg hvert fall da. Og det var ganske klart i hodet mitt fra starten av egentlig, hvor grensene mine gikk, og at jeg måtte være påpasselig med hvor ofte jeg kunne ta ting og sånt, da. Så jeg tror ikke... Det har kanskje reddet meg fra en litt mørkere sti, men det var ikke noen 'saviour', nei... Jeg tror aldri at jeg hadde blitt fortapt, jeg tror det ville gått bra uansett. For såpass viljestyrke har jeg.

Dette sitatet viser at Petter stiller seg relativt positivt til makten, ettersom han viser en forståelse som tilsier at ruskontraktens funksjon har vært å hjelpe, men opplever derimot ikke at han har blitt 'reddet' av den – all den tid han mener å hele tiden ha hatt en form for kontroll over rusbruken sin ved å sette grenser og vite hvor mye han kan ta, i tillegg til at rusen ikke har gått utover andre deler av livet hans. Med andre ord ser han ut til å legitimere tvangen, men mener kanskje ikke at den har vært *nødvendig*, til tross for at den kan ha hjulpet noe. Han underbygger denne påstanden med å vise til sin egen viljestyrke, som da skal signalisere at han har vært i besittelse av nok selvdisciplin til å ikke miste kontroll over rusen.

Det er selvsagt hypotetisk hvorvidt Petter ville havnet på en 'mørk sti' om det ikke var for ruskontrakten, men det er ikke utelukket at han *kunne* ha beveget seg i en mer negativ retning, og at bruken kunne ha eskalert, til tross for at han har hatt kunnskap omkring sammenhengen mellom risiko og rus, og ei heller kan det utelukkes at rusen kan ha påvirket andre deler av livet hans uten at han har oppdaget det. Til samme tid kan det heller ikke fastslås at han ble 'reddet' fra et liv fylt med rus, da det er usikkert hvordan fravær av tvang ville påvirket ham.

I forlengelsen av denne diskusjonen, er påstanden at det trolig 'ikke er så mye vits å hjelpe noen som ikke trenger det' interessant. På den ene side er det ikke mulig å tvinge noen til å ta imot hjelp dersom de virkelig ikke ønsker det. På den annen side er det mulig å innvende at a) det ikke er sikkert at noen som egentlig trenger hjelp, selv innser at de trenger hjelp, og derfor muligens kan ha godt av å tvinges til hjelp, og b) at det kan være mulig å hjelpe noen, uten at de innser det selv. Jeg vil eksemplifisere dette i seksjon 5.3., hvor jeg ser nærmere på hvorvidt ruskontrakten kan hjelpe ungdommene med å forbedre seg selv og gjøre ting bedre.

5.3. Tvang til forbedring

Jeg vil i denne seksjonen se nærmere på hvorvidt, og på hvilke måter det er mulig at ruskontrakten kan være til hjelp. For til tross for at flere av ungdommene altså *ikke* opplever at ruskontrakten a) har vært til særlig nytte, og at b) fravær av tvang i seg selv kanskje hadde vært en bedre løsning enn tvang, finnes det opplevelser som kan tilsi det motsatte som jeg nå vil belyse. Her reflekterer Henrik omkring hvordan han har opplevd det å ha gått på ruskontrakt:

H: Nei... Det har jo... Det har jo vært greit. Når du er midt i det så... Du ser det ikke selv, da. Men sånn i ettertid, så kan jeg jo se tilbake på at... Det var jo ikke helt bra. Så den har jo hjulpet meg med å tenke over valgene du tar da, og ikke handle på impuls hele tiden. Det har fått meg til å gjøre ting mye bedre da. Og jeg følte egentlig at de bare... At de bare prøvde å hjelpe meg. De var veldig greie og snille hele tiden.

På denne måten illustrerer Henrik at konseptene 'straff' og 'hjelp' ikke nødvendigvis står i et motsetningsforhold til hverandre. Til tross for at trusselen om straff muligens ikke forhindrer at enkelte ungdommer begynner å eksperimentere med rus (NOU 2019:26: 267), er det mulig at det å *bli straffet* gjennom ruskontrakten, kan hjelpe ungdommer med å bevege seg fra impulsiv atferd, mot økt kontroll og i større grad autonomi. Sitatet viser dessuten at ikke alle ungdommer som tvinges til denne type oppfølging nødvendigvis er uvillige, mangler interesse eller ikke opplever å ha behov for det (Young & Belenko 2002: 299; Hiller, Knight, Leukefeld & Simpson 2002: 65; Longshore, Prendergast & Farabee 2004: 112; Verbeke, Vanheule, Cauwe, Truijens & Froyen 2019: 90).

Dette kan være med på å vise til at noen ungdommer kanskje oppdager at et liv fylt med (for mye) rus står i motsetning til det livet de ønsker å leve, først når de faktisk blir stoppet, mottar en (straffe)reaksjon på atferden, og får tid til å tenke seg om hvilket liv de ønsker å leve – noe som kan være vanskelig å se eller gjøre noe med mens de 'er midt i det'. At ruskontrakten brukes som en straffereaksjon utelukker dermed sagt ikke at den også forsøker, eller lykkes med å hjelpe. Ved å nyansere denne forståelsen av ruskontrakten, blir ikke 'kampen om makt' mellom ungdom og myndigheter nødvendigvis et nullsumspill, der Henrik eksempelvis taper noe ved at myndighetene lykkes i å få han til å gjøre ting bedre (Haugaard 2012: 35). Der noen av de andre har opplevd at kontrakten har vært en 'ren' form for straff, hvor de har mistet deler av friheten sin til å gjøre slik de vil, viser Henrik en litt annen forståelse av kontraktens funksjon, i form av at myndighetene har begrenset friheten hans for å hjelpe ham med å bruke den til å gjøre ting bedre. Her er det imidlertid nærliggende å tro at Henrik både har vært mer motivert og mottagelig for hjelp enn flere av de andre, og at dette har gitt ham en annen, og mer positiv holdning til tvangen.

Henrik viser imidlertid at det ikke er utelukket at noen ungdommer kan få mye positivt ut av å tvinges, kanskje nettopp fordi en del av dem *må* tvinges dersom de skal gjøre ting bedre. Dette viser dessuten at sammenhengen mellom motivasjon og tvang ikke er helt entydig (Stevens et al. 2006: 207), og at frivillighet ikke behøver å være *avgjørende* for ungdommenes motivasjon til å endres, til tross for at det selvsagt foreligger en del utfordringer knyttet til at

noen av ungdommene samtykker til ruskontrakten for å unngå straffeforfølgelse, som beskrevet tidligere. Samtidig utelukker ikke dette at frivillighet *kan* være av stor betydning. Jeg vil nå se nærmere på hva slags påvirkning ruskontrakten har hatt på Fridas liv, og hvorvidt den har hjulpet henne med å kutte ut rusen:

F: Det vet jeg ikke, men jeg tror det har hjulpet meg med å kutte det ut. Det vil jeg si. Men om jeg hadde stoppet etter egen vilje eller havnet i en situasjon hvor det hadde blitt så alvorlig at jeg hadde måtte ha stoppe, eller blitt snakket ut av det av andre, det vet jeg jo ikke. Men jeg er hvert fall glad for det, det er jeg.

Som Frida tidligere påpekte, opplever hun at ruskontrakten var for hennes eget beste. I likhet med Henrik, ser hennes forståelse ut til å være at ruskontraktens funksjon først og fremst har vært å hjelpe henne med å slutte med noe som potensielt kan være farlig og skadelig. Til tross for at denne forståelsen deles med en som har gjennomgått en ruskontrakt for å slippe straffeforfølgelse, er det likevel nærliggende å tro at det generelt kan være enklere for en ungdom å forstå at tvangen er 'godt ment' når den kommer fra, eller støttes av noen som står dem nær, snarere enn påtalemyndigheten (Coombs & Landsverk 1988: 473).

Det ser dessuten ut til at Frida har utviklet en forståelse av hva rusbruken kunne utviklet seg til å bli, og at ruskontrakten *kan* ha hjulpet henne med å gjøre noe hun muligens ikke hadde greid eller ønsket å gjøre på egenhånd, ved å kutte ut rusen. Men på samme måte som man kan stille spørsmålsteget ved hvorvidt fravær av tvang påvirker de ungdommene som ikke opplever å ha dratt nytte av ruskontrakten, kan det samme gjøres overfor de som mener den har hatt noe for seg.

For samtidig som Frida erkjenner at det kunne ha gått galt uten kontrakten, påpeker hun også at hun *kunne* ha havnet i en situasjon der hun kunne ha blitt snakket ut av det av noen andre, eller stoppet av egen vilje. Det kan derfor ikke utelukkes at denne forbedringen ville ha skjedd på tross av ruskontrakten, ettersom dette ikke framkommer i intervjudata. Hvordan fravær av tvang påvirker ungdommenes liv er derfor usikkert, også overfor de som takker ruskontrakten for å ha hjulpet dem med å gjøre ting bedre (Hough 2002: 991).

5.4. Straff som hjelp, eller hjelp som straff?

Jeg har i dette kapitlet avdekket hvordan flere av ungdommene har samtykket til kontrakten, og i teorien deltar frivillig, men at det eneste andre alternativet de har, i form av anmerkning på uttømmende politiattest og et forelegg de muligens ikke har råd til å betale, gjør valget nokså ufrivillig i praksis. Til tross for at ungdommene har samtykket til kontrakten, er det derfor ikke

utelukket at de har blitt utsatt for tvang, som både kan ta legal og ikke-legal form. Men at de har blitt utsatt for tvang, er ikke nødvendigvis ensbetydende med at kontrakten har vært nytteløs, all den tid noen av ungdommene stiller seg positive til tvangen.

Ungdommene har imidlertid ulike forståelser av *hvorfor* de utsettes for tvang og dermed hvorvidt den er nødvendig, rettferdig og hensiktsmessig, men også med hensyn til hva slags funksjon ruskontrakten har. Ruskontrakten skal i utgangspunktet utøve en (straffe)reaksjon for befatning med illegale rusmidler, men samtidig er formålet med den å hjelpe ungdommene med å bli rusfrie individer. På den ene side har man de som stiller seg mer kritisk og uforstående til tvangen, som opplever at ruskontraktens funksjon har vært å straffe, eller at den er et dårlig forsøk på hjelp, som har vært til liten eller ingen nytte. For de som tvinges til kontrakten uten å ha lyst til å bli rusfri, ser det ut til at hjelpen paradoksalt nok oppleves som en straff, fordi de mister frihet til å gjøre slik de vil. Det kan her argumenteres for at det er problematisk å tvinge ungdommene gjennom en ruskontrakt, dersom de ikke uttrykker et ønske om det, ettersom man ikke direkte kan tvinge noen til å bli rusfri, og derfor står i fare for at ungdommer som ikke ønsker å bli normaliserte eller klarer å legge fra seg rusen, finner svakheter ved tiltaket for å motvirke kontraktens formål. Samtidig er muligheten for at formålet motvirkes tilstedeværende ved alle sosiale intervensjoner, og det er usikkert hvorvidt dette rettferdiggjør fravær av tvang – ettersom det å ikke gripe inn kan ha mange negative konsekvenser, i tillegg til at det er usikkert hvorvidt det er ruskontrakten i seg selv som gjør skade. Som nevnt kan man ikke tvinge noen som virkelig ikke vil det, til å gjøre ting bedre, men man kan *prøve*, og det er dessuten vanskelig for myndighetene å vite hvem man vil mislykkes med på forhånd.

Noen ungdommer kan nemlig ha vanskelig for å se atferden deres er problematisk først når de tvinges til å endre den, ettersom dette kan være vanskelig å se mens de står 'midt i det'. På den annen side har man nemlig de som stiller seg mer positiv og forstående til tvangen, som forstår ruskontraktens funksjon, til tross for å være en (straffe)reaksjon, som en form for hjelp til å bruke friheten sin på en bedre måte, ved å styres vekk fra impulsiv atferd, mot kontroll og i større grad autonomi. Det kan derfor argumenteres for at det kan være hensiktsmessig å tvinge ungdommene til å gjøre ting bedre, ettersom de muligens ikke a) ser at rusvanene deres er problematiske før de blir stoppet, eller b) ville valgt ruskontrakten frivillig, men likevel er glad for at de ble tvunget i ettertid.

Det er dermed ikke så svart-hvitt som at ruskontrakten enten hjelper eller straffer – snarere kan det som er en straff, hjelpe, og det som er ment som hjelp, oppleves som straff. Det ser imidlertid ut til at de som forstår ruskontrakten som en form for hjelp har vært mer motiverte

og mottagelige for hjelp, og derfor har en mer positiv forståelse av tvangen og kontraktens funksjon. Til samme tid er det ikke mulig å definitivt fastslå hvorvidt ungdommene som mener ruskontrakten har hjulpet, ville klart seg uten ruskontrakten – på samme måte som man ikke kan konkludere med at de ungdommene som mener kontrakten ikke har hjulpet, har blitt reddet fra en ‘mørk sti’. Dette gjør det begrenset å kunne konkludere noe rundt ruskontraktens faktiske effekter, da det ikke foreligger eksperimentelle data til å trekke slike slutninger. Jeg vil nå se på hvordan styringsteknologiene ‘samtaler’ og ‘ruskontroll’ kan ha påvirket ungdommene, og hvordan dette har blitt opplevd.

6. Ruskontrakten: En styringsteknologi

I dette kapittelet utforsker jeg ruskontrakten som en styringsteknologi, ved å se nærmere på hvordan de to teknologiene ‘samtaler’ og ‘ruskontroll’ ser ut til å ha forsøkt å påvirke ungdommene, og hvordan de har opplevd og forholdt seg til situasjonen. I den forbindelse vil jeg fokusere på hvilke verktøy samtalene har tatt i bruk i sine forsøk på å a) bryte med ungdommenes holdnings- og atferdsmønstre, og b) øke ungdommenes innsikt i hvorfor de velger som de gjør. Det antas nemlig at dette vil bevisstgjøre ungdommene og gi de bedre muligheter for å ta gode valg i livet, mens ruskontrollen skal sikre at dette overholdes i praksis, ved å konstatere hvorvidt ungdommene har kuttet ut rusen eller ei. I seksjon 6.1. og 6.2. vil jeg ta for meg samtalene, mens jeg i seksjon 6.3. vil fokusere på ruskontrollen. I seksjon 6.4. vil jeg til slutt diskutere ruskontrakten som en kompleks form for styringsteknologi som påvirker ungdommene på vidt forskjellige måter, og komme fram til at den kan beskrives som en form for ‘tøff kjærlighet’.

6.1. Meningsløse samtaler

Ungdommene er altså pliktet til delta på samtaler som kan sies å ligne på det man vanligvis kaller myndiggjøring, ettersom formålet er å bevisstgjøre dem i tillegg til å øke deres innsikt i egen atferd, slik at de forhåpentligvis blir i stand til å velge bort rus. Det vil imidlertid vise seg at dette er en utfordrende sak for myndighetene, ettersom det på den ene side ser ut til å kreve at ungdommene til en viss grad er villige til å la seg endre, og at kunnskapen de tilegner seg er overførbar til praksis. I denne seksjonen ser jeg først og fremst nærmere på opplevelser som stiller seg kritiske til teknologien ‘samtaler’, og dens forsøk på påvirkning. Her svarer Daniel på om han har gått til samtaler under ruskontrakten, og hvordan han har opplevd disse:

D: Ja, jeg måtte det. Jeg hata det egentlig, for... Sånn halvveis gjennom sier jeg bare «jeg skjønner ikke meninga, vi snakker ikke om dop engang, vi snakker bare om problemene mine liksom.» Eh... Hun bare «ja, vi må jo gjøre det da.» Så det var... Meningsløst for meg. Men også! Helsesøstera, det gir ikke mening, fordi hun er ikke utdanna psykolog eller noe sånt i det hele tatt, hun er der bare for å gi deg hjelp og videreføre deg til noe. Så jeg skjønner ikke hvorfor jeg ville snakket med henne om narkotika, for hun har så ‘base level understanding’ liksom. Jeg ville snakket med en som faktisk har erfaring om det, i det miljøet og vet hva han snakker om liksom. Jeg bare, «hva faen gjør hun her?» Skjønner du?

Daniel ser altså ikke ut til å forstå forstår hvorfor han og samtalepartneren har snakket om problemene hans i samtalene. Det kan imidlertid tenkes at rusbruken er et av de mindre problemene ungdommene har, og at det til og med kan være et symptom på andre, større

problemer. Ved å forsøke å identifisere og jobbe med problemene til Daniel, er sannsynligvis intensjonen til samtalepartneren at de muligens også kunne ha redusert en av årsakene til at han ruset seg i utgangspunktet (Chinman & Linney 1998: 395; Glavin & Erdal 2000: 89). Fra utsiden virker det som at samtalepartneren har vært der for å hjelpe, noe som gjør det vanskelig å fastslå hvorvidt vedkommende har hatt for liten kunnskap til å hjelpe, eller om samtalene har vært meningsløse fordi Daniel rett og slett har vært uinteressert i hjelp. Det ser imidlertid ut til at Daniel ikke anerkjenner samtalepartnerens kunnskap om rus, noe som *kan* ha formet hans oppfatning av at hun ikke kunne hjelpe.

Det er muligens lettere for noen ungdommer å skape tillit til noen med 'levde erfaringer' innenfor rus eller kriminelle miljøer, fordi informasjonen de kommer med, oppfattes som mer nøyaktig, troverdig og relevant for dem (Duke et al. 2020: 30). Til samme tid er det et relativt urimelig krav at alle veiledere på rusfeltet må ha slike erfaringer, eller være utdannede psykologer for å være i stand til å hjelpe ungdommene med å bli mer bevisste og øke sin innsikt i egen atferd. Det kan imidlertid tenkes at samtalepartnerne må oppfattes som personer i besittelse av relevant kunnskap og kompetanse (Bunkholdt 2002), men dette er ikke nødvendigvis noe som krever personlig erfaring med rus eller psykologiutdanning per se.

At samtalene skal virke mest mulig bevisstgjørende, innebærer imidlertid at ungdommene til en viss grad er åpne for å la seg påvirke, ettersom dette involverer en intern prosess som kun kan initieres og opprettholdes av ungdommene selv (Simon 1990: 32; Karoll 2010: 265). På den ene side innebærer dette at de som er åpne for det, kan få et sted til å reflektere over valgene sine, snakke om problemer og bli mer bevisst på sitt forhold til rus, og slik bli mer myndige i forhold til liberale idealer. På den annen side innebærer dette at de som ikke er åpne for endring, har makt i form av å kunne utfordre samtalepartnerens autoritet ved å nekte å 'åpne seg', tro det de blir fortalt eller tenke kritisk og reflektere, snarere enn å utnytte sjansen til å omfavne en ny væremåte (Prochaska, DiClemente & Norcross 1993: 1102; Longshore & Teruya 2006: 181; McCahill & Finn 2013: 28). Denne formen for motstand kan man også se indikasjoner på hos Sofie, som her svarer på om hun opplever å ha fått noe ut av samtalene:

S: Nei, men det var jo fordi jeg ikke hadde lyst til å få noe ut av dem og da. Jeg sa jo at jeg skulle prøve å utnytte sjansen, men gikk ikke inn for det. Nå hadde jeg jo ikke så stort behov for de samtalene heller, for jeg følte jo aldri at jeg hadde et problem. Så de var jo egentlig veldig unødvendige. Det gikk fint å dra dit, altså. Det var ikke noe jeg gruet meg til, liksom. Men jeg satt der jo og visste at det jeg sa nå, har ingenting å si for framtiden min. Så jeg følte jo at det var bortkastet tid da, nesten alt sammen.

Dette sitatet illustrerer at teknologien samtaler kan oppleves som sær og uviktig, og at det er lite sannsynlig at den kan oppnå resultatene den ønsker når den oppfattes slik – selv om det er uklart hvorvidt den er *helt* uten effekt. Det viser også at noen ungdommer enten ikke er særlig interesserte i å ta imot hjelp for sitt rusbruk, eller at de til dels er villige til å delta i rusbehandling, men at de ikke er klare for å faktisk gjøre noen atferdsendringer (Bjerge & Nielsen 2014: 76; Blanchard, Morgenstern, Morgan, Labouvie & Bux 2003: 63). Det kan tenkes at dette henger sammen med at styringsteknikker som handler om at ungdommene skal ‘ansvarliggjøres’ og ‘selvstyres’ er kompliserte å realisere, ettersom noen av dem simpelthen ikke ønsker å få hjelp med problemene sine, eller opplever å ha problemer i utgangspunktet.

For det første kan det tenkes at det å snakke om vanskelige ting enten er lite ønskelig, eller at det krever en spesiell form for tillit noen ungdommer ikke danner til hvem som helst, og at det kan være vanskelig for mange å åpne seg overfor noen man ikke stoler nok på. For det andre kan det tenkes at mangelen på interesse skyldes at et av problemene, altså å bruke illegale rusmidler, ikke nødvendigvis er et ‘problem’ i ungdommenes øyne. Med andre ord kan det foreligge en diskrepans mellom det myndighetene håper at ungdommene skal lære gjennom samtalene, og den kunnskapen ungdommene er overbevist om, eller de effektene de har opplevd ved rusen. Jeg vil nærmere utdype hvorfor dette kan gjøre det spesielt utfordrende å få ungdommene til å snu i seksjon 7.1.

Men at ungdommene i dag mener de ikke har hatt behov for samtalene eller fått noe særlig ut av dem, er ikke nødvendigvis noe de faktisk innser, eller noe de er enige i, noen år fram i tid. Det kan som tidligere nevnt ha skjedd en moderat endring over tid uten at dette har blitt ‘opplevd’ (Rappaport 1984: 4). Det behøver altså ikke å være noe samsvar mellom det ungdommene sier, og hva slags påvirkning samtalene faktisk har hatt. Det kan i den forbindelse tenkes at Daniel og Sofie har vært redde for å gi fra seg makt, og dermed også vært motvillige mot å la samtalene påvirke dem. I seksjon 6.2. vil jeg imidlertid vise at det ikke nødvendigvis er så enkelt som at ungdommene gir fra seg makt ved å la seg påvirke av samtalene, ettersom myndiggjøring først og fremst handler om å styrke deres makt, og at de snarere kan ‘vinne’ noe ved å gjøre et forsøk på å få noe ut av samtalene.

Det er imidlertid motstand mot makten, og det ser enkelt og greit ut til at makt tenderer til å konstituere motstand, uavhengig av hvor ‘myk’ den er eller formålet med den, og det er derfor er naturlig at noen av ungdommene vil stå imot forsøkene på påvirkning – spesielt med tanke på at flere har inngått ruskontrakten uten å ha et ønske om rusfrihet. I den forbindelse finner Scott (1990: 17) at underordnede individer som befinner seg i slike situasjoner ofte bedra

eller svike den overordnede, samtidig som de opprettholder et ytre inntrykk av et medgjørlig, og noen ganger til og med entusiastisk samtykke. Ungdommene er pålagt å delta i samtaler, og kan muligens gi uttrykk for endringsmotivasjon, men i realiteten kan det tenkes at noen av de egentlig ikke er åpne for å la seg endre, og simpelthen holder sin motstand skjult eller viser en falsk form for medgjørlighet slik at de kommer seg gjennom samtaler på lettest mulig vis (Scott 1990: 199; Pease 2002: 138; Sjöström 2006: 36).

6.2. Bevisstgjørende samtaler

Jeg har til nå vist at to av ungdommene ikke opplever å ha hatt særlig behov for samtaler, og at de ser ut til å ha reagert på teknologiens forsøk på påvirkning med motstand eller en form for falsk medgjørlighet. Det er imidlertid lite som tyder på at deres samtalepartnere ikke har forsøkt å hjelpe, eller at de har blitt møtt med fordømmelse og moralisme. Snarere ser det ut til at disse ungdommene ikke har vært interesserte i å få noe ut av dem. Gjennom fraværende interesse ytes altså motstand, og ungdommene forsøker med det å forhindre at teknologien ‘samtaler’ skal ha en effekt. Dette utelukker imidlertid ikke at samtaler *kan* påvirke ungdommer som egentlig ikke er åpne for det, men viser mer til at de ungdommene som er åpne for det, sannsynligvis vil få mer ut av dem; og jeg vil nå se nærmere på opplevelser som kan illustrere akkurat dette. Ved å være åpen for å artikulere sitt forhold til hasj, ser nemlig Petter ut til å ha utviklet et mer bevisst forhold til sitt rusbruk, som her forteller om hvilken a) tilnærming samtalepartneren hans hadde, og b) betydning samtaler har hatt for ham:

P: Han prøvde å være litt mer hyggelig og ta en prat med meg, og prøvde å forstå. Så han kom ikke med så mye argumenter imot, nei. Det var jo en liten bit av samtaler som var om rusen, og litt om mitt forhold til hasj da. Jeg hadde jo aldri satt ord på det da, hvordan jeg følte det med hasj og sånt. Så kanskje jeg fikk et klarere bilde av det. Kanskje det hjalp meg med å innse den biten om hvordan det var. Men nei, ikke så mye mer enn det, egentlig.

Sitatet viser at Petter muligens har fått et klarere bilde av sitt forhold til hasj ved å sette ord på følelsene sine, og at samtalepartneren kanskje har hjulpet ham aller mest ved å simpelthen *lytte* til hva han har hatt å si – ettersom dette ser ut til å ha økt hans innsikt i, og bevissthet omkring sin egen atferd (Frank & Herold 2020: 41). Det ser ut til at en del ungdommer er kritiske til informasjon som kommer fra voksne omkring rus (Sandberg & Pedersen 2010; Lilja, Wilhelmsen, Larsson & Hamilton: 2003), og det kan derfor tenkes at det er mer hensiktsmessig å oppmuntre til kritisk refleksjon, snarere enn å møte dem med innvendinger og motargumenter (Martin & Copeland 2008: 409). Det er mulig at dette også kan øke sjansene for medgjørlighet og en form for selvstyring dersom man lykkes (O'Malley 2009: 12).

Ved å, iallfall til en viss grad, være åpen for å få et nytt, og kanskje sunnere forhold til rus, har han derfor ikke nødvendigvis gitt *fra* seg makt – snarere ser det ut til å ha gjort ham mer bevisst og innsiktsfull omkring sin egen atferd. Samtidig er det noe usikkert hvor *mye* man kan kreditere samtalene for å ha gjort Petter mer bevisst, ettersom a) de er relativt sjeldne, og han b) stiller seg tvilende til at de har hatt noen voldsom påvirkning. Det ser imidlertid ut til at han har vært relativt positiv til praksisen, og at han har blitt mer myndig i forhold til liberale idealer; noe som viser at selv ungdommer som forholder seg ambivalente til sitt rusbruk kan dra nytte av oppfølging og hjelp (Sullivan et al. 2008: 36). Jens ser ut til å underbygge denne påstanden:

J: Det har kanskje hjulpet meg med å rydde opp litt i følelser og sånn. I hverdagen, da. Ikke på noen stor basis, men eh... Ja. Ettersom man kan prate om ting man opplever, som man egentlig ikke kan prate om da, har føltet nyttig. Så det her med taushetsplikten var fint. Jeg ble ranet mens jeg gikk på disse samtalene her, men det var egentlig ganske greit å komme dit og egentlig bare fortelle om det som hadde skjedd. Det å prate om de tingene har kanskje gjort meg lettere til sinns, da. At jeg ikke føler at jeg holder ting inne i meg. At jeg kan åpne meg og reflektere rundt ting har vært nyttig.

Ved å utnytte sjansen til å åpne seg og rydde opp i undertrykte følelser, framfor å holde ting inne i seg, ser samtalene ut til å ha gjort Jens lettere til sinns – som ser ut til å ha fått større kontroll over sitt eget følelsesliv. En del ungdommer kan oppleve at andres fokus på selve rusbruken som et problem blir en tilleggsbelastning (Helsedirektoratet 2009: 13). En samtale om alt annet som øker refleksjon og innsikt kan derfor være bra, ettersom dette kan gjøre dem i stand til å håndtere de mulige, underliggende årsakene til rusbruken, og dermed bedre mestre sine egne liv (Adams 2003: 8; Frank, Thom & Herold 2020: 22). På denne måten utøves heller ikke makten rent eksternt, men internt ved at Jens får lov til å ‘jobbe med seg selv’, ved å bli gitt verktøy han kan løse problemene sine med, snarere enn å bli ‘jobbet på’ av noen andre (Miller 1987: 2; McKee 2009: 471).

Ved å la samtalene fylle andre funksjoner enn rusbruken som et problem, ser det dessuten ut til at Jens har hatt et sosialt trygt rom hvor han har kunnet snakke med fortrolige voksne om vanskelige ting og opplevelser, et sted hvor han har kunnet føle seg trygg, *samtidig* som han lært seg å bli et mer ansvarlig individ, uten sterke tendenser til tvang. Som jeg tidligere har vist, er det imidlertid noen ungdommer som ikke ønsker å få hjelp med problemene sine eller utvikle en dypere innsikt i sin egen atferd, og det er derfor ikke gitt at teknologien vil oppnå ønsket effekt, til tross for at forholdene ligger til rette for dette. Videre er det heller ingen automatikk i at det å a) bli mer bevisst og reflektert omkring temaet rus, og b) jobbe med problemene sine vil eliminere rusbruken. Selv om man potensielt øker *sjansene* for selvstyring

via myndiggjøring, er det ungdommen selv som må 'gjøre jobben' ved å holde seg unna rus. Jeg vil ta opp dette poenget på nytt i kapittel 7. Jeg vil nå se på Henriks erfaring med samtale:

H: Jeg syns det var ganske artig å dra dit. Siden du... Ja, da kunne jeg liksom si... Hvis jeg hadde noe å si da, så kunne jeg bare si det der. Så det ble sånn en samtale i måneden, der jeg bare drakk brus og snakket som om vi var venner.

For Henrik ser samtale ut til å ha vært et sted hvor han har fått frihet til å ytre det han har hatt på hjertet; et sted hvor han har fått prate og slappe av, og hvor han ser ut til å ha følt seg nokså 'hjemme'. Ved å møte ungdommene som likeverdige uten forhåndsdefinerte roller, kan samtale muligens oppleves som å 'treffe en venn over brus', snarere enn å være 'møter med en profesjonell' (Frank, Thom & Herold 2020: 24). Dette peker dessuten på at makten potensielt kan oppleves som mer meningsfull når den anvendes på et 'mykere' vis, sammenlignet med mer disiplinerende praksiser (Kolind 2007: 266). Henriks positive opplevelse med samtale deles også av Frida, som her forteller at hun har dratt nytte av samtale:

F: Ja, jeg hadde bare positive opplevelser. Det virket som han [samtalepartneren] hadde veldig mye erfaring hvert fall. Det var veldig gode samtaler. Jeg følte meg på en måte ikke pressa til å fortelle eller si noe i det hele tatt. Han... Det virka mest som han var der for å lytte, egentlig. Bare sånn at jeg kunne snakke litt om hva jeg tenkte om veien videre, eller bare hvordan det gikk generelt. Da fikk jeg også tid til å på en måte tenke over... Tenke selv da. Man oppfordres til å tenke selv da. På en måte hva man har lyst til, hva man ikke har lyst til, veien videre og sånn. Så det var veldig greit.

Ved å bli oppfordret til å tenke selv, ser Frida ut til å ha utviklet en bevissthet knyttet til konsekvensene rusen kan ha for hennes framtidsplaner – og det er muligens en slik bevissthet som må ligge til grunn dersom man skal klare å få ungdommene til å snu vekk fra en påbegynt ruskarriere (Kruger 2000: 433; Chinman & Linney 1998: 395; McGirr & Sullivan 2017: 157). Dersom man ikke lykkes i å få ungdommene til å se at rusen kan virke skadelig, negativt eller ødeleggende, vil det naturligvis også bli mer krevende å hjelpe de med å kutte den ut. Ved å bli oppfordret til å reflektere, ikke bare rundt rusbruken sin, men også til valgene sine og livet generelt, ser Frida ut til å ha blitt inspirert til ny og forbedret atferd. På denne måten har hun kanskje også opplevd at hun har vært friere til å 'velge' et rusfritt liv, snarere enn at det har vært noe påtvunget.

Et interessant moment er at samtalepartnerens erfaring ser ut til å ha virket positivt, ettersom Frida viser anerkjennelse overfor hans kunnskap på feltet, noe Daniel etterlyste hos sin samtalepartner. Det kan tyde på at dette var med på å etablere et tillitsforhold mellom Frida og samtalepartneren, ettersom erfaringen kan ha signalisert at samtalepartneren visste hva han

snakket om – noe som kan ha vært en *medvirkende faktor* til at Frida har kuttet ut rusen, men som ikke er ensbetydende med at samtalenes påvirkning ville blitt reversert dersom hun og Daniel byttet samtalepartnere.

I denne seksjonen har jeg vist hvordan noen ungdommer har opplevd samtalene som innsiktsfulle og bevisstgjørende, og hvordan de i hovedsak har reagert på påvirkningsforsøk med medgjørighet. Dette ser ut til å skyldes en forståelse av at makten kan virke styrkende snarere enn svekkende, og følgelig, at de ikke nødvendigvis har noe å tape på å øke sin egen innsikt i egen atferd, og bevissthet omkring rus. Jeg vil nå rette fokus mot hvordan teknologien ‘ruskontroll’ forsøkt å påvirke ungdommene, og hvordan de har forholdt seg til situasjonen.

6.3. Ubehagelige, men nødvendige prøver?

Rustesting brukes ofte i statlig oppfølging og behandling av rusbrukere for å gi myndighetene kunnskap om endringer i deres rusvaner, slik at medgjørighet kan verifiseres (Simon 1993: 187; Seddon 2007: 279; Houbourg & Bjerge 2011: 19; Nellis 2009: 43; Staples & Decker 2008: 136). Å kontrollere rusen er altså et maktmiddel myndighetene bruker for å styre ungdommene mot rusfrihet. Fra et foucauldiansk perspektiv er dette interessant. Her kan teknologien ‘ruskontroll’ forstås som en mer disiplinerende styringsteknologi som kontrollerer det liberale rammeverket til ruskontrakten, ved å sikre at det som læres via teknologien ‘samtaler’, en mykere form for styringsteknologi, overholdes. Jeg vil nå utforske hvordan dette har fungert i praksis. Jeg vil begynne med Petter, som forteller at han har hatt en relativt uproblematisk erfaring med kontrollen:

P: Jeg kjente aldri på noe ubehag med å pisse foran noen. Brydde meg ikke så mye. Synd for dem tenkte jeg, som må se på at noen står og pisser hver dag. Men det gikk jo greit, egentlig. Men jeg kan se for meg veldig at noen sliter veldig med det, altså. For det er jo en fjern ting å gjøre.

Denne oppfatningen deles av Sofie:

S: Det var greit, det. Jeg føler kanskje at jeg... Er ikke så folkesky da, og heller ikke sånn skamfull eller hva man skal si. Så for meg så var det ikke noe problem. Men... Jeg har jo forståelse for at de må se på. Og det var jo en gang jeg hadde på meg jakke mens jeg tisset, også jeg måtte gjøre det igjen. Så de var jo grundig. Men jeg kan jo se det at det kan være en ekkel situasjon for andre.

Disse sitatene illustrerer at ruskontrollen kan oppleves på vidt ulike måter, riktignok til tross for at deres egne opplevelser i seg selv er svært like. Et interessant moment er at Petter har tenkt at det er synd på de som må se på ham og andre individer urinere, snarere enn seg selv som må bli sett på mens han urinerer – og med det snudd opp ned på et maktforhold som for noen

ungdommer muligens kan virke belastende. Det er likeledes interessant at Sofie påpeker at hun ikke er skamfull, og derfor ikke har latt seg ikke påvirke. Det er nemlig mulig at kontrollen *skal* påføre dem en form for skam, men at noen av ungdommene imidlertid ikke lar seg affisere. Jeg vil diskutere dette nærmere senere i denne seksjonen.

Et annet moment er at Sofie viser forståelse for hvorfor de må se på, og dermed på en måte legitimerer maktbruken. Det er et kjent fenomen at flere ungdommer prøver å manipulere prøvene for å skjule spor etter rusbruk, ved å medbringe såpe, falsk urin etc. (Lien & Larsen 2015: 21). Å be henne avlegge en av rusprøvene på nytt fordi hun hadde på seg jakke, ble altså en måte å forsikre seg om at hun ikke hadde manipulert den. Det vil imidlertid vise seg at det å observere ungdommen urinere, ikke nødvendigvis er nok til å eliminere muligheten for unøyaktige resultater, ettersom det finnes måter å omgå rusprøvene på i *forkant* av ruskontrollen. Jeg ser nærmere på dette i seksjon 7.2. og 7.3.

Til tross for at Sofie og Petter ikke hadde problemer med å avlegge rusprøvene, er det slik de begge påpeker, ikke nødvendigvis slik for alle. Det som for en ungdom bare er å 'urinere i en kopp', kan for en annen være en svært stressende og ubehagelig opplevelse (Sandøy 2020: 920). Bl.a. mener Jens at det til og med kan oppleves som direkte krenkende av noen:

J: De var profesjonelle og ryddige folk. Men det kan jeg egentlig forestille meg, at for mange vil det være jævlig kjipt, tror jeg. Å stå, eller sitte å pisse foran mennesker du ikke kjenner. Som gjerne ikke er av samme kjønn som deg, noe folk kanskje synes er vanskelig. Når man ikke ønsker det... Ja, altså, det kan jeg egentlig forestille meg, at for mange kan være et problem. Og føles, egentlig... Maktkrenkende. Jeg tror de har som hensikt, egentlig... At du skal føle litt skam.

På denne måten viser Jens hvordan noen av ungdommene kan oppleve det å bli tvunget til å urinere foran fremmede voksne som belastende, ettersom de befinner seg under de som har makten i situasjonen til å definere relasjonen og praksisen. Til tross for at de som ser på sannsynligvis er profesjonelle og ryddige individer, er de fremdeles fremmede de kanskje ikke føler seg trygge på, og ofte av motsatt kjønn – noe som forståelig nok kan gjøre situasjonen ekstra ubehagelig for noen av ungdommene.

På den ene side kan det slik Jens påpeker, tenkes at det er meningen at kontrollen skal påføre ungdommene skam – at det er en form for disiplinering som skal få ungdommene til å revurdere sine handlinger og væremåter, for å slik distansere de fra avviket (Miethe, Lu & Reese 2000: 528). På den annen side kan det tenkes at det er en bivirkning ved kontrollen, som fra myndighetenes perspektiv kanskje er et nødvendig onde for at ungdommene skal bli selvdisciplinerte og utvikle en personlig autonomi mer tilpasset samfunnets normer. For til tross

for at det *kan* oppleves som ubehagelig, kan man samtidig forstå at myndighetene ønsker å vite hvorvidt prøvene tukles med, både slik at de kan ha tillit til at de holder seg rusfrie, men også slik at ungdommene har et insentiv til å holde seg unna rus, fordi de vet at de blir fulgt med på (Sandøy 2020: 921; Keane 2009: 450). Her deler Frida sine tanker om ruskontrollen:

F: Det er noe med det å stå å pisse i en kopp mens du vet at noen ser på deg. Selv om det liksom er, eh... Et halvgjennomsiktig vindu. Men det er fortsatt den der at det er noen som ser deg og følger med på deg. Jeg kan skjønne at folk synes det er ubehagelig. Jeg syntes også det var ubehagelig, men... Det var... Liksom ikke så mye å få gjort med. For hvis de fortsatt mener at det er sånn de må gjøre det, så er det jo vanskelig å på en måte kunne forandre på det, eller gjort om på enkelte ting som kunne gjort det bedre. Men hva skulle det vært i så fall? Et mindre speil har jo ikke så mye å si.

Sitatet viser at Frida måtte gjøre ubehagelige ting som kanskje fikk henne til å føle seg mindre, noe som viser hvordan hun var posisjonert som umyndig og underordnet i situasjonen. **Figur 1**⁵ illustrerer hvordan ungdommene blir sett bak to enveisspeil, at de vet at de blir sett mens de urinerer, men at de ikke fysisk *ser* at de blir sett. Men til tross for at de ikke direkte ser at de blir sett, kan det å vite at de blir sett likevel påvirke sinnet.

Figur 1: Prøvetakingsenheten ved St. Olavs Hospital

Det er sannsynlig at myndighetene forsøker å ivareta ungdommenes integritet så langt det lar seg gjøre (Helsedirektoratet 2014: 7), men uansett hvor 'varsomt' denne praksisen utføres, er det en mulighet for at den kan oppleves som ubehagelig og krenkende. Men i likhet med Sofie, ser heller ikke Frida ut til å mene at maktbruken er *illegitim*, all den tid hun viser forståelse for hvorfor de ser på. Uten å ha mulighet til å se ungdommene avlegge rusprøvene, har myndighetene lite informasjon å gå på når det kommer til hvem som eventuelt prøver å omgå dem. Dessuten er det lite som tilsier at

⁵ <https://stolav.no/fag-og-forskning/lab/provetakingsenheten> (Sist besøkt 30.05.21)

noen av ungdommene har tatt *skade* av urinprøvetakingen, til tross for at den kan ha virket ubehagelig for noen.

Det er imidlertid mulig å innvende at myndighetene f.eks. kan vurdere å bruke spyttprøver framfor urinprøver, ettersom disse er mindre inngripende, og derfor kan virke mindre ubehagelige (Mæland 2021). Men ettersom påvisningstiden til spyttprøver i skrivende stund er betydelig kortere enn urinprøver, og mulighetene for å verifisere medgjørighet derfor vil bli gjort mer krevende, er altså urinprøver myndighetenes foretrukne metode (Hadland & Levy 2016: 550). Jeg vil imidlertid vise i seksjon 7.3. at også urinprøvene har begrenset rekkevidde, og at dette muligens *kan* være noe som burde revurderes av myndighetene.

I denne seksjonen har jeg til nå sett nærmere på beretninger som i stor grad har beskrevet hvordan *selve* avleggingen av prøvene har blitt opplevd. Henriks opplevelse beskriver ruskontrollen fra et litt annet perspektiv:

H: Det er jo sånn... Dagene før du skal dit, selv om du vet at du ikke har tatt noe, så blir du sånn... Blir litt sånn stressa likevel, da. Tenker hva hvis, og... Siden du vet jo ikke hva som skjer hvis det blir positivt. Også det å stå og være med tunge rusavhengige da, som møter opp rusa på testing og snakker om Jesus og sånt. Men da ser du kanskje hvordan det kunne ha gått. Jeg tenker når jeg står der, sånn... Har ikke lyst til å bli... Sånn der skal jeg ikke bli.

Med dette sitatet viser Henrik at han har vært redd for å teste positivt selv de gangene han ikke engang har ruset seg forut for kontrollen. At han anerkjenner at regelbrudd kan få konsekvenser og har forsøkt å unngå det, kan sies å være et eksempel på at han både legitimerer makten og har internalisert normen. Dersom ungdommene av ulike årsaker ikke prøver eller klarer å følge kontrakten og slik oppdages på en av rusprøvene, mister de mest sannsynlig retten til statlig oppfølging og muligheten til å oppnå autonomi, og 'kastes' heller ned til et nivå med mindre selvstyring og økt tvang via mer tradisjonelle straffereaksjoner som ble nevnt i seksjon 5.2. Dette innebærer at ruskontrollen er en teknologi som mer eller mindre 'avgjør' hvor ungdommene skal styres, innenfor en mer eller mindre liberal kontekst. Dette kan påvirke de av dem som ikke følger opp kontrakten i form av frykt for å teste positivt, noe som også ser ut til å være en del av den generelle disiplineringen *utenfor* prøvetakingslokalet, ved å påvirke sinnet deres på en mer usynlig måte, slik at de fjerner seg fra rusen (Ryan 1991: 111; Smith 2000: 289; Staples & Decker 2008: 146; Pylypa 1998: 23; Aas 2006: 153; Bourgois 2000: 167; Li 2007: 275).

Henrik ser dessuten ut til å ha blitt påvirket av teknologien på en måte som skiller seg ut fra de andre ungdommene. Ved å avlegge rusprøvene på samme sted som tunge

rusavhengige, ser han ut til å ha reagert med å se eget avvik i et nytt lys, hvor han skapt en forståelse av seg selv og hvem han *ikke* ønsker til å bli, i tillegg til hvordan det kunne ha gått dersom han ikke ble stoppet – ved å se seg selv i relasjon til disse individene. Hvorvidt det har vært *hensikten* er uvisst, men dette ser ut til å ha støttet oppunder normaliseringsprosessen disiplin baseres på, ettersom det har fått ham til å ville distansere seg fra avviket og prøve å omfavne det ‘normale’.

6.4. Tøff kjærlighet

Jeg har i dette kapittelet utforsket ruskontrakten som en styringsteknologi. Via teknologien ‘samtaler’, er formålet at ungdommene skal gjennomgå en bevisstgjøringsprosess hvor de får en dypere innsikt i egen atferd, hvor hensikten er å *styrke* deres makt til å endre et atferdsmønster som kan være problematisk for både ungdommen selv og samfunnet for øvrig, gjennom det som kan ligne på myndiggjøring. Det er imidlertid ikke alle ungdommer a) som opplever å ha behov for å snakke med noen, b) som er fornøyde med den de er satt til å prate med, og som c) går gjennom samtalene fordi de er nødt, uten å ha egentlig ha noen reell interesse av å lære noe. Det ser derfor ut til at maktbruk konstituerer motstand, uavhengig av hvorvidt hensikten er å hjelpe eller ei, og at noen dermed motsetter seg forsøk på myndiggjøring.

Ungdommene har nemlig makt til å bl.a. ikke åpne seg eller nekte å tro det de blir fortalt, og det ser ut til at noen forsøker å holde sin motstand skjult, eller utvise en falsk form for medgjørighet ved å ‘spille med’ og gi uttrykk for å gi det en sjanse, for å slik komme seg gjennom samtalene uten å vekke mistanke. På den ene side kan det tenkes at de ikke har behov for samtalene, men det er likevel ikke utelukket at de kan ha behov for å snakke med noen uten å innse det selv, eller at de kan ha fått noe ut av samtalene, til tross for at dette ikke nødvendigvis er opplevd. Det er heller ikke nødvendigvis slik at ungdommene ‘mister’ makt ved å være åpen for å få noe ut av samtalene, og bli mer myndige i forhold til liberale idealer. Men for at samtalene skal ha en ønsket effekt, er de imidlertid nødt til å være aktive medvirkere snarere enn passive deltakere. De som viser medgjørighet i form av å stille seg mer positivt til praksisen og maktbruken ved å være mer åpen for å la seg påvirke, kan bl.a. øke kontroll over impulser, vonde tanker og andre mulige årsaker som leder til rusbruk, via innsiktene samtalene gir dem. Det ser i den forbindelse ut til at de samtalepartnerne som *ikke* har forsøkt å problematisere ungdommens rusbruk, men heller vist forståelse og lytte til hva ungdommen har hatt å si, har virket mest positivt. Ungdommene ‘taper’ dermed ikke nødvendigvis makt på å bli myndige – snarere kan dette styrke deres kapasitet til å endre et problematisk atferdsmønster. I neste

kapittel vil jeg imidlertid vise at dette er noe enklere sagt enn gjort, ettersom kunnskapen dette utstyret ungdommene med, ikke nødvendigvis er så enkel å overføre til praksis.

Via teknologien 'ruskontroll', som kontrollerer det liberale rammeverket til ruskontrakten, bestemmer myndighetene hvor ungdommene skal styres. Dersom de feiler på rusprøvene, kastes de til et nivå med mindre selvstyring og mister muligheten til å oppnå autonomi. Det er uvisst hvordan teknologien egentlig *skal* påvirke ungdommene utover det åpenbare, at det er en form for disiplin som skal virke normaliserende ved å fjerne dem fra rusen gjennom frykten for sanksjoner. Utover dette er det imidlertid ikke like intuitivt og eksplisitt hvordan teknologien skal påvirke, og faktisk påvirker ungdommene, som det er med samtalen. Ungdommene avlegger imidlertid rusprøvene på samme sted som rusavhengige. Dette *kan* påvirke ungdommene i form av å gjøre det 'normale' mer attraktivt, fordi de ser seg selv i relasjon til disse avvikende individene, og danner en forståelse av hva rusbruken kan føre til og hvem de ikke ønsker å bli, slik at de distanserer seg fra rusen.

Noen av ungdommene opplever at de befinner seg i en belastet maktsituasjon ved å måtte urinere foran fremmede voksne som ofte kan være av motsatt kjønn. Noen opplever at praksisen skaper skam og ubehag, men hvorvidt dette er *hensikten* er noe usikkert, all den tid dette er opplevelser av situasjonen, og interne responser mot en ekstern påkjenning, og ikke nødvendigvis måter teknologien har forsøkt å påvirke dem på. Dette ser heller ut til å være bivirkninger av hvordan praksisen fungerer, som fra myndighetenes side muligens er et nødvendig onde for at ungdommene holder seg unna rus. Dette kan underbygges av at myndighetene gjør det de kan for å ivareta ungdommenes integritet under avleggingen av rusprøvene, ettersom ungdommene ikke direkte ser at de blir sett mens de urinerer, til tross for at de vet at de blir sett. Fjerner man muligheten for å se at ungdommene avlegger prøvene, blir det vanskelig for myndighetene å ha tillitt til at ungdommene ikke jukser, i tillegg til at de mister et insentiv til å bli selvdisiplinerte. Det involverer altså en mer disiplinerende maktbruk, men som likevel ikke blir ansett for å være illegitim av de fleste ungdommene.

Ruskontrakten er altså en kompleks styringsteknologi som kombinerer ulike former for styring som kan ligne på det man kaller myndiggjøring og disiplin. Disse styringsformene involverer maktpraksiser som påvirker ungdommene på vidt ulike måter, men som begge skal virke ansvarliggjørende og styre de vekk fra rusen. Ruskontrakten kan i den forstand minne om det Werth (2013: 219) kaller 'tøff kjærlighet'. For samtidig som den ønsker å skape større sikkerhet, helse og velvære for ungdommer som tas for befatning med illegale rusmidler – forsøker den likeledes å kontrollere, normalisere og reformere denne befolkningsgruppen

(Stenson 2005: 275; Besley 2010: 530). Jeg vil nå undersøke hvorvidt kunnskapen ungdommene tilegner seg gjennom samtalene overførbar til praksis, og hvordan dette kan relatere seg til ruskontrollen.

7. Ideale formål og virkelige konsekvenser: Ungdommelige utfordringer møter papiret

Jeg belyste i forrige kapittel hvordan de to teknologiene ‘samtaler’ og ‘ruskontroll’ har forsøkt å påvirke ungdommene, og hvordan de har opplevd, og reagert på situasjonen. Spørsmålet er hvorvidt ungdommene a) faktisk har lært noe som er overførbart til handling via samtalene, og b) hvorvidt de har den nødvendige selvdisiplinen til å holde seg unna rus. For samtidig som ruskontrakten gjør rusfrihet til normen, er det ungdommenes ansvar å leve opp til den. Dermed etterlater myndighetene også et rom for ungdommene til å selv bestemme hvordan de ønsker å handle (Andersen, Brok & Mathiasen 2000: 97). Ruskontrakten promoterer dermed ungdommenes frihet, men samtidig er det denne friheten som kan føre til at dens ideale formål ikke fullbyrdes.

Jeg vil først se nærmere på hvordan kunnskapen ungdommene tilegner seg (ikke nødvendigvis) overføres til praksis, og hvordan det å oppnå rusfrihet potensielt er en langvarig prosess, som ikke nødvendigvis realiseres *samtidig* som ungdommene går på ruskontrakten. Jeg vil deretter relatere dette til ruskontrollen, i form av hvorvidt ungdommene får rusen under kontroll, eller om det kan oppstå innovasjon og derigjennom nye former for rusbruk, som i stor grad kan holdes utenfor myndighetenes kontroll.

7.1. Kunnskap ≠ handling

Jeg vil i denne seksjonen rette fokus mot det ‘uunngåelige gapet mellom hva som forsøkes og hva som oppnås’ (McKee 2009: 479; Baistow 1994: 42). Samtalene har altså forsøkt å bevisstgjøre ungdommene rundt temaet rus, samt øke deres innsikt i egen atferd – samtidig som de er gitt ansvaret for å overføre det de har lært til praksis, ved å bruke sin egen frihet til å realisere myndighetenes formål. Men det er slett ikke sikkert at ungdommene ønsker eller klarer å ta valg som leder vekk fra rus, til tross for at de muligens vet, eller allerede visste de mulige konsekvensene av det å bruke illegale rusmidler. At ungdommene tilegner seg kunnskap *om* rus, er nemlig ikke ensbetydende med å vite hvordan de skal *leve* uten rus. For Frida tok det derimot ikke lang tid å omfavne en rusfri livsstil, som her forteller hvordan hun dro nytte av det hun lærte gjennom samtalene:

F: Det var på en måte hva som kan være de negative sidene av det. Etter den første samtalen hadde jeg ikke bestemt meg for å slutte, for jeg hadde ikke fått liksom den der ‘overall knowledge’ over hva det faktisk var og sånn. Men etter hvert skjønnte jeg virkelig alvoret i det. Da begynte jeg liksom å tenke at det er på en måte ikke bra og så videre. Og jeg tenkte at hva så, jeg får ikke den opplevelsen

igjen, men det er så mye annet jeg kan gjøre istedenfor på en måte. Og det at... Man trenger ikke et rusmiddel for å ha det bra eller ha det hyggelig med folk.

Her eksemplifiserer Frida at det kan være nok å bli fortalt om, eller innse de mulige farene ved å bruke illegale rusmidler, uten å nødvendigvis oppleve dem selv, for å velge bort rus. Ved hjelp av samtalene ser hun ut til å ha fått et mer helhetlig bilde av hvordan rusen har påvirket henne, både i form av skadelige effekter, men også hvordan det kan hindre henne i å leve det livet hun ønsker å leve. Som en konsekvens har hun kommet fram til at hun ikke lenger behøver å ha rus i livet sitt for å ha det bra, og med det overført kunnskap til handling ved å omfavne en ny væremåte.

Sitatet viser likeledes at det kan ta tid før ungdommene muligens ser nytten i samtalene og kommer fram til at de ønsker å leve et rusfritt liv, og videre, at myndighetene kan bruke den relativt lange tiden de har til å jobbe med ungdommene til sin fordel, ved å bruke samtalene til å motivere til rusfrihet. Dette kan riktignok være mer krevende i tilfeller der ungdommer går på ruskontrakt som en del av påtaleunntatelser, der 'frivillighet' kanskje ikke står like sentralt, og hvor ungdommene kan være vanskeligere å motivere. Her deler Henrik sine refleksjoner rundt det å overføre kunnskap til praksis:

H: Jeg føler ikke at hvis noen... Først har prøvd noe, og ikke får noe negativt tilbake av å prøve det, så tror jeg ikke at man kommer til å slutte helt. Fordi du... Ja, du har jo på en måte ikke noen sånn grunn til å slutte, da. Men det er jo å begrense det, da. Og ja... Få reflektere litt tilbake på hvordan det var og sånn. Så det har gjort meg mer bevisst da, på valgene jeg tar og sånn. Sånn... Jeg vet jo at det er dårlig. Men jeg føler at jeg gjør det ganske bra sånn ellers nå, da. Så... Bli sånn at det veier opp for det, da. Jeg husker ikke sist gang jeg brukte noe nå. Det er jo mange måneder siden. Så... Det har heller blitt en en-gangs, to-gangs-greie i året.

Sofie viser også kunnskap om rusens mulige påvirkning, men har kommet fram til en litt annerledes konklusjon enn Henrik:

S: Helt siden jeg startet med rusmidler har jeg på en måte innsett at det kommer til å være en del av livet mitt. Jeg er jo klar over at hasj ikke er bra for en underutviklet hjerne. Man burde jo ikke røyke hasj før man er 30 sikkert, for å være på den sikre siden. Men jeg føler at det gir mer enn det tar fra meg. Hadde jeg virkelig gått inn for å slutte, så kunne jeg jo sikkert gjort det. Men jeg så ikke noen grunn til det, da. For jeg ser ikke noe problem i å eksperimentere så lenge man gjør det med måte. Og jeg merker det jo veldig godt at jeg har kontroll da, fordi jeg passer jo på litt, og hasj er jo et rusmiddel som er veldig enkelt å la være å bruke hvis man setter seg inn for det.

Disse sitatene er med på å synliggjøre hvorfor det kan være krevende å få flere av ungdommene til å snu vekk fra en påbegynt ruskarriere. Ungdomstiden er nemlig for mange en utviklende

periode karakterisert av uheldige valg som kan gi opphav til økt forekomst av utilsiktede helseskader, inkludert alkohol- og annet rusbruk. Det kan altså være en tid som assosieres med impulsivitet, eksperimentering og problematisk atferd (Casey, Getz & Galvan 2008: 62; Chassin et al. 2004: 665; Hale, Fitzgerald-Yau & Viner 2014: e19). Ungdommene ønsker ikke nødvendigvis å skade seg selv via rus, men ser ut til å være mer disponerte for å gjøre ‘uheldige valg’ som kan påvirke helsa deres negativt, hvorav rusbruk kan være et eksempel på dette (Järvinen & Østergaard 2011: 345). Som Zimmerman (1990: 174) påpeker, tar heller ikke myndige individer alltid de ‘beste’ eller mest korrekte beslutningene, til tross for at de besitter kunnskap om hva som er bra og dårlig for dem. Med andre ord er det ingen automatikk i at det å lære eller besitte kunnskap om rus nødvendigvis vil lede til rusfrihet (Khazaal et al. 2014: 1).

Både Sofie og Henrik gir altså uttrykk for å ha en form for kontroll eller personlig autonomi, til tross for at de fortsatt ikke har kuttet ut illegale rusmidler fullstendig, og tilbyr med det en litt annen forståelse av hvordan man praktiserer frihet enn Frida. Deres forståelse ser ut til å være at det ikke er *like* problematisk å bruke illegale rusmidler som det myndighetene kanskje vil ha det til, og at det snarere tvert imot er mulig og akseptabelt å bruke eller eksperimentere med rus – så lenge man gjør det med måte, og/eller gjør det bra på andre fronter i livet. Her er det imidlertid mulig å innvende at det å bruke illegale rusmidler, uavhengig av opplevd kontroll, likevel er ulovlig og potensielt skadelig uten at de ser det, og at det å fortsette eller bli tatt på nytt kan det gå utover, eller ha negative konsekvenser for de andre frontene der de gjør det bra. Ungdommene står nemlig i fare for å bli rammet av framtidige intervensjoner ettersom avvik fra normen ikke tolereres, og det er derfor ikke *gitt* at et ‘normalt’ liv kan kombineres med illegal rus.

Sofie virker riktignok å være klar over at hasj kan være skadelig og påvirke henne negativt. At rusen kan påvirke hjernens modningsprosesser kan sies å være et slikt eksempel, ettersom det ikke nødvendigvis er noe man opplever som sådan (Tveit & Kristiansen 2018: 73). Det er derfor interessant at hun selv påpeker at man sannsynligvis ikke burde røyke hasj før man har fylt 30 for å være på den sikre siden, men likevel ikke ser noen grunn til å slutte, ettersom hun opplever at det ‘gir mer enn det tar’. Men det er som nevnt ikke nødvendigvis alltid slik at man *ser* at noe påvirker en negativt, og det kan godt tenkes at det tar mer enn det faktisk gir, uten at hun innser det selv.

For å skape en endring, ser det som tidligere nevnt, imidlertid ut til å være nødvendig at ungdommene utvikler en kritisk bevissthet til rusbruken sin (Gutierrez 1995: 229). Dette ser også ut til å være det som skiller Sofie og Henrik fra hverandre. Henrik har begynt å tenke mer

kritisk til det han holder på med, og kommet fram til at han burde begrense forbruket sitt – ikke nødvendigvis fordi han opplever å ha tatt skade av rusen, men kanskje heller fordi han vet at det *kan* være skadelig og påvirke ham negativt. Til tross for dette skillet, ser Henrik og Sofie ut til å dele en oppfatning om at det livet de ønsker å leve er kompatibelt med illegal rus. Dette illustrerer til samme tid begrensningene samtalen har til å skape ønsket endring, ettersom denne endringen forutsetter at ungdommene kommer fram til at et rusfritt liv er bedre enn et liv (fylt) med rus, gjennom kritisk refleksjon og innsikt i egen atferd – når det viser seg at de altså kan komme fram til det motsatte via de samme prosessene. Her deler Daniel sine refleksjoner rundt det å være ung og bruke rus:

D: Jeg tenker... Egentlig at det er best for meg å komme i kontakt med det på alderen her, enn la oss si når jeg er 30. Fordi... Jeg kan gjøre dumme valg, jeg kan gjøre feil. Men det er viktig at jeg lærer av dem, ikke sant? Og... Har fortsatt potensiale til å gjøre hva jeg vil. Og jeg gjør hva jeg vil at the moment. Jeg har full kontroll på det. Men jeg sier det ikke bare for å komme med en unnskyldning til meg selv. Til å sånn «okei, jeg kan gjøre det, jeg vet hva jeg gjør.» Men jeg mener det, jeg vet faktisk hva jeg gjør, liksom. 100%.

Det aller mest interessante med dette sitatet er at Daniel bruker kunnskapen han har om rus som et argument for å *bruke* rus, ettersom han mener å ‘vite hva han gjør’, framfor å være et argument for å slutte, all den tid han virker å være kjent med risikoen det innebærer. Her ser man kanskje også en annen, ubelyst årsak til hvorfor han ikke hadde noen tro på å få noe ut av samtalen, ettersom han ser ut til å heller ville lære ved å *gjøre* feil, snarere enn å få det *fortalt*.

Daniel opplever i likhet med Sofie og Henrik at rusbruken ikke nødvendigvis står i et motsetningsforhold til det han ønsker å gjøre i framtiden, ettersom han opplever å ha kontroll. Men i motsetning til Sofie, som påpeker at man trolig ikke burde komme i kontakt med rusmidler som hasj før hjernen er fullt utviklet, synes Daniel altså at det er bedre at han har kommet i kontakt med rusmidler mens han enda er ung. Til samme tid som han insinuerer at han er klar over at rusbruken kan påvirke ham negativt, opplever han likevel å ha potensiale til å gjøre det han vil, noe som ser ut til å gi ham en forståelse av at rusen ikke nødvendigvis må *elimineres* for at han skal kunne leve det livet han ønsker.

Det ser i den forbindelse ut til at noen ungdommer er imot at myndighetene forhindrer dem i å gjøre ting som potensielt er farlig og skadelig, som f.eks. rusbruk, nettopp fordi slik atferd kan være med på å modne dem (Ekendahl, Månsson & Karlsson 2020: 66). Her kan man fra myndighetenes side imidlertid argumentere for at ungdommene behøver å styres vekk fra problematisk atferd, for å forebygge at det skal eskalere. Hvem som har ‘rett’ er imidlertid et

normativt spørsmål som ikke kan besvares empirisk, men via den som besitter makt til å definere virkeligheten. Jeg vil nå se hva slags kunnskap Jens har fått ut av samtalene:

J: Jeg har hatt samtaler, som eh... Hvor jeg har fått reflektert rundt rus... Ikke endret mening, men... Kanskje blitt litt klokere på det, litt mer bevisst. Før så tenkte jeg kanskje ikke så veldig mye gjennom sånn... «Okei, nå gjør jeg noe ulovlig.» «Dette kan være farlig for meg.» «Jeg vet ikke 100% om liksom sånn her...» Ehm... Men, eh... Det har ikke vært noen stor endring, men jeg føler at jeg har blitt mer reflektert rundt temaet rus, da. Har hatt gode samtaler som har hjulpet meg selv med å reflektere. Jeg tror ikke at de har oppfylt hensikten sin, men eh... De har hjulpet meg på sin egen måte.

Dette sitatet indikerer at samtalene har gitt Jens større innsikt i egen atferd, ved å bl.a. bli mer bevisst på sammenhengen mellom rus og helse og samfunnets normer. Men at samtalene ikke har oppfylt hensikten sin er ikke nødvendigvis riktig – all den tid samtalene ikke forsøker å påtvinge ungdommene overbevisninger, men å gjøre dem mer bevisste og reflekterte rundt temaet rus, slik at de forhåpentligvis kommer fram til at de ikke trenger rus for å ha det bra.

Man kan derfor ikke klandre samtalepartneren for å ikke ha klart å endre hans standpunkt til rus som sådan. Etter at samtalepartneren har gjort grunnarbeidet og fått ungdommen til å tenke annerledes om sitt bruk, er det ungdommen selv som har ansvaret for å følge det opp med handling (Duke et al. 2020: 31). Til tross for at man selvfølgelig skulle ønsket at alle ungdommer på ruskontrakt ble rusfrie omgående, er det å få ungdommer som Jens til å se slike sammenhenger mellom rus og helse, på kort sikt det man i noen tilfeller muligens vil kunne kalle suksess (Koester, Anderson & Hoffer 1999: 2150). Jeg vil returnere til dette poenget etter å ha sett på om samtalene har hjulpet Petter med å reflektere og bli mer bevisst:

P: Kanskje! Jo, vet du hva... Litt. Fordi at jeg fikk... Når jeg slutta med det [hasj], så fikk jeg jo tenkt litt over det—hva var det jeg egentlig holdt på med. Og da skjønnte jeg det sånn at... Det ble litt for mye kanskje, at det ble brukt litt for mye tid på det som kunne blitt brukt til andre ting. Også begynte det en prosess som gjør at jeg nå enda tenker over ting, på den måten jeg gjorde når jeg var på kontrakten, da. Men jeg røyker jo fortsatt da, så det gikk jo ikke så bra. Men du fikk en pause til å reflektere, som ga meg tid til å tenke over det. Så på det viset vil jeg si at ruskontrakten ga meg litt.

Ved å få en pause fra hasj ser det ut til at Petter har fått tid til å reflektere og gjøre mer produktive ting enn å ruse seg. Ved å bli mer bevisst ser han ut til å ha fått en bedre forståelse av sin egen atferd, hvorfor han velger som han gjør og konsekvensene av disse valgene – noe som kan ha blitt starten på en forandring (Adams 2003: 10). I hvilken grad dette er *samtalenes* fortjeneste er uvisst, men ettersom han selv opplever at ruskontrakten har hjulpet ham, er det nærliggende å tro at den har hatt en effekt.

At dette har satt i gang en prosess som gjør at Petter enda tenker over ting på en annen måte, kan sammenlignes med et sodd frø, som kan gro over tid (Ekendahl, Karlsson & Månsson 2018: 254), der de prosessene som til slutt kan føre til rusfrihet ikke nødvendigvis inntreffer under eller like etter ruskontrakten (Baistow 1994: 43). Ettersom dette potensielt er en langvarig prosess, er det kanskje ikke realistisk å tenke at *alle* ungdommer blir rusfrie under selve ruskontrakten, men at de først og fremst får et mer reflektert og sunnere forhold til rus, som forhåpentligvis leder til rusfrihet på sikt. Hvorvidt det har gått bra eller ei, til tross for at han fremdeles røyker hasj etter kontrakten, blir derfor et spørsmål om hvilket tidsperspektiv man har. Det som starter med en erkjennelse av at rusen har tatt for mye tid, kan til slutt ende med en konklusjon om at rusen ikke er nødvendig i det hele tatt. Det er imidlertid trolig slik at en del ungdommer trenger tid på seg til å komme fram til a) slike slutninger, og ikke minst b) hvordan dette skal praktiseres.

Basert på ungdommenes opplevelser, ser det altså ikke ut til at samtalene har forsøkt å skissere et 'perfekt' liv ungdommene skal forsøke å etterleve, men at de snarere har fokusert på å oppfordre ungdommene til å reflektere, tenke kritisk, i tillegg til å hjelpe de med å selv finne ut hva en mulig vei videre i livet kan være, som man *håper* vil være uten rus. Dette baserer jeg på at samtalepartnerne ikke ser ut til å ha forsøkt å argumentere imot ungdommene eller fortelle de hvordan de skal klare å holde seg unna rus, men heller fokusert på bevisstgjøring, refleksjon og åpenhet. Hvordan ungdommene faktisk skal *praktisere* rusfrihet ser derimot ikke ut til å ha vært et stort fokus i samtalene. Dette innebærer at ungdommene ikke nødvendigvis tilegner seg kunnskap om hvordan de skal leve uten eller avstå fra rus, men først og fremst ulik kunnskap *om* rus, som ikke nødvendigvis er direkte overførbart til handling.

Men til tross for at ungdommene ikke nødvendigvis vet, eller har klart å finne ut av hvordan de skal leve uten rus, krever ruskontrakten likevel at de klarer å holde seg unna rus omgående, ettersom dette er en del av det å ansvarliggjøres. Dette kan potensielt føre til at noen ungdommer forsøker å omgå ruskontrakten, ettersom myndighetene ikke ser ut til å ta høyde for at ungdommene skal gjennomgå en langsiktig prosess som ikke nødvendigvis overbeviser dem om, eller lærer dem å leve et 'streitere' liv på svært kort tid. Jeg vil derfor se nærmere på hvordan dette relaterer seg til ruskontrollen, ettersom ruskontrakten krever rusfrihet, og dette etterprøves via rusprøver. Jeg vil imidlertid begynne med å se nærmere på de tilfellene som kan vise at myndighetene *kan* få ungdommenes rusbruk under kontroll.

7.2. Rus under (delvis) kontroll

Gjennom rusprøver forsøker myndighetene altså å få kontroll over ungdommenes rusvaner (McCahill & Finn 2013: 24). Spørsmålet er imidlertid om ungdommene bøyer seg for kravet om rusfrihet og blir autonome i en liberal forstand, eller om de søker måter å være ‘avvikere’ fra normen på, utenfor styringsteknologien. Jeg var i begynnelsen av seksjon 6.3., kort inne på at myndighetenes potensiale til å ‘ta’ avvikerne på er begrenset, ettersom ungdommene gis en begrenset form for frihet utenfor prøvetakingsrommet. Det er derfor av interesse å undersøke hvorvidt ungdommene finner andre måter å omgå rusprøvene på i forkant, snarere enn å tukle med prøvene *imens* de blir avlagt. Frida har imidlertid ikke vært særlig interessert i dette. Her reflekterer hun rundt mulighetene for å omgå ruskontrollen ved å ruse seg på illegale stoffer under kontrakten:

F: Da skal du være ganske modig for å si det på den måten. For det er jo i... Hvis du ikke har røyka på lenge, og så røyker, så kan det spores i opptil flere uker. Og det er jo prøver annenhver uke da, for å se. Og da er det liksom... Det kan hende det ikke dukker opp, men plutselig så gjør det, og da sliter du enda mer.

Dette sitatet illustrerer at makten har kapasitet til å skape subjekter som internaliserer posisjonen sin, og at motstand mot normen ikke er uunngåelig (Cooper 1994: 441; Pease 2002: 141). Ungdommene vet ikke om de vil bli tatt i kontrollen, noe som innebærer at det er mulig å bli tatt dersom man prøver seg, som igjen kan påvirke atferden deres gjennom trusselen om å bli tatt. Det ser derfor ut til at disiplineringen, i kombinasjon med å bli mer myndig, har distansert Frida fra rusen – som har valgt å omfavne en ny og rusfri væremåte.

Det er imidlertid ikke alle ungdommer som enten kommer fram til at det å være rusfri er bedre enn å være avvikler, eller som faktisk klarer å holde seg unna rus. Her er Fridas påstand om modighet interessant. For det første behøver ikke rusbruken nødvendigvis skyldes modighet i form av å utfordre autoriteter, da det like gjerne kan skyldes at de har problemer, fordi de ‘glemmer seg’, abstinens, impulsivitet og en rekke andre faktorer (Terry-McElrath, O’Malley & Johnston 2009: 683). At de løper en høy risiko for å bli tatt for bruk av cannabis, utelukker for det andre ikke nødvendigvis at ungdommene benytter seg av andre rusmidler som er vanskeligere å påvise. ‘Vinduet’ for å avsløre konsum av de fleste rusmidler er på under tre døgn foruten cannabis, som kan spores i opptil fire uker ved kronisk bruk (Verstraete 2004: 204; Hadland & Levy 2016: 561). Det kan dermed tenkes at kontrakten, overfor noen, kan virke positivt i form av å få kontroll over, eller begrense cannabisbruk, men ikke nødvendigvis syntetiske stoffer med potensielt høyere skadepotensiale, dersom de i motsetning til Frida, av

ulike årsaker ikke har klart å stake ut en ny kurs i livet uten rus like raskt. Daniel har i motsetning til Frida brukt illegale stoffer under kontrakten, men forfekter imidlertid at dette stort sett ikke har vært med *vilje*:

D: Det var sånne ganger der jeg var på fest og drakk alkohol, så tok jeg noen... Smoket litt og bare «oh fuck, jeg er jo på ruskontrakt, jeg kan jo ikke gjøre det her» (ler). Men det var jo sånne... ‘Accidental fuck ups’ basically, da. Så ja, jeg prøvde ikke liksom bare «fuck the system liksom, jeg skal gjøre hva jeg vil», det var mer sånn «oi, okei.» Så det var ikke meningen, liksom.

Flere av ungdommene som går på ruskontrakt tilhører miljøer hvor bruk av illegale rusmidler er relativt utbredt. Det kan derfor tenkes a) at det kan være vanskelig for ungdommene å takke nei dersom de får tilbud om illegale rusmidler, særlig i mer festlige lag der de kanskje ikke er i stand til å tenke like klart, og dessuten b) at de noen ganger rett og slett glemmer at de ikke kan ruse seg på illegale stoffer. Det viser kanskje også at det er en krevende jobb å skulle ‘normalisere’ ungdommer som tilhører miljøer der bruk av illegale rusmidler er ‘normalt’. Dessuten er det heller ikke uvanlig at rusbrukere kan få tilbakefall mens de mottar hjelp og oppfølging (Koester, Anderson & Hoffer 1999: 2146; Longshore & Teruya 2006: 186), noe som ikke utelukker at en ungdom har *prøvd* å følge opp ruskontrakten, eller at vedkommende er ute av stand til å oppnå autonomi, til tross for at hen ikke har holdt seg fullstendig unna rus.

Imidlertid viser sitatet muligens en liten kontradiksjon i forbindelse med det Daniel sa i seksjon 7.1., ettersom han her viser at han ikke alltid har klart å overføre kunnskap til handling og ha ‘full kontroll’ over rusbruken. Men til tross for disse ‘uhellene’, ser det ut til at Daniel har hatt rusen under *delvis* kontroll. Dette kan bl.a. underbygges av at han erkjenner å ha gjort noe galt fordi han har ruset seg samtidig som han har gått på ruskontrakten, noe som viser til en form for selvdisiplin og at han har forsøkt å få rusbruken under kontroll – til tross for at han altså har røyket cannabis ved noen få anledninger, og interessant nok klart å slippe unna med det. Jeg vil nå se nærmere på rusbruk som i mindre grad har blitt holdt under kontroll, og ulike måter det kan holdes utenfor myndighetenes kontroll på.

7.3. Rus utenfor kontroll

Jeg har tidligere vært inne på at a) ikke alle ungdommene inngår ruskontrakten med et brennende ønske om å oppnå rusfrihet, og/eller b) av ulike årsaker trenger tid på seg til å bli det. Fordi ungdommene skal ansvarliggjøres er det derfor mulig at friheten de gis utenfor kontraktens forpliktelser ‘misbrukes’ til å vike for kravet om rusfrihet på. Jeg vil i denne seksjonen forsøke å illustrere hvordan dette først og fremst skyldes svakheter ved kontraktens

autoritære ledd, men at dette ikke er et problem som enkelt kan løses. Her peker Sofie imidlertid på noen problematiske sider ved gjennomføringen av ruskontrollen, som kan være med på å synliggjøre dette:

S: Altså, hvis du skal gjennomføre en vellykket ruskontrakt, så må du nesten gjøre mer enn å kreve en ren tisseprøve. Fordi først og fremst (ler), veldig lett å lure seg unna der. Du kan bare sende noen der som ikke er deg. Det eneste du må gjøre er å si personnummeret ditt. Og til oss så var det jo... Ja, faste tidspunkt, som jeg synes er et veldig rart valg. For det... Oppfordrer jo nærmest folk til å ta ting som går ut av tisset fortere. Så det å kontrollere rusen er jo kanskje det stedet de 'slacker' mest på da, som er ironisk.

Det kan gjøres flere poenger omkring Sofies kritikk av å ha faste tidspunkt for urinprøvetakingen. Nedsiden ved dette er at noen ungdommer som kanskje har bestemt seg for å ikke slutte med rus, kan bruke kunnskapen om når prøvene skal avlegges til å beregne rusbruken sin – for å slik minske risikoen for å bli oppdaget (Levy & Siqueira 2014: e1802). Dette viser at kontraktens autoritære ledd er svake, som skyldes at det er tenkt at man skal lære ungdommene å være ansvarlige og selvstendige. Dette kan imidlertid skape et paradoks, ettersom det ønskes at ungdommene distanserer seg fra rusen, samtidig som dette skal forekomme via selvdisciplin; men for å skape selvdisciplin kan man ikke være for tvingende, noe som igjen åpner opp for rusbruk utenfor myndighetenes kontroll.

Men at dette kan løses ved å bli strengere, er temmelig usikkert. For det første vil det å ansvarliggjøre ungdommene sannsynligvis vanskeliggjøres av et kontrollregime som både overstyrer og tvinger dem til overdrevent mye testing. For det andre ser det heller ikke ut til at jevnlig avleggelse av urinprøver korrelerer med økt kunnskap om individers rusbruk (Moeller, Kissack, Atevee & Lee 2017: 774). Dette kan muligens indikere at man uansett ikke vil bli klokere på hvorvidt ungdommene har ruset seg eller ei, jo oftere de avlegger prøver. Jeg vil komme tilbake til denne diskusjonen, og styrke dette argumentet mot slutten av kapittelet. Hvorvidt det er like enkelt for ungdommene å sende en rusfri venn til å avlegge rusprøvene som det Sofie forespeiler her, vites ikke, men kan i så fall tyde på svake rutiner dersom man ikke går lengre i å verifisere hvem ungdommene er. Samtidig innebærer dette sannsynligvis at ungdommene løper en høy risiko på å ikke bli oppdaget; en ingen av de seks ungdommene jeg har intervjuet har vært villig til å ta.

At Sofie mener myndighetene nærmest oppfordrer ungdommene til å ta stoffer som går ut av urinen fortere, ser ut til å henge sammen med hennes forståelse av ruskontraktens funksjon som 'bare straff'. Det viser til en slags nullsumspillforståelse der ungdommene står i et

motsetningsforhold til myndighetene, hvor forståelsen for at myndighetenes formål med kontrakten faktisk er å *hjelpe* dem med å kutte ut rus, ser ut til å være utelukket. Man kan riktignok argumentere for at de som finner nye måter å fortsette avviket på, faktisk lurer myndighetene, all den tid ruskontrakten er en straffereaksjon – men man kan like gjerne snu argumentet på hodet ved å hevde at de først og fremst lurer seg selv, ettersom formålet med ruskontrakten er å hjelpe dem med å gjøre ting bedre. Petter fortalte tidligere at han har fortsatt å røyke hasj etter å ha fullført ruskontrakten. Her svarer han på hvorvidt han konsumerte illegale rusmidler *under* ruskontrakten:

P: Ja, men jeg tok ikke hasj. For det leste jeg meg noe inni helvete opp på. Hasj går jo ut av blodet etter lang tid. Men andre rusmidler som MDMA eller LSD og sopp... LSD og sopp går jo ut... Så å si etter 24 timer, og det skal jo ikke vises på de testene heller. MDMA går jo ut ganske fort det og. Så de tre brukte jeg. Jeg ville ha den spenninga og artigheten ved rusen, da. For jeg tror ikke at jeg røyka bare for effektene av hasj. Det var jo kjempe greit det og, for så vidt. Men det var jo litt mer enn det og.

I: *Var det noe du 'timet' da, siden du visste når du skulle testes?*

P: Ja, jeg gjorde det. Jeg tok det helga rett etter testing, da. Det var 'free weekend', liksom.

På denne måten synliggjør Petter at rusprøvene har begrenset rekkevidde, og at det finnes svakheter ved tiltaket som kan utnyttes av innovative rusbrukere til å vike for kravet om rusfrihet, som finner nye måter å være 'avviker' på utenfor styringsteknologien, uten å miste for mye av sin frihet til å gjøre slik de selv vil. Dette viser at myndighetenes kunnskap om ungdommenes rusbruk via rusprøvene ikke kan bli tatt for gitt som 'sann', ettersom de ikke nødvendigvis avslører hvem som fortsetter avviket (Hadland & Levy 2016: 549). Det viser likeledes at disiplin ikke nødvendigvis produserer *selvdisiplin* (Deflem 2008: 4), til tross for at dette selvfølgelig også er mulig, slik det ble vist i seksjon 7.2.

Videre ser det ut til at jevnlig eller høyt forbruk av cannabis er assosiert med økt risiko for bruk av andre illegale rusmidler (Fergusson, Boden & Horwood 2006: 556). I utgangspunktet er det dermed en berettiget frykt for at nettopp de som har begynt å røyke hasj kan finne på å prøve ut nye, farligere stoffer, og at myndighetene derfor ønsker å intervensjonere før det er for sent. Samtidig ser vi Petter fortelle at han sannsynligvis ikke har røyket hasj for stoffets virkninger per se. Det later heller til at han har befunnet seg i en eksperimenterende fase av livet, hvor *spenningen* og *moroa* ved rusen har vært det sentrale. Sloboda & Bukoski (2007: 113) finner i den forbindelse at flere brukere av illegale rusmidler ikke nødvendigvis bruker et stoff alene, og ofte de stoffene som er tilgjengelige for dem. En ungdom som forut for ruskontrakten har begynt med å eksperimentere hasj, kan dermed paradoksalt nok bli fristet til

å prøve andre rusmidler det er vanskeligere å oppdage, til tross for at en av årsakene til intervensjonen er å forhindre at dette faktisk vil skje. Dette viser hvordan intervensjoner kan produsere utilsiktede konsekvenser som både kan være kontradiktoriske og perverse, til tross for at formålet myndighetene ønsker å realisere er godt – ettersom de mulige konsekvensene som kan oppstå ved å intervensjonere er ukjente a priori (Besley 2010: 530; Li 2007: 277; Gordon 1991: 20; Kelly 2003: 167).

Myndighetene har altså ikke klart å stoppe *selve* rusbruken til Petter, ettersom det ikke ser ut til å ha vært substansspesifikt, men heller være drevet av et behov for å eksperimentere. Han ser altså ut til å ha fått et sunnere forhold til hasj via ruskontrakten, men myndighetene ser imidlertid ut til å ha oversett at han har røyket hasj fordi han har hatt et behov for å *eksperimentere*. Dette viser at det ikke er så enkelt som at ungdommene er fullt ut ‘rasjonelle, nyttemaksimerende aktører’ som enkelt kan lære om rus, og som en konsekvens endre sine preferanser gjennom insentiver og disinsentiver, og slik bli selvstyrte individer som gjør ‘det som er best for dem’ ved å ‘si nei til illegal rus’ (Crewe 2007: 258; Kemshall 2008: 22; Farrugia 2014: 664). For en eksperimenterende ungdom, som velger ruskontrakten fordi hen ikke har noe annet valg, uten å ha noe brennende ønske om å oppnå rusfrihet, kan det ‘rasjonelle’ bli å utnytte svakheter ved tiltaket, for å slik kunne leve ut sitt ungdommelige behov for eksperimentering – til tross for at vedkommende muligens også *vet* at det hen gjør både er skadelig, farlig og ulovlig.

Men til tross for at bare 1% av norske ungdommer altså oppgir å ha prøvd syntetiske stoffer (Gjersing & Amundsen 2018: 25), finner blant andre Taylor (et al. 2017) at ungdommer som bruker cannabis har hele 26 ganger så stor sjanse for å senere prøve ut syntetiske stoffer. Det er derfor nokså vanskelig å si hvorvidt de ungdommene som går over til å eksperimentere med syntetiske stoffer under ruskontrakten, faktisk gjorde det på grunn av den, eller om de før eller siden ville gjort det på *tross* av den. Dette forblir derfor et ubesvart spørsmål intervjudataen ikke kan fastslå. I likhet med Petter, har også Henrik brukt illegale stoffer under kontrakten, som her forklarer hvordan han har klart å holde dette utenfor myndighetenes kontroll:

H: Jeg fikk jo alle prøvene negativ. Så jeg brukte... Rett før, så brukte jeg å ta... Å drikke sykt mye vann. Sånn... Jeg hadde jo sikkert fått negativ likevel. Men det var bare for å være sikker da, sånn bare for å rense ut alt. Også tok jeg kreatin fordi de sjekker kreatinnivået, og vitamin B12 for å få gulfargen tilbake igjen.

Ved å drikke store mengder vann før testing og innta midler som enten maskerer bruk eller framskynder metaboliseringsprosessen slik at rusmidlene har kortere påvisningstid (Jaffee,

Trucco, Levy & Weiss 2007: 34), har Henrik altså klart å holde spor etter bruk skjult, ved å nyttiggjøre sin kunnskap om hvordan rusprøvene kan omgås. Dette viser at rusprøvene, til tross for å være en teknologi som skal hjelpe myndighetene med å avdekke avvik, har begrenset rekkevidde, ettersom de bare gir *indikasjoner* på hvorvidt ungdommene har levd opp til normen eller ei (Scott 1990: 85; Sloboda & Bukoski 2007: 211; Riahi-Zaniani 2014: 105; Levy & Siqueira 2014: e1806).

På den ene side kan dette være problematisk fordi det a) gjør det vanskelig å stole på prøveresultatene, og b) kan skape en falsk tillit knyttet til ungdommenes rusbruk (Matriciani, Huppertz, Keller & Weiskirchen 2018: 348). På den annen side viser sitatet til at rusbruk under kontrakten ikke nødvendigvis innebærer at ungdommen motarbeider myndighetenes formål, ettersom Henrik generelt har stilt seg nokså positiv til maktbruken og formålet med den. Det kan igjen vise til at noen av ungdommene ikke enkelt finner en vei videre i livet uten rus omgående, til tross for at de vet at det kan påvirke dem negativt og gi konsekvenser. Til slutt vil jeg nå se på hvorvidt Jens mener det er problematisk at ungdommene vet hvilket tidspunkt de skal avlegge rusprøvene, og om dette kan gjøre det lettere å snike seg unna:

J: Jeg var jo jævlig fornøyd med det. Men, eh... Det går an å lure systemet likevel. Den stikkprøven jukset jeg på. Da hadde jeg tatt MDMA helga før, også bare ringte jeg til politiet og sa at jeg var bortreist. Kan ikke dra hjem for å ta en rusprøve, liksom. De kan jo ikke tvinge meg til det... Eller, det kan de jo sikkert. Men det ville jo vært ute alt.

Jens er altså fornøyd med hvordan kontrakten fungerer, ettersom det har vært mulig for ham å utnytte dens svake autoritære ledd. Samtidig påpeker han at problemet ved at innovative, eksperimenterende ungdommer som tvinges til noe de ikke er helt klare for, og derfor finner på å ruse seg utenfor myndighetenes kontroll, sannsynligvis uansett ville ha vært en utfordring – uavhengig av hvorvidt de visste når de ville bli testet eller ei. Som han selv sier, *kunne* myndighetene muligens ha tvunget ham til å avlegge stikkprøven, men dette ville sannsynligvis ha vært til liten nytte, all den tid påvisningstiden til stoffer som MDMA er for kort til å ha spesielt gode muligheter til å oppdage det. Til tross for at stikkprøvens funksjon sannsynligvis er å støtte oppunder selvdisiplinen, ettersom den kan gi ungdommene en følelse av å bli 'sett', uten å vite nøyaktig når de faktisk blir det; slik at de forhåpentligvis regulerer seg selv ved å avstå fra rus (Foucault 1977: 201; Ryan 1991: 111), har også den begrenset rekkevidde, gitt at ungdommene bruker rusmidlene med kortest påvisningstid. Det er derfor ingen automatikk i at verken vilkårlig eller mer aggressiv testing ville fungert bedre enn å teste ungdommene til faste

tider, og det uten å engang ta høyde for implikasjonene dette ville hatt for ansvarliggjøringen av ungdommene.

Som Foucault (1980) påpeker leder maktbruk ofte til feil, og ingen former for makt er 'perfekt'. Det vil omtrent alltid oppstå ulike former for motstand, tabber og uforutsette hendelser som gjør at ting kan skjære seg når man intervenserer i det sosiale liv (Foucault 1999: 162; Bourdieu & Wacquant 1992: 102). Problematikken som i denne seksjonen er avdekket, ser ut til å være a) en bivirkning av at ruskontrakten er nokså liberal, ettersom myndighetene forsøker å ansvarliggjøre ungdommene ved å la de bruke friheten sin til å omfavne en ny væremåte, noe de ungdommene som ikke ønsker å bli normalisert kan bruke til sin fordel, og b) knyttet til at flere av ungdommene ikke har kommet til et sted i livet hvor de er i stand til å regulere sin egen frihet i overensstemmelse med myndighetenes mål (Kelly 2003: 176). Det er dermed ungdommenes frihet som står i veien for det liberale prosjektet og realiseringen av kontraktens ideale formål – men uten denne friheten er det heller ingen 'ideale' formål å realisere.

7.4. Frihet og kontroll: Et krevende samspill

Jeg begynte dette kapittelet med å undersøke sammenhengen mellom kunnskap og handling. Utfordringene knyttet til dette forholdet ligger først og fremst i at kunnskapen ungdommene tilegner seg via samtalene, ikke nøyaktig forteller dem *hvordan* de skal leve et liv uten rus, ettersom dette først og fremst er ungdommenes eget ansvar å finne ut av. Det kan derimot bl.a. øke ungdommenes innsikt i, og bevissthet rundt temaet rus, og slik hjelpe dem med å se at rusen påvirker dem negativt – men det er ingen automatikk i at dette gjør dem i stand til å leve et liv uten rus.

Måten dette relaterer seg til kontrolleringen av rusen på, er at ungdommene pliktes til å avstå fra rus omgående etter å ha signert ruskontrakten, uten å nødvendigvis være klare for det. For noen ungdommer *kan* imidlertid det å bli mer myndig og innse at rusbruken kan gi konsekvenser, i tillegg til å være skadelig og farlig, være nok til å skape den nødvendige selvdisiplinen som skal til for å (iallfall delvis) fjerne seg fra rusen på kort sikt. Flere av ungdommene som går på ruskontrakter befinner seg imidlertid i en eksperimenterende fase av livet, samtidig som noen i tillegg til jobber med problemene sine, som potensielt kan være med på å forklare rusbruken. Prosesser som myndiggjøring kan imidlertid ofte være langsomme, noe som innebærer at innsikten ungdommen utvikler via samtalene, og tankeprosessene som settes i gang, kan gro over tid, og til slutt lede til rusfrihet, men ikke nødvendigvis *under* selve

ruskontrakten. At myndighetene forutsetter at ungdommene klarer å bruke sin egen frihet til å avstå fra rus omgående, kan derfor være en direkte årsak til at flere ungdommer forsøker å omgå rusprøvene. Rusbruken behøver nemlig ikke nødvendigvis være substansspesifikt, men være drevet av et behov for å eksperimentere. For noen ungdommer kan det derfor bli fristende å prøve ut nye, syntetiske stoffer med potensielt høyere skadepotensiale enn det stoffet de først ble tatt for, ettersom disse har kortere påvisningstid, og dermed er enklere å skjule. I tillegg har flere av ungdommene kunnskap om a) når rusprøvene skal avlegges, b) omtrentlig hvor lenge rusmidlene kan oppdages, i tillegg til c) metoder som kan skjule rusbruken. Slik kan det som en utilsiktet konsekvens, oppstå innovasjon, og derigjennom nye *former* for rusbruk, som i stor grad kan holdes utenfor myndighetenes kontroll.

Hvorvidt dette problemet er løsbart, er dessuten usikkert. Økt kontroll er trolig lite hensiktsmessig, ettersom dette kan begrense ungdommenes frihet til den grad at det kan bli og/eller oppleves en form for dominans – noe som sannsynligvis vil svekke deres evne til å utvikle selvstendighet, som jo er en del av formålet med kontrakten. Myndighetene ser ut til å ha forsøkt å finne et balansepunkt mellom frihet og kontroll, ettersom det vil være vanskelig å gjøre ungdommene selvstendige uten frihet, mens det uten kontroll er krevende å oppnå autonomi, altså rusfrihet, fordi ungdommene vil mangle insentiver til å bli selvdisiplinerte. Det er altså et komplekst problem som paradoksalt nok gjør at ungdommene skal lære seg å være selvstendige, delvis under tvang – men hvor de ikke kan få for mye frihet, og heller ikke tvinges for mye. Som en konsekvens er kontraktens autoritære ledd svake; noe som sannsynligvis alltid være et problem som kan utnyttes. Og til tross for at rusbruken muligens holdes utenfor myndighetenes kontroll, er det ikke nødvendigvis *ute* av kontroll. At noen av ungdommene har ruset seg under kontrakten, er ikke nødvendigvis a) en konsekvens av ruskontrakten, eller b) ensbetydende med at ruskontraktens formål blir motarbeidet eller ikke kan realiseres. Det er helt klart et problem, men det er slettes ikke åpenbart a) hvordan og hvorvidt dette problemet kan løses uten å ødelegge for det liberale prosjektet, eller b) at ungdommene ville hatt det bedre uten å bli kontrollert.

8. Konklusjon

I denne undersøkelsen har jeg utforsket ruskontrakten som en styringsteknologi, og hvordan dens påvirkning har blitt opplevd av et fåtall informanter som har gjennomført en ruskontrakt. Forskningsspørsmålene mine var a) hvordan ungdommene forstår ruskontraktens funksjon, og om dette kan ses i sammenheng med dens underliggende tvang, b) hvordan de to teknologiene samtaler og ruskontroll har forsøkt å påvirke ungdommene, og hvordan de har reagert på disse forsøkene, og c) hvorfor de ikke nødvendigvis overfører kunnskapen de tilegner seg via samtale til handling, og hvordan dette kan relateres til kontrolleringen av rusen.

Det ble innledningsvis nevnt at man vet lite om hvordan ungdommer opplever og forstår intervensjoner som rettes mot deres rusbruk. I denne undersøkelsen har jeg derfor sett på hvordan en gruppe ungdommer har erfart tiltaket ruskontrakt, for å styrke dette kunnskapsgrunnlaget. Denne undersøkelsen har imidlertid få metodiske forutsetninger for å kunne konkludere noe rundt kausale sammenhenger hva angår kontraktens effektivitet. Å måle effektene av kontraktene ville krevd kontrollerte studier der utfall i en gruppe som tok del i tiltaket ble sammenlignet med en gruppe der tiltaket ikke benyttes (NOU 2019:26: 320). I denne har jeg derimot belyst ungdommers *opplevelser* med tiltaket, og prøvd å forstå og tolke disse.

På samme måte som den liberale styringen via frihet Foucault (2003a; 2007; 2008) beskriver, i praksis er ufrivillig, ettersom vi f.eks. vil sulte i hjel om vi ikke styrer oss selv og handler slik staten krever, kan ruskontrakten sies å være en frivillig styringsteknologi som konstitueres via en form for tvang, ettersom ungdommenes mulighet til å velge noe annet er begrenset til en grad der ruskontrakten blir det eneste, åpenbare og foretrukne alternativet de har. Dette innebærer imidlertid at flere av ungdommene som inngår ruskontrakter, i utgangspunktet ikke har noe brennende ønske om å bli rusfrie.

Ungdommenes forståelse av hvorfor de tvinges, altså hva slags funksjon ruskontrakten utøver, har vært sentral i den sammenheng. For noen har ruskontrakten, som er en (straffe)reaksjon *ment* som hjelp, blitt opplevd som en form for straff, fordi de enten ikke ønsker å bli fratatt rusen, eller fordi de simpelthen opplever at straffen ikke hjelper. Det ser derfor ut til at hjelpen, for de som enten ikke er mottagelige for, eller ønsker å få hjelp, blir en form for straff. Det er imidlertid få indikasjoner på at myndighetene ikke har *prøvd* å hjelpe ungdommene som er av en slik oppfatning, og det er ting som tyder på at de kan ha fått mer hjelp enn de egentlig har gitt uttrykk for, samtidig som det heller ikke er utelukket at kontrakten kan ha hjulpet på mer moderate og subtile måter over tid, som ikke nødvendigvis er spesielt

synlige for ungdommene selv. Imidlertid tyder funnene i likhet med Lien & Larsens (2015: 9) på at positive resultater ser ut til å være mer begrenset i tilfeller der kontrakten oppleves som en form for straff. Dette viser muligens at makt er mest effektivt anvendt når de den utøves imot stiller seg positive til maktbruken, og at straff sannsynligvis virker mindre produktivt når de som rammes av den, opplever den som urettferdig.

Videre er det noen som opplever ruskontrakten som en dårlig form for rehabilitering som egentlig gjør liten nytte for seg, ettersom det å fullføre kontrakten blir forstått som et 'bevis' på at man har kvittet seg med rusen, uten at dette egentlig/nødvendigvis har skjedd. I den forbindelse er det verdt å påpeke at ettervernet ser ut til å være fraværende overfor ungdommene, og det er mye som tyder på at dette er et utbredt problem (Larsen & Lien 2015: 31). Dette er nokså paradoksalt, all den tid det kan ta tid for ungdommene å bli rusfrie, og det ikke nødvendigvis lar seg gjøre *under* selve ruskontrakten. Dette kan være et annet tema framtidige forskere på feltet bør undersøke videre, ettersom retten til statlig oppfølging forsvinner i det ungdommen har gjennomført kontrakten, og med det 'bekreftet' at autonomi er oppnådd, noe som ikke behøver å være tilfelle.

Av andre oppleves kontraktens funksjon derimot som en form for hjelp til å gjøre ting bedre, og med det bli en bedre versjon av seg selv. I utgangspunktet er det sannsynligvis få som vil samtykke til kontrakten uten at den underbygges av tvang. Dette kan muligens innebære at ungdommene ikke blir mer disiplinerte og myndige i forhold til liberale idealer, og dermed ikke får den *hjelpen* de kanskje trenger, dersom de ikke tvinges. Imidlertid *må* det ikke nødvendigvis være legal tvang involvert for at ungdommene skal delta, men det er nærliggende å tro at dette vil 'fange opp' enda flere ungdommer som eksperimenterer med rus. Til tross for at tvang ser ut til å konstituere motstand, ettersom dette a) tar fra ungdommene rusen, og b) forplikter dem til en rekke praksiser de muligens ikke ønsker å delta i, kan tvangen for noen muligens være en nødvendighet, ettersom det kan være vanskelig å se at det man driver på med er problematisk mens man 'er midt i det'. Det ser nemlig ut til at det nettopp er tvangen som kan få noen ungdommer til å bli motivert for endring, og til å faktisk gjennomføre kontrakten, uavhengig av hvorvidt de f.eks. til en viss grad utviser motstand i form av å a) omgå rusprøvene eller b) motsette seg myndiggjøring.

Man kan riktignok stille spørsmålsteget ved hvorvidt det er hensiktsmessig å tvinge en rekke ungdommer, som a) potensielt kan befinne seg i sårbare situasjoner, og som b) i utgangspunktet ikke er motiverte for rusfrihet, gjennom et program som skal gjøre de rusfrie, uten at de prøver å la seg påvirke. Imidlertid er det vanskelig for myndighetene å avgjøre

hvorvidt forsøket vil mislykkes på forhånd, uavhengig av innstillingen de har til kontrakten innledningsvis; og dessuten er det høyst usikkert hvorvidt fravær av tvang hadde vært en bedre løsning, også overfor de som til en varierende grad stiller seg kritiske til kontrakten.

På den ene side kan fravær av tvang nemlig føre til en rekke problemer, som sykdom, at ungdommen dropper ut av skolen eller arbeid, lavere produktivitet, avhengighet og ulike mentale problemer (Nordfjærn, Bretteville-Jensen, Edland-Gryt & Gripenberg 2016: 638; Newcomb & Locke 2005: 52). Det er derfor ikke gitt at ungdommer som kommer i kontakt med illegale rusmidler vil ha det bedre uten ruskontrakten, til tross for at det er en fare for at tvangen kan forårsake f.eks. innovasjon og derunder nye former for rusbruk under kontraktsperioden. Det kan nemlig være noe som ville ha forekommet på tross av ruskontrakten, og det kan like gjerne tenkes at enda mer bruk kunne ha forekommet uten kontrakten. På den annen side er det relativt hypotetisk å anslå hvorvidt ruskontrakten f.eks. har 'reddet' ungdommene fra en mørk sti fylt med rus, ettersom slike kausale sammenhenger som nevnt ikke framkommer i intervjudata.

Videre har jeg utforsket hvordan myndighetene tar i bruk de to styringsteknologiene 'samtaler' og 'ruskontroll', og via disse, ulike styringsformer for å rette opp i de normbrytende ungdommenes atferd; hvor myndiggjøring og disiplin står sentralt. Dette viser hvordan ruskontrakten er en kompleks form for styringsteknologi som kombinerer ulike former for styring, som påvirker ungdommene på vidt forskjellige vis. På den ene side forsøker ruskontrakten å kontrollere og normalisere ungdommene via 'hardere' former for maktbruk, mens den på den annen side via 'mykere' bruk av makt, forsøker å skape større trygghet, sikkerhet og velvære hos ungdommene. Hvordan teknologien(e) påvirker ungdommene, hvordan de opplever påvirkningen, og hva som 'virker', er imidlertid i stor grad individuelt. I samtalene oppfordres ungdommene bl.a. til å reflektere rundt temaet rus, noe som kan initiere en bevisstgjøringsprosess og gi de en dypere sin innsikt i egen atferd og valg som leder til rus. Dette kan være med på å hjelpe ungdommene med å se rusen i et nytt lys, og være med på å eliminere eller redusere de underliggende årsakene til rusbruken. På denne måten 'taper' ikke ungdommene nødvendigvis makt på å være medgjørliche og la seg påvirke av samtalene – snarere kan dette gjøre dem mer myndige i forhold til liberale idealer, og med det styrke deres kapasitet til å endre et uheldig og problematisk atferdsmønster. I likhet med Baklien & Bye (2017: 29) finner jeg følgelig at samtalene virker å være verktøyet som gir de mest positive effektene, også overfor de som i utgangspunktet ikke er motiverte for rusfrihet (Bresil 2019: 129; Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse 2019: 22).

Formålet med teknologien 'ruskontroll', er altså å kontrollere det liberale rammeverket til ruskontrakten. Målet er gjøre ungdommene disiplinerte i form av å avstå fra rus via frykt for å feile på rusprøvene, ettersom dette kan innebære at de 'kastes' til et nivå med mindre selvstyring i form av mer ordinære straffereaksjoner, i tillegg til å miste muligheten til å oppnå autonomi. Det er ikke tydeliggjort i diskursen bak ruskontrakten hvordan den ellers skal påvirke, og jeg har derfor tatt utgangspunkt i ungdommenes opplevelser for å se hvordan den ser ut til å ha forsøkt å påvirke dem, i tillegg til å fortolke dette. Det er klart at det er en 'hardere' og mer disiplinerende form for maktbruk, som bl.a. kan påføre noen av ungdommene skam, men samtidig er det viktig å påpeke at dette ikke har vært tilfelle for de fleste, og at skam ikke er en form for påvirkning per se, men en måte ungdommene har reagert på situasjonen. Det er imidlertid lite som tyder at noen av ungdommene har tatt noen form av skade som en følge av ruskontrollen, ei heller er det noen tegn til motstand under selve avleggingen av rusprøvene blant ungdommene som har deltatt i denne undersøkelsen, i form av å medbringe urin eller såpe eller lignende for å manipulere prøvene, slik blant andre Lien & Larsen (2015: 21) har avdekket.

Teknologien kan imidlertid bidra til at ungdommene ønsker å distansere seg fra rusen, ettersom rusavhengige avlegger rusprøvene på samme sted – men hvorvidt det har vært *hensikten* at den skal virke slik er usikkert. Funnene indikerer nemlig at myndighetene forsøker å utføre rustesting på en mest mulig skånsom måte (Helsedirektoratet 2014: 7). Samtidig kan det slik Münchow (2014: 9) finner, være ubehagelig for noen av ungdommene å urinere foran en fremmed voksen, uten at de nødvendigvis ser at de blir sett. Imidlertid er ubehag, i likhet med skam, en reaksjon som heller ikke forekommer hos alle. Ei heller behøver dette å være noe som gjør at ungdommene betrakter maktbruken som illegitim. Disse reaksjonene ser heller ut til å være bivirkninger av hvordan praksisen fungerer, som fra myndighetenes side sannsynligvis er et nødvendig onde for å sikre at ungdommene ikke jukser med rusprøvene, slik at de a) kan ha tillit til at de holder seg unna rus, samtidig som ungdommenes b) selvdisiplin styrkes ved å ha et insentiv til holde seg unna rus, ettersom de vet at de *kan* bli oppdaget dersom de prøver å snike seg unna. Det er derfor klart at det kan virke inngripende, men at det er en form for unødvendig ressurs- og maktbruk er ikke nødvendigvis sikkert (NOU 2019:26: 244), ettersom det nettopp er frykten for å bli tatt som kan gjøre ungdommene selvdisiplinerte. Samtidig viser det seg at urinprøvene har begrenset rekkevidde, og at spyttprøver kan være noe man burde vurdere til tross for kortere påvisningstid, ettersom disse kan virke mindre inngripende. Dette er noe jeg vil anbefale framtidige forskere på feltet å undersøke videre.

Det er generelt heller ingen tegn på verken maktmisbruk eller at myndighetene forsøker å utøve en ondsinnet form for makt overfor ungdommene via ruskontraktene, til tross for dens disiplinerende tendenser. Funnene tyder snarere på at formålet om å hjelpe ungdommene med å endre et uheldig og uønsket atferdsmønster ser ut til å operasjonaliseres i praksis, helt i tråd med Foucaults (2003a; 2007; 2008) idé om styringsmentalitet. Det ser imidlertid ut til at flere ikke ønsker å la seg påvirke, til tross for at hensikten med maktbruken altså er å hjelpe. Dette kan bl.a. innebære at samtalene overfor de som ikke ønsker å la seg påvirke, ikke virker etter hensikten, selv om det altså ikke er utelukket at ungdommene kan ha blitt påvirket uten å være klar over dette selv. Men til tross for at ungdommene kan være skeptiske, og til en viss grad motarbeider det samtalene forsøker å oppnå, kan intervensjonen til samme tid gjøre de mer disiplinerte og ansvarlige via ruskontrollen. Interessant nok viser funnene nemlig at det ikke er noen automatikk i at motstand mot myndiggjøring f.eks. henger sammen med motstand mot disiplin. At ungdommene stiller seg kritiske overfor én form for maktbruk, utelukker dermed sagt ikke at de kan stille seg positive til andre former. En spesifikk form for motstand utelukker derfor heller ikke nødvendigvis a) at kontrakten kan fungere godt på andre måter, eller b) at ungdommene kan være åpne for å, (i allfall til en viss grad) endre seg. Dette er interessant for ruskontrakten, som altså er en kompleks form for styringsteknologi som kombinerer flere ulike styringsformer; ettersom noen av disse kan lykkes, mens andre kan feile i *samme* individ.

Den største utfordringen ved ruskontrakten er imidlertid knyttet til at ungdommene skal bruke sin egen frihet til å realisere myndighetenes formål, noe som gjøres krevende av flere årsaker. Det kan bl.a. skyldes at ungdommene a) befinner seg i en eksperimenterende fase av livet, b) tilhører miljøer hvor bruk av illegale rusmidler er normen, c) har sammensatte problemer etc., noe som gjør det å kutte ut rusen mer krevende enn å lære at rus ikke er bra, og på basis av denne informasjonen bli i stand til å kutte den ut. Hva angår det sistnevnte momentet, ser det ut til at noen ungdommer som har problemer, til dels bruker rus til å døyve disse problemene, og at det ikke nødvendigvis er rusen per se som er det store problemet, selv om det selvsagt også er problematisk at de ruser seg. Hovedsaken er at det kan ta tid for ungdommene å jobbe med, og løse problemene sine, noe myndighetene i liten grad ser ut til å ha forståelse for, med tanke på at positive prøveresultater kan frata dem retten til statlig oppfølging, og dermed også muligheten til å oppnå autonomi.

Når det gjelder de to førstnevnte momentene; eksperimentering og miljøets påvirkning, viser funnene tydelig at ungdommene ikke er fullt ut rasjonelle og nyttemaksimerende individer, som nødvendigvis 'velger det som er best for dem' ved å 'si nei til illegal rus'. Det

viser seg at de fleste ungdommene *vet* at det de holder på med både er farlig, skadelig og ulovlig, men likevel ikke ønsker eller klarer å a) slutte, eller b) i noen tilfeller holde seg unna rus. Dette synliggjør at kunnskapen ungdommene tilegner seg via samtalene ikke nødvendigvis overførbar til handling, ettersom det å bli mer bevisst og innsiktsfull omkring temaet rus ikke nødvendigvis forteller dem hvordan de skal avstå eller *leve* uten rus. Det er derfor mulig å argumentere for at det er problematisk å ekskludere ungdommene fra kontrakten, og gjenoppta straffesak som en følge av brudd på vilkårene (Münchow 2014: 9), ettersom veien mot rusfrihet potensielt er en langvarig prosess, som kan vanskeliggjøres av faktorer ungdommene i mindre grad har kontroll over. Dette er dog en vanskelig problemstilling, for til samme tid er det som nevnt frykten for å miste retten til statlig oppfølging som kan være med på å gjøre ungdommene selvdisciplinerte, og styre de unna rusen.

En utilsiktet konsekvens er imidlertid at noen av ungdommene finner nye måter å fortsette avviket på, utenfor ruskontrollens rekkevidde. Det kan tenkes at noen utnytter svakheter ved tiltaket fordi de ikke ønsker å bli rusfrie overhodet, men i stor grad ser dette ut til å skyldes at de enda ikke har klart å finne ut *hvordan* de skal leve et liv uten rus, ettersom de fleste er åpne for å la seg endre, om dette så innebærer nedtrapping og begrensnig av bruket, snarere enn total rusfrihet. Det viser seg nemlig at syntetiske stoffer som potensielt har høyere skadepotensiale er vanskelig å oppdage på rusprøvene, noe som kan gjøre det fristende for flere å omgå ruskontrollen. Ettersom ungdommene avlegger prøver til faste tidspunkt, kan de dessuten 'beregne' når stoffene kan konsumeres, for å slik minimere risikoen for å bli oppdaget. Her benyttes også stikkprøver for å fange opp avvik, men grunnet syntetiske stoffers korte påvisningstid, er de uansett vanskelige å oppdage. Funnene indikerer derfor at kontrakten ikke nødvendigvis bidrar til redusert *eksperimentering* (Helsedirektoratet 2020: 21), selv om mye tyder på at den begrenser cannabisbruk, grunnet hasj og marihuanas lengre påvisningstid. Et interessant funn er nemlig at rusbruken i noen tilfeller ser ut til å skyldes behov for å eksperimentere, snarere enn å være substansspesifikt, selv om *opplegget* ved ruskontrakten ikke ser ut til å ha tatt spesielt hensyn til, eller fanget opp dette.

Problemet ved økt innovasjon og nye former for rusbruk ser altså ut til å være en bivirkning av at ruskontrakten er nokså liberal, da myndighetene forsøker å gjøre ungdommene ansvarlige og selvstendige, ved å bruke friheten deres til å realisere sine egne formål, noe de ungdommene som ikke ønsker å bli normaliserte eller klarer å bruke friheten sin til å omfavne en ny væremåte, kan finne på å 'misbruke' eller utnytte. Dette gjør at kontroll og frihet får et komplekst forhold, ettersom for mye kontroll vil vanskeliggjøre det å gjøre ungdommene 'frie',

fordi man da vil tendere mer mot dominans, mens for mye frihet igjen kan svekke selvdisciplinen. Motstand gjør derfor, som tidligere nevnt, maktbruk utover dominans krevende, ettersom medgjørlig atferd må produseres ved hjelp av ungdommenes frihet. Som regel vil det derfor nesten alltid oppstå motstand, tabber og utilsiktede konsekvenser, noe som er en konsekvens av at de gis en viss grad av frihet – men uten denne friheten er det som nevnt heller ingen 'ideale' formål å realisere.

Ordtelling: 35 770

Litteratur

Aas, K. F. (2006). 'The body does not lie': Identity, risk and trust in technoculture. *Crime, media, culture*, 2(2), 143-158.

Adams, R. (2003). *Social Work and Empowerment*. London: Macmillan.

Adams, E. (2010). The joys and challenges of semi-structured interviewing. *Community Practitioner*, 83(7), 18-21.

Adams, E. (2015). Conducting semi-structured interviews. I K. E. Newcomer, H. P. Hatry & J. S. Wholey (red.), *Handbook of Practical Program Evaluation* (s. 492-505). San Francisco: Jossey-Bass.

Andersen, M. L., Brok, P. N. & Mathiasen, H. (2000) *Empowerment på dansk – teori og praksis*. Frederikshavn: Dafolo Forlag.

Andrews, T. M., & Eide, A. K. (2019). *Mellom hjelp og straff – fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter intensjonen?* Hentet 03.06.21 fra <https://nforsk.brage.unit.no/nforsk-xmlui/bitstream/handle/11250/2611062/NF-rapport+2-2019.pdf?sequence=2>

Armstrong, N., & Murphy, E. (2012). Conceptualizing resistance. *Health*, 16(3), 314-326.

Arts, B. (2014). Assessing forest governance from a 'Triple G' perspective: Government, governance, governmentality. *Forest Policy and Economics*, 49, 17-22.

Babor T. F., Caulkins, J., Edwards G., et al. (2010). *Drug policy and the public good*. Oxford: Oxford University Press.

Baklien, B. & Bye, M. (2017). *TIUR-modellen i Ringsaker – en forskningsbasert evaluering*. Hentet 13.04.21 fra <https://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2018/03/TIUR-evalueringA4des.2017.pdf>

Baert, P. (1991). Unintended consequences: a typology and examples. *International Sociology*, 6(2), 201-210.

Baistow, K. (1994). Liberation and regulation? Some paradoxes of empowerment. *Critical Social Policy*, 14(42), 34-46.

Bean, P. (2004) *Drugs and Crime*. Cullompton: Willan.

Bergschmidt, V. B. (2004). Pleasure, power and dangerous substances: Applying Foucault to the study of 'heroin dependence' in Germany. *Anthropology & Medicine*, 11(1), 59-73.

- Besley, T. (2010). Governmentality of youth: Managing risky subjects. *Policy Futures in Education*, 8(5), 528-547.
- Bjerger, B. & Nielsen, B. (2014). Empowered and self-managing users in methadone treatment? *European Journal of Social Work*, 17(1), 74-87.
- Blanchard, K. A., Morgenstern, J., Morgan, T. J., Labouvie, E., & Bux, D. A. (2003). Motivational subtypes and continuous measures of readiness for change: concurrent and predictive validity. *Psychology of Addictive Behaviors*, 17(1), 56-65.
- Blestad, C. & Engen, T. (2015) *Forebyggende arbeid: En community-psykologisk studie av endringer etter forebyggende intervensjon*. Hentet 17.04.21 fra <https://core.ac.uk/download/pdf/30904418.pdf>
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourgois, P. (2000). Disciplining addictions: The bio-politics of methadone and heroin in the United States. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 24(2), 165-195.
- Bresil, J. E. (2019). *Ruskontrakt: Enhetlig praksis i norsk politi?* Hentet 03.06.21 fra https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/bitstream/handle/11250/2591704/master_Bresil.pdf
- Brody, J. L. & Waldron, H. B. (2000). Ethical issues in research on the treatment of adolescent substance abuse disorders. *Addictive Behaviors*, 25(2), 217-228.
- Bunkholdt, V. (2002). *Psykologi: en innføring for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Burawoy, M., & Wright, E. O. (1990). Coercion and consent in contested exchange. *Politics & Society*, 18(2), 251-266.
- Burby, R., May, P. & Paterson, R.C. (1998) Improving compliance with regulations: choices and outcomes for local government, *Journal of the American Planning Association*, 64, 324–334.
- Buvik, K., & Bye, E. K. (2019). Innledning. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 3(06), 390-393.
- Bye, E. K. & Bretteville-Jensen, A. L. (2020). *Bruk av cannabis og andre ulovlige rusmidler blant 15-16 åringer*. Hentet 01.06.21 fra

<https://www.fhi.no/contentassets/e8dc53afe4864a918db2a22223d33416/bruk-av-cannabis-og-andre-ulovlige-rusmidler-espad-2019.pdf>

Casey, B. J., Getz, S. & Galvan, A. (2008). The adolescent brain. *Developmental Review*, 28(1), 62-77.

Chassin, L., Hussong, A., Barrera, M., Jr., Molina, B. S. G., Trim, R. & Ritter, J. (2004). *Adolescent substance use*. I R. M. Lerner & L. Steinberg (red.), *Handbook of Adolescent Psychology* (s. 665–696). Hoboken: John Wiley & Sons Inc.

Chinman, M. J. & Linney, J. A. (1998). Toward a model of adolescent empowerment: Theoretical and empirical evidence. *Journal of Primary Prevention*, 18(4), 393-413.

Ciccarelli, R. (2008). Reframing political freedom in the analytics of governmentality. *Law and Critique*, 19(3), 307-327.

Coombs, R. H., & Landsverk, J. (1988). Parenting styles and substance use during childhood and adolescence. *Journal of Marriage and the Family*, 50(2), 473-482.

Cooper, D. (1994). Productive, relational and everywhere? Conceptualising power and resistance within Foucauldian feminism. *Sociology*, 28(2), 435-454.

Cox, A. (2013). 'New Visions of Social Control? Young People's Perceptions of Community Penalties'. *Journal of Youth Studies*, 16(1), 135–150.

Crewe, B. (2007). Power, adaptation and resistance in a late-modern men's prison. *British Journal of Criminology*, 47(2), 256-275.

Cruikshank, B. (1993). Revolutions within: Self-government and self-esteem. *Economy and Society*, 22(3), 327-344.

Cruikshank, B. (1999). *The Will to Empower: Democratic Citizens and other Subjects*. Ithaca & London: Cornell University Press.

Dahl, S. L. (2012). Sensitive tema og hårsåre informantar som metodologiske utfordringar i kvalitativ forskning. *Sosiologisk tidsskrift*, 20(01), 7-26.

Dalsbø, T. K. & Fønhus, M. S. (2016). *Psykososiale tiltak får muligens flere til å slutte med cananbis*. Hentet 09.04.21 fra

<https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/cochrane/psykososiale-tiltak-for-cannabisavhengighet---kort-oppsummert.pdf>

- Deacon, R. (2002). An analytics of power relations: Foucault on the history of discipline. *History of the Human Sciences*, 15(1), 89-117.
- Dean, M. (1999). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Doukrou, M. & Segal, T. Y. (2018). Fifteen-minute consultation: communicating with young people—how to use HEEADSSS, a psychosocial interview for adolescents. *Archives of Disease in Childhood-Education and Practice*, 103(1), 15-19.
- Death, C. (2013). Governmentality at the limits of the international: African politics and Foucauldian theory. *Review of International Studies*, 39(3) 763-787.
- Deering, D. E., Sheridan, J., Sellman, J. D., Adamson, S. J., Pooley, S., Robertson, R., & Henderson, C. (2011). Consumer and treatment provider perspectives on reducing barriers to opioid substitution treatment and improving treatment attractiveness. *Addictive Behaviors*, 36(6), 636-642.
- Deflem, M. (2008). Introduction: An eye on surveillance and governance. I *Surveillance and governance: Crime control and beyond* (s. 1-8). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Dorholt, I. (2021). *Støre vant fram: Arbeiderpartiet sier nei til en generell avkriminalisering av bruk og oppbevaring av små mengder narkotika*. Hentet 31.05.21 fra <https://www.dagbladet.no/nyheter/store-vant-fram/73653753>
- Duff, C. (2015). Governing drug use otherwise: For an ethics of care. *Journal of Sociology*, 51(1), 81-96.
- Duke, K., Gleeson, H., Dąbrowska, K., Herold, M. & Rolando, S. (2020). The engagement of young people in drug interventions in coercive contexts: findings from a cross-national European study. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 28(1), 26-35.
- Ekendahl, M., Karlsson, P. & Månsson, J. (2018). Logics of legitimation in Swedish treatment for youth cannabis use: The problem representations of social workers in a prohibitionist policy context. *Contemporary Drug Problems*, 45(3), 244-261.
- Ekendahl, M., Månsson, J. & Karlsson, P. (2020). Risk and responsabilization: resistance and compliance in Swedish treatment for youth cannabis use. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 27(1), 60-68.
- Elwood, S. A., & Martin, D. G. (2000). “Placing” interviews: location and scales of power in qualitative research. *The Professional Geographer*, 52(4), 649-657.

- Ericsson, K. (1996). *Forsømte eller forbryterske. Barnevern og kriminalitetskontroll i etterkrigstida*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Farrugia, A. (2014). Assembling the dominant accounts of youth drug use in Australian harm reduction drug education. *International Journal of Drug Policy*, 25(4), 663-672.
- Faugier, J., & Sargeant, M. (1997). Sampling hard to reach populations. *Journal of advanced nursing*, 26(4), 790-797.
- Fergusson, D. M., Boden, J. M., & Horwood, L. J. (2006). Cannabis use and other illicit drug use: testing the cannabis gateway hypothesis. *Addiction*, 101(4), 556-569.
- Fjær, S. (2004) From Social Radicalism to Repression: The Construction of Norwegian Drug Policy in the 1970s. I A. Andresen, K.T. Elvbakken & W.H. Hubbard (red.), *Public Health and Preventive Medicine 1800–2000. Knowledge, Co-operation, and Conflict. Conference Proceedings* (s. 143-157). Bergen: Stein Rokkan Centre for Social Studies.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. London: Penguin.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality: Volume 1: An Introduction*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977*. Brighton: Harvester.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. I H. L. Dreyfus & P. Rabinow (red.), *Michael Foucault Second Edition* (s. 208-226). Chicago: Chicago University Press.
- Foucault, M. (1984a). On the Genealogy of Ethics: An overview of work in progress. I P. Rabinow (red.), *The Foucault Reader* (s. 340-372). London: Penguin.
- Foucault M (1984b) The ethics of the concern for self as a practice of freedom. I S. Lotringer (red.), *Foucault Live: Collected Interviews 1961–1984* (s. 432-449). New York: Semiotext(e).
- Foucault, M. (1985). *Discourse and Truth: The Problematization of Parrhesia*. Evanston: Northwestern University Press.
- Foucault, M. (1988). The ethic of care for the self as a practice of freedom. I J. Bernauer & D. Rasmussen (red.), *The Final Foucault* (s. 1-20). Boston: MIT Press.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. I Burchell, G., Gordon, C. & Miller, P. (red.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (s. 87-104). Chicago: University of Chicago Press.

- Foucault, M. (1993). About the Beginning of the Hermeneutics of the Self: Two Lectures at Dartmouth. *Political Theory*, 21(2), 198-227.
- Foucault, M. (1999) *Religion and Culture*. New York: Routledge.
- Foucault, M. (2003a). *Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976*. New York: Picador.
- Foucault, M. (2003b). The Subject and Power. I P. Rabinow & N. Rose (red.), *The Essential Foucault: Selections from Essential Works of Foucault 1954–1984* (s. 126-144). London: The New Press.
- Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-1978*. Houndmills: Palgrave.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Houndmills: Palgrave.
- Foucault, M. (2018). *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Fornet-Betancourt, R., Becker, H., Gomez-Müller, A., & Gauthier, J. D. (1987). The ethic of care for the self as a practice of freedom: An interview with Michel Foucault on January 20, 1984. *Philosophy & Social Criticism*, 12(2-3), 112-131.
- Frank, V. A. & Bjerger, B. (2011). Empowerment in drug treatment: Dilemmas in implementing policy in welfare institutions. *Social Science & Medicine*, 73(2), 201-208.
- Frank, V. A. & Herold, M. D. (2020) Ved at lytte til de unges egne erfaringer og perspektiver kan vi få viden om, hvordan vi kan tilbyde dem den bedste hjælp til at komme ud af stofbrug og kriminalitet. *STOF – Viden om rusmidler og samfund*, 37, 38-43.
- Frank, V. A., Thom, B. & Herold, M. D. (2020). “Some of us need to be taken care of”: young adults’ perspectives on support and help in drug reducing interventions in coercive contexts in Denmark and the UK. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 28(1), 17-25.
- Fraser, N. (1981). Foucault on modern power: Empirical insights and normative confusions. *Praxis international*, 1(3), 272-287.
- Fraser, N. (1989). *Unruly practices: Power, discourse, and gender in contemporary social theory*. Cambridge: Polity Press.
- Garland, D. (1981) The Birth of the Welfare Sanction. *British Journal of Law and Society*, 1(8): 29–45.

- Garland, D. (1990). *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Garland, D. (1991). Sociological perspectives on punishment. *Crime and Justice*, 14, 115-165.
- Garland, D. (1997). Governmentality and the problem of crime: Foucault, criminology, sociology. *Theoretical criminology*, 1(2), 173-214.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Garland, D. (2019). Punishment and Welfare revisited. *Punishment & Society*, 21(3), 267-274.
- Gaventa, J. (2003). *Power after Lukes: a review of the literature*. Brighton: Institute of Development Studies.
- Gjerde, L. E. L. (2021). Governing humans and ‘things’: power and rule in Norway during the Covid-19 pandemic. *Journal of political power*, 1-21.
- Gjersing, L. R. & Amundsen, E. J. (2018). *Narkotika i Norge*. Hentet 02.02.21 fra <https://fhi.brage.unit.no/fhi-xmlui/bitstream/handle/11250/2582062/Narkotika%20i%20Norge%202018utgave2.pdf?sequence=6>
- Glavin, K. & Erdal, B. (2000). *Tverrfaglig samarbeid i praksis: til beste for barn og unge i kommune-Norge*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Gordon, C. (1991). Governmental Rationality: An Introduction. I G. Burchell, C. Gordon & J. Miller (red.) *The Foucault effect: studies in governmentality* (s. 1-52). London: Harvester Wheatsheaf.
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18(1), 59-82.
- Gutierrez, L. M. (1995). Understanding the empowerment process: Does consciousness make a difference? *Social Work Research*, 19(4), 229-237.
- Hadland, S. E. & Levy, S. (2016). Objective testing: urine and other drug tests. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 25(3), 549-565.
- Hale, D. R., Fitzgerald-Yau, N. & Viner, R. M. (2014). A systematic review of effective interventions for reducing multiple health risk behaviors in adolescence. *American journal of public health*, 104(5), e19-e41.

- Harris, N. (2011). Discipline, surveillance, control: A Foucaultian perspective on the enforcement of planning regulations. *Planning theory & practice*, 12(1), 57-76.
- Hartmann, J. (2003). *Power and resistance in the later Foucault*. Cleveland: John Carroll University.
- Haugaard, M. (2012). Rethinking the four dimensions of power: domination and empowerment. *Journal of Political Power*, 5(1), 33-54.
- Hauge, T. (2017). Den gode fiende, eller den gode pasient? *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 104(2), 202-222.
- Helsedirektoratet (2009). *Fra bekymring til handling: En veileder om tidlig intervensjon på rusområdet*. Hentet 20.04.21 fra https://www.udir.no/globalassets/upload/brosjyrer/5/fra-bekymring-til-handling_enk.pdf
- Helsedirektoratet (2014). *Prosedyrer for rusmiddeltesting*. Hentet 08.08.20 fra https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/rusmiddeltesting/Prosedyrer%20for%20rusmiddeltesting%20-%20Veileder.pdf/_attachment/inline/d439cde8-9f43-41fa-a517-e48dd70538d5:59987fc73bc57bab3fa76396f42c5cd3936dd996/Prosedyrer%20for%20rusmidde/testing%20-%20Veileder.pdf
- Helsedirektoratet (2020). *Helsedirektoratets hørings svar til NOU 2019:26 Rusreformen – fra straff til hjelp*. Hentet 20.02.21 fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/5311f19d847c49c5a1459deff72ac98a/helsedirektoratet.pdf?uid=Helsedirektoratet>
- Henden, E. (2013). Heroin addiction and voluntary choice: the case of informed consent. *Bioethics*, 27(7), 395-401.
- Hennink, M. M., Kaiser, B. N., & Marconi, V. C. (2017). Code saturation versus meaning saturation: how many interviews are enough? *Qualitative Health Research*, 27(4), 591-608.
- Hight, G. (2003). Cannabis and smoking research: interviewing young people in self-selected friendship pairs. *Health Education Research*, 18(1), 108-118.
- Hiller, M. L., Knight, K., Leukefeld C. & Simpson, D. D. (2002) 'Motivation as a Predictor of Therapeutic Engagement in Mandated Residential Substance Abuse Treatment'. *Criminal Justice and Behavior*, 29(1), 56–75.

- Howlid, A. & Kristoffersen, T. G. (2018) *Ungdom som eksperimenterer med rusmidler: Ser vi dem? Når vi dem? Gjør vi det tidlig nok, og på riktig vis?* Hentet 06.02.21 fra <https://www.korus-sor.no/wp-content/uploads/2018/04/HKH-rapport-2018-Under-Radaren.pdf>
- Houborg, E., & Bjerger, B. (2011). Drug policy, control and welfare. *Drugs: Education, prevention and Policy*, 18(1), 16-23.
- Houborg, E., Sjøgaard, T. F. & Mogensen, S. A. I. (2020). Making up a new drug user from depenalization to repenalisation of drug users in Denmark. *International Journal of Drug Policy*, 80, 1-9.
- Hough, M. (1996). *Drug Misuse and the Criminal Justice System: A Review of the Literature*. London: Home Office.
- Hough, M. (2002). Drug user treatment within a criminal justice context. *Substance Use & Misuse*, 37(8-10), 985-996.
- Inglis, T. (1997). Empowerment and emancipation. *Adult education quarterly*, 48(1), 3-17.
- Jaffee, W. B., Trucco, E., Levy, S. & Weiss, R. D. (2007). Is this urine really negative? A systematic review of tampering methods in urine drug screening and testing. *Journal of substance abuse treatment*, 33(1), 33-42.
- Janes, J. E. (2016). The “will to participate”: Governmentality, power, and community-based participatory research. *Intersectionalities: A Global Journal of Social Work Analysis. Research, Polity, and Practice*, 5(1), 110-125.
- Järvinen, M., & Østergaard, J. (2011). Dangers and pleasures: Drug attitudes and experiences among young people. *Acta Sociologica*, 54(4), 333-350.
- Johannessen, A. & Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo, Abstrakt Forlag A/S.
- Karoll, B. R. (2010). Applying social work approaches, harm reduction, and practice wisdom to better serve those with alcohol and drug use disorders. *Journal of Social Work*, 10(3), 263-281.
- Keane, H. (2008). Pleasure and discipline in the uses of Ritalin. *International Journal of Drug Policy*, 19(5), 401-409.

Keane, H. (2009). Foucault on methadone: Beyond biopower. *International Journal of Drug Policy*, 20(5), 450-452.

Kelly, P. (2003). Growing up as risky business? Risks, surveillance and the institutionalized mistrust of youth. *Journal of youth studies*, 6(2), 165-180.

Kemshall, H. (2008). Risks, rights and justice: Understanding and responding to youth risk. *Youth Justice*, 8, 21–37.

Khazaal, Y., Manghi, R., Delahaye, M., Machado, A., Penzenstadler, L. & Molodynski, A. (2014). Psychiatric advance directives, a possible way to overcome coercion and promote empowerment. *Frontiers in Public Health*, 2(37), 1-5.

Kjellstad, K. M. (2020). *Høringsuttalelse: Rusreformutvalgets innstilling NOU 2019:26*. Hentet 16.02.2021 fra <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/02-horinger-og-svar/rusreformen/vest-politidistrikt-sin-horingsuttalelse-til-rusreformutvalgets-innstilling-nou-201926.pdf>

Kolind, T. (2007). Form or content: The application of user perspectives in treatment research. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 14(3), 261-275.

Koester, S., Anderson, K., & Hoffer, L. (1999). Active heroin injectors' perceptions and use of methadone maintenance treatment: Cynical performance or self-prescribed risk reduction? *Substance Use & Misuse*, 34(14), 2135-2153.

Kruger, A. (2000). Empowerment in social work practice with the psychiatrically disabled: Model and method. *Smith College Studies in Social Work*, 70(3), 427-439.

Kunnskapssenteret (2012). *Effekten av primærforebyggende tiltak mot bruk av tobakk, alkohol og andre rusmidler hos barn og unge*. Hentet 09.04.21 fra https://fhi.brage.unit.no/fhi-xmli/bitstream/handle/11250/2477245/K_rapport_2012_07.pdf?sequence=1

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). Interview quality. *Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing*, 161-175.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2010). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Lazaroiu, G. (2013). Besley on Foucault's discourse of education. *Educational Philosophy and Theory*, 45(8), 821-832.

- Leahy, D. (2014). Assembling a health[y] subject: Risky and shameful pedagogies in health education. *Critical Public Health*, 24(2), 171-181.
- Lemke, T. (2002). Foucault, governmentality, and critique. *Rethinking marxism*, 14(3), 49-64.
- Lemke, T. (2013). Foucault, politics and failure. I J. Nilsson S. O. Wallenstein (red.), *Foucault, Biopolitics and Governmentality* (s. 35-52). Huddinge: Södertörns högskola.
- Leth-Olsen, K. (2019). *Målet er at ungdom slutter med rus*. Hentet 18.04.21 fra <https://www.konfliktraadet.no/maalet-er-at-ungdom-slutter-med-rus.6231505-314028.html>
- Levy, S., Siqueira, L. M. & Committee on Substance Abuse. (2014). Testing for drugs of abuse in children and adolescents. *Pediatrics*, 133(6), e1798-e1807.
- Li, T. M. (2007). Governmentality. *Anthropologica*, 49(2), 275-281.
- Lid, S. (2016). Ungdom og straff på 2000-tallet-nye praksiser, kjente dilemmaer. *Sosiologi i dag*, 46(3-4), 38-63.
- Lien, M. I. & Larsen, Y. (2015). *Flinkiser og "dropouts": Erfaringer med ungdom på frivillig ruskontrakt*. Hentet 02.08.20 fra https://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2016/07/PUB_Flinkiser_og_dropouts_orig.pdf
- Lilja, J., Wilhelmsen, B. U., Larsson, S., & Hamilton, D. (2003). Evaluation of drug use prevention programs directed at adolescents. *Substance use & misuse*, 38(11-13), 1831-1863.
- Lind, B.B. (1974) *Narkotikakonflikten. Stoffmisbruk og myndighetskontroll*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Lindseth, A., & Norberg, A. (2004). A phenomenological hermeneutical method for researching lived experience. *Scandinavian journal of caring sciences*, 18(2), 145-153.
- Lippert, R. & Stenson, K. (2010). Advancing governmentality studies: Lessons from social constructionism. *Theoretical criminology*, 14(4), 473-494.
- Longshore, D., Prendergast, M. & Farabee, D. (2004) 'Coerced Treatment for Drug-Using Criminal Offenders'. I P. Bean and T. Nemitz (red.), *Drug Treatment: What Works?* (s. 110–122). London: Routledge.
- Longshore, D. & Teruya, C. (2006). Treatment motivation in drug users: A theory-based analysis. *Drug and alcohol dependence*, 81(2), 179-188.
- Loxterkamp, D. (2006). Helping 'them': our role in recovery from opioid dependence. *The Annals of Family Medicine*, 4(2), 168-171.

- Lukes, S. (2004). *Power: A radical view*. Macmillan International Higher Education.
- Marlowe, D. B., Kirby, K. C., Bonieskie, L. M., Glass, D. J., Dodds, L. D., Husband, S. D., Platt, J. J. & Festinger, D. S. (1996). Assessment of coercive and noncoercive pressures to enter drug abuse treatment. *Drug and Alcohol Dependence*, 42(2), 77–84.
- Martin, G., & Copeland, J. (2008). The adolescent cannabis check-up: Randomized trial of a brief intervention for young cannabis users. *Journal of substance abuse treatment*, 34(4), 407-414.
- Matriciani, B., Huppertz, B., Keller, R. & Weiskirchen, R. (2018). False-negative results in the immunoassay analysis of drugs of abuse: can adulterants be detected by sample check test?. *Annals of Clinical Biochemistry*, 55(3), 348-354.
- Mayo, E. (1933). *The Social Problems of an Industrial Civilization*. New York: MacMillan.
- McCahill, M., & Finn, R. L. (2013). The surveillance of ‘prolific’ offenders: Beyond ‘docile bodies’. *Punishment & Society*, 15(1), 23-42.
- McKee, K. (2009). Post-Foucauldian governmentality: What does it offer critical social policy analysis? *Critical Social Policy*, 29(3), 465-486.
- McKinlay, A., Carter, C. & Pezet, E. (2012). Governmentality, power and organization, *Management & Organizational History*, 7(1), 3-15.
- Merlingen, M. (2011). From governance to governmentality in CSDP: Towards a Foucauldian research agenda. *Journal of Common Market Studies*, 49(1), 149-169.
- Mikalsen, H. K., & Lagestad, P. A. (2020). Adolescents' meaning-making experiences in physical education—in the transition from primary to secondary school. *Sport, Education and Society*, 25(7), 802-814.
- Miller, N. S. & Flaherty, J. A. (2000). Effectiveness of coerced addiction treatment (alternative consequences): A review of the clinical research. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 18(1), 9-16.
- Miller, P. (1987). *Domination and Power*. London: Routledge.
- Miller, P. & Rose, N. (1995). ‘Political Thought and the Limits of Orthodoxy: A Response to Curtis’. *British Journal of Sociology*, 46(4), 590–597.
- Miller, P. & Rose, N. (2008). *Governing the Present*. London: Polity Press.

Miller-Day, M. (2008). Talking to youth about drugs: What do late adolescents say about parental strategies? *Family Relations*, 57(1), 1-12.

Mæland, M. (2021) *Skriftlig spørsmål fra Tellef Inge Mørland (A) til justis- og beredskapsministeren*. Hentet 02.06.21 fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=84063>

Nafstad, K. & Norge, N. (2018). *Negative consequences of control in the enforcement of current Norwegian law regarding cannabis. A literature review and human rights complaint*. Hentet 08.02.21 fra https://static1.squarespace.com/static/5c6ff751fb22a555390eb7f7/t/5c8b99db6e9a7f1b0aa6c56c/1552652765373/HR+Complaint_versjon+9jan2019_v3-2.pdf

Newcomb, M. D., & Locke, T. (2005). Health, social, and psychological consequences of drug use and abuse. I Z. Sloboda (red.), *Epidemiology of Drug Abuse* (s. 45-59). Springer, Boston.

Nordfjærn, T., Bretteville-Jensen, A. L., Edland-Gryt, M. & Gripenberg, J. (2016). Risky substance use among young adults in the nightlife arena: An underused setting for risk-reducing interventions? *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(7), 638-645.

Notley, C., Maskrey, V. & Holland, R. (2012). The needs of problematic drug misusers not in structured treatment—a qualitative study of perceived treatment barriers and recommendations for services. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 19(1), 40-48.

NOU 1998:18 (1998). *Det er bruk for alle - Styrking av folkehelsearbeidet i kommunene*. Hentet 24.02.2021 fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/7208dd51a36340a6b4e7401d6854f603/nou/199819980018000dddpdfa.pdf>

NOU 2019:14 (2019). *Tvangsbegrensningsloven: Forslag til felles regler om tvang og inngrep uten samtykke i hese- og omsorgstjenesten*. Hentet 13.04.21 fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/78974ebb760a412cb646611ad2e57b9d/nou/pdfs/nou/201920190014000dddpdfs.pdf>

NOU 2019:26. (2019). *Rusreform – fra straff til hjelp*. Hentet 20.08.2020 fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/dfae684e627f4df29c800352bfc4d768/nou-2019-26-rusreform---fra-straff-til-hjelp.pdf>

Noy, C. (2008). Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(4), 327-344.

- McGirr, S. A., & Sullivan, C. M. (2017). Critical consciousness raising as an element of empowering practice with survivors of domestic violence. *Journal of Social Service Research, 43*(2), 156-168.
- Miethe, T. D., Lu, H., & Reese, E. (2000). Reintegrative shaming and recidivism risks in drug court: Explanations for some unexpected findings. *Crime & Delinquency, 46*(4), 522-541.
- Moeller, K. E., Kissack, J. C., Atayee, R. S. & Lee, K. C. (2017). Clinical interpretation of urine drug tests: what clinicians need to know about urine drug screens. *Mayo Clinic Proceedings, 92*(5), 774-796.
- Münchow, O. V. (2014). Forebygger rus og kriminalitet. *Rus & samfunn, 2*, 7-9.
- Mørland, J. & Waal, H. (2016). *Rus og avhengighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse (NKROP) (2019). *Høringsinnspill til Rusreformutvalget*. Hentet 09.04.21 fra <https://drive.google.com/file/d/1PbnwdGrcna4GEfNiaQaEN1e7vIgHn5gS/viewm/file/d/1PbnwdGrcna4GEfNiaQaEN1e7vIgHn5gS/view>
- Nellis, M. (2009) Surveillance and confinement: Explaining and understanding the experience of electronically monitored curfews. *European Journal of Probation, 1*(1), 41–65.
- Nelson, R. M., Beauchamp, T., Miller, V. A., Reynolds, W., Ittenbach, R. F. & Luce, M. F. (2011). The concept of voluntary consent. *The American Journal of Bioethics, 11*(8), 6-16.
- Nymo, K. (2015). Hvorfor straffer vi – egentlig? *Tidsskrift for strafferett, 2*(3), 288-315.
- O'Malley, P. (2009). *Drugs, Risks and Freedoms: Illicit Drug "Use" and "Misuse" under Neo-Liberal Governance*. Sydney: Sydney Law School.
- O'Malley, P. & Valverde, M. (2004). Pleasure, freedom and drugs: The uses of 'pleasure' in liberal governance of drug and alcohol consumption. *Sociology, 38*(1), 25-42.
- Palmer, D.A. & Winiger, F. (2019). Neo-socialist governmentality: managing freedom in the People's Republic of China. *Economy and Society, 48*(4), 554-578.
- Pathak, A., & Intrat, C. (2012). Use of semi-structured interviews to investigate teacher perceptions of student collaboration. *Malaysian Journal of ELT Research, 8*(1), 1-10.
- Pape, H. & Falck, S. (2003). Ungdomskriminalitet. *Tidsskrift for ungdomsforskning, 3*(2), 99-111.

- Pease, B. (2002). Rethinking empowerment: A postmodern reappraisal for emancipatory practice. *The British Journal of Social Work*, 32(2), 135-147.
- Pereira, M. & Carrington, K. (2016). Irrational addicts and responsible pleasure seekers: Constructions of the drug user. *Critical Criminology*, 24(3), 379-389.
- Peters, M. A. (2010). Education, power and freedom: Third way governmentality, citizen-consumers and the social market. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 2, 15–35.
- Pickett, B. L. (1996). Foucault and the Politics of Resistance. *Polity*, 28(4), 445-466.
- Potoski, M. & Prakash, A. (2004) The regulation dilemma: Cooperation and conflict in environmental governance. *Public Administration Review*, 64(2), 152–163.
- Powers, P. (2003). Empowerment as treatment and the role of health professionals. *Advances in Nursing Science*, 26(3), 227-237.
- Pylypa, J. (1998). Power and bodily practice: Applying the work of Foucault to an anthropology of the body. *Arizona Anthropologist*, 13, 21-36.
- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C., & Norcross, J. C. (1993). In search of how people change: Applications to addictive behaviors. *Addictions Nursing Network*, 5(1), 2-16.
- Randall, J., & Munro, I. (2010). Foucault's care of the self: A case from mental health work. *Organization Studies*, 31(11), 1485-1504.
- Rappaport, J. (1981). In praise of paradox: A social policy of empowerment over prevention. *American Journal of Community Psychology*, 9(1) 1-23.
- Rappaport, J. (1984). Studies in empowerment: Introduction to the issue. *Prevention in Human Services*, 3, 1–7.
- Riahi-Zanjani, B. (2014). False positive and false negative results in urine drug screening tests: tampering methods and specimen integrity tests. *Pharmacologyonline*, 1(1), 102-08.
- Riksadvokaten (2014). *Narkotikasaker*. Hentet 07.05.21 fra <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/09/Rundskriv-2014-2-Narkotikasaker.pdf>
- Rose, N. (1996a). Governing 'advanced' liberal democracies. I A. Barry, T. Osbourne & N. Rose (red.), *Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government* (s. 37–64). London, UCL Press.

- Rose, N. (1996b). *Inventing ourselves: Psychology, power, and personhood*. England: Cambridge University Press.
- Rose, N. (1999). *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (2000a). Government and control. *British Journal of Criminology*, 40(2), 321-339.
- Rose, N. (2000b). 'Government and Control'. I D. Garland & R. Sparks (red.), *Criminology and Social Theory* (s. 183–208). Oxford: Oxford University Press.
- Rose, N. (2006). Governing "Advanced" Liberal Democracies. I A. Sharma & A. Gupta (red.), *The Anthropology of the State* (s. 144-162). Oxford: Blackwell.
- Rose, N. & Miller, P. (1992). Political power beyond the state: Problematics of government. *British Journal of Sociology*, 173-205.
- Rose, N., O'Malley, P., & Valverde, M. (2006). Governmentality. *Annual Review of Law and Social Science*, 2, 83-104.
- Ruskontrakt (u. å.). *Les mer om prosjektet*. Hentet 10.04.21 fra www.ruskontrakt.no/les-mer-om-prosjektet
- Ruskontrakt (u. å.). *Målgruppen*. Hentet 15.08.21 fra www.ruskontrakt.no/malgruppen
- Ruskontrakt (u. å.). *Prosjektside*. Hentet 15.08.21 fra www.ruskontrakt.no
- Ruskontrakt (u. å.). *Rustester*. Hentet 16.08.21 fra www.ruskontrakt.no/rustester
- Ruskontrakt (u. å.). *Samtaler*. Hentet 16.08.21 fra www.ruskontrakt.no/samtaler
- Ruskontrakt (u. å.). *Til deg som samtykker*. Hentet 15.08.21 fra www.ruskontrakt.no/til-deg-som-samtykker
- Rustelefonen (u. å.). *Pissings – hva er ruskontrakt?* Hentet 28.05.21 fra <https://www.rustelefonen.no/fakta-om-narkotikatesting/pissings-hva-er-ruskontrakt/>
- Ryan, J. (1991). Observing and normalizing: Foucault, discipline, and inequality in schooling: Big brother is watching you. *The Journal of Educational Thought (JET)/Revue de la Pensée Éducative*, 104-119.
- Sandberg, S. (2010). What can "Lies" Tell Us about Life? Notes towards a Framework of Narrative Criminology. *Journal of criminal justice education*, 21(4), 447-465.
- Sandberg, S. & Pedersen, W. (2010). *Cannabiskultur*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Sandberg, S. & Copes, H. (2013). Speaking with ethnographers: The challenges of researching drug dealers and offenders. *Journal of Drug Issues*, 43(2), 176-197.
- Sandøy, T. A. (2019). Beyond personal reform: Adolescent drug-law offenders and the desistance process. *Punishment & Society*, 21(5), 578-595.
- Sandøy, T. A. (2020). Alternative (to) punishment: assessing punishment experiences in youth diversion programmes. *The British Journal of Criminology*, 60(4), 911-929.
- Scott, D. (1995). Colonial Governmentality. *Social Text*, 43, 191-220.
- Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance: Hidden transcripts*. New Haven: Yale University Press.
- Schiøtz, A. (2017). Rus i Norge. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(01), 4-26.
- Seddon, T. (2007). Coerced drug treatment in the criminal justice system: Conceptual, ethical and criminological issues. *Criminology & Criminal Justice*, 7(3), 269-286.
- Selstø, C. (2020). *Politiets arbeid mot narkotika: Muligheter og utfordringer for politiet ved en avkriminalisering: En teoretisk oppgave*.
- Sharland, E. (2006). Young people, risk taking and risk making: Some thoughts for social work. *British journal of social work*, 36(2), 247-265.
- Silverman, D. (2001). "Ch. 1 & 2". I D. Silverman (red.), *Interpreting Qualitative Data Methods for Analysing Talk, Text and Interaction* (s. 1-42). London: Sage Publications.
- Simon, B. L. (1990). Rethinking empowerment. *Journal of Progressive Human Services*, 1(1), 27-39.
- Simon, J. (1993) *Poor Discipline*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sjöström, S. (2006). Invocation of coercion context in compliance communication—power dynamics in psychiatric care. *International journal of law and psychiatry*, 29(1), 36-47.
- Sloboda, Z. & Bukoski, W. J. (2007). *Handbook of Drug Abuse Prevention: Theory, Science, and Practice*. New York: Springer.
- Smith, C. (2000). The sovereign state v Foucault: law and disciplinary power. *The Sociological Review*, 48(2), 283-306.

- Staples, W. G., & Decker, S. K. (2008). Technologies of the body, technologies of the self: House arrest as neo-liberal governance. I M. Deflem (red.), *Surveillance and governance: Crime control and beyond* (s. 131-149). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Stene, R. J. & Thorsen, L. R. (2007). Ungdomskriminalitet og straff i endring. I T. M. Norman (red.), *Ungdoms levekår, Statistiske analyser* (s. 106-145). Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Stenson, K. (1998). Beyond Histories of the Present. *Economy and Society*, 27(4), 333–352.
- Stenson, K. (2005). Sovereignty, Biopolitics and the Local Government of Crime in Britain, *Theoretical Criminology*, 9, 265–287.
- Stevens, A., Berto, D., Frick, U., Hunt, N., Kersch, V., McSweeney, T., ... & Werdenich, W. (2006). The relationship between legal status, perceived pressure and motivation in treatment for drug dependence: Results from a European study of quasi-compulsory treatment. *European Addiction Research*, 12(4), 197-209.
- St. Olavs Hospital (2017). *Prøvetakingsenheten*. Hentet 20.08.20 fra www.stolav.no/fag-og-forskning/lab/provetakingsenheten
- Sullivan, M. A., Birkmayer, F., Boyarsky, B. K., Frances, R. J., Fromson, J. A., Galanter, M., ... & Westermeyer, J. (2008). Uses of coercion in addiction treatment: clinical aspects. *American Journal on Addictions*, 17(1), 36-47.
- Tadros, V. (1998). Between governance and discipline: The law and Michel Foucault. *Oxford Journal of Legal Studies*, 18(1), 75-103.
- Tazzioli, M. & Walters, W. (2016). The Sight of Migration: Governmentality, Visibility and Europe's Contested Borders. *Global Society*, 30(3), 445-464.
- Taylor, M., Collin, S. M., Munafó, M. R., MacLeod, J., Hickman, M. & Heron, J. (2017). Patterns of Cannabis Use During Adolescence and Their Association with Harmful Substance Use Behavior: Findings from a UK Birth Cohort. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 71(8), 764-770.
- Terry-McElrath, Y. M., O'Malley, P. M., & Johnston, L. D. (2009). Reasons for drug use among American youth by consumption level, gender, and race/ethnicity: 1976–2005. *Journal of drug issues*, 39(3), 677-713.
- Tveit, H. & Kristensen, Ø. (2018). Cannabis og den unge hjernen. *Psykologisk tidsskrift*, 71-81.

- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Verbeke, E., Vanheule, S., Cauwe, J., Truijens, F., & Froyen, B. (2019). Coercion and power in psychiatry: A qualitative study with ex-patients. *Social Science & Medicine*, 223, 89-96.
- Vernon, R. (1979). Unintended consequences. *Political theory*, 7(1), 57-73.
- Verstraete, A. G. (2004). Detection times of drugs of abuse in blood, urine, and oral fluid. *Therapeutic drug monitoring*, 26(2), 200-205.
- Widder, N. (2004). Foucault and power revisited. *European Journal of Political Theory*, 3(4), 411-432.
- Wild, T. C. (2006). Social control and coercion in addiction treatment: towards evidence-based policy and practice. *Addiction*, 101(1), 40-49.
- Werth, R. (2013). The construction and stewardship of responsible yet precarious subjects: Punitive ideology, rehabilitation, and 'tough love' among parole personnel. *Punishment & Society*, 15, 219-246.
- Wright, S., Klee, H., & Reid, P. (1998). Interviewing illicit drug users: observations from the field. *Addiction Research*, 6(6), 517-535.
- Young, I. M. (1994). Punishment, Treatment, Empowerment: Three Approaches to Policy for Pregnant Addicts. *Feminist Studies*, 20(1), 33-57.
- Young, D. & Belenko, S. (2002). Program retention and perceived coercion in three models of mandatory drug treatment. *Journal of Drug Issues*, 32(1), 297-328.
- Zimmerman, M. A. (1990). Taking aim on empowerment research: On the distinction between individual and psychological conceptions. *American Journal of Community Psychology*, 18(1), 169-177.
- Ødegård, E. (2011). *En historikk over norsk narkotikapolitikk og politikkenes meningsforankring*. Hentet 25.03.21 fra https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2011/oedegaard_om_norsk_narkotikapolitikk.pdf

Alle kilder som er brukt i denne undersøkelsen er oppgitt.

Appendiks

Appendiks I: Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Vil du delta i forskningsprosjektet

Preventiv rusmiddelpolitikk: En studie av norske ungdommers erfaringer med ruskontrakt?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke norske ungdommers erfaringer med ruskontrakt. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Jeg ønsker til min masteroppgave ved Universitetet i Oslo å intervju ungdommer som enten har gått på, eller som går på ruskontrakt. Jeg ønsker å kartlegge hvorvidt kontraktene fungerer, og om de faktisk får ungdom som enten har utviklet, eller som holder på å utvikle et rusproblem, til å kutte ut rusmidler. Derfor ønsker jeg å intervju ungdommene selv, for å lytte til deres erfaringer rundt kontraktene. Det finnes per dags dato lite forskning på ruskontrakter, og især omkring ungdommenes egne erfaringer med disse. Selv om en ruskontrakt må inngås med samtykke fra den det gjelder, ønsker jeg altså å finne ut hvordan ungdommene det gjelder, opplever det å gå på ruskontrakt. Jeg ønsker spesielt å finne ut av om kontraktene oppleves som en form for straff eller hjelp. Jeg ønsker også å se på hvordan ungdom på ruskontrakt opplever grensesetting rundt bruk av rusmidler fra autoritetsfigurer, og hvorvidt disse hjelper ungdommene med å kutte ut rusmidler. Medstudenter, seminarleder og veiledere vil komme med innspill på arbeidet som gjøres underveis. Oppgaven vil til slutt bli bedømt av to sensorer ved innlevering. Dette innebærer at de kun vil se utkast og ferdigstillingen av oppgaven, og ikke ha tilgang til selve datamaterialet eller noen form for personopplysninger. Ingen medstudenter vil derfor ha tilgang til verken personopplysninger, lydopptak, identifiserende transkripsjoner eller lignende. En mulighet er at oppgaven skrives

om til en artikkel som kan bli publisert i en vitenskapelig journal, men dette er enda ikke bestemt.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Oslo er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg ønsker å komme i kontakt med ungdom av alle kjønn mellom 15-19 år, som enten går på, eller som har gått på ruskontrakt. Grunnen til at jeg har inkludert individer som er over 18 år, er altså at jeg ønsker å finne ut av om kontraktene har vært effektive i forhold til å få ungdom til å kutte ut rusmidler. Jeg har valgt å gå gjennom Konfliktrådet samt Uteseksjonen for å finne ungdommer som tilhører denne målgruppen, for å komme i kontakt med disse ungdommene. Du har derfor blitt funnet gjennom en av disse instansene ved hjelp av dem, og kontaktet i forbindelse med deltakelse i denne undersøkelsen.

Hva innebærer det for deg å delta?

Denne undersøkelsen er basert på intervjuer mellom meg og ungdommene selv. Under intervjuene vil jeg stille en rekke spørsmål som er rettet mot ungdommenes bakgrunn, relasjoner, erfaringer og overbevisninger. Formålet med dette er i all hovedsak å kartlegge 1. hvorfor ungdommen har brukt rusmidler, 2. hvorfor vedkommende har gått på ruskontrakt, og 3. hvordan vedkommende har opplevd det å gå på ruskontrakt. Samtalene vil dessuten bli tatt ved hjelp av en båndopptaker, i tillegg til at det vil bli tatt notater underveis. Både opptaket fra samtalene samt notatene vil bli slettet etter at intervjuene er transkribert. Foreldre, foresatte, verger etc. til ungdommene kan få se intervjuguide og andre dokumenter i forbindelse med prosjektet dersom de ønsker det, ved å ta kontakt med meg på mail (torstbot@student.sv.uio.no). Ved spørsmål om relasjoner, som kan være om familie eller venner, kommer jeg til å være forsiktig - og unngå at noen kan bli identifisert gjennom

ungdommenes svar. Spørsmålene vil derfor stilles på en slik måte at dette unngås. Jeg kommer også til å forklare ungdommene innledningsvis, i presentasjonen, at de ikke må svare på en måte som kan identifisere disse individene.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Ved behandlingsansvarlig institusjon (Universitetet i Oslo) vil meg, en seminargruppe på åtte andre medelever samt seminarleder, og mine to veiledere ha tilgang til informasjonen som deles i forbindelse med prosjektet. Et utferdig utkast vil månedlig bli levert i forbindelse med dette seminaret, hvor seminarleder og medelever vil gi tilbakemeldinger på det arbeid som er gjort av meg. Jeg har i tillegg to veiledere som hver for seg vil ha tilgang til prosjektet. Jeg vil sikre full konfidensialitet, og erstatte navn og kontaktopplysninger med en kode som lagres på en egen navneliste adskilt fra øvrige data. Jeg vil altså sikre at det den registrerte ikke vil kunne gjenkjennes i publikasjonen.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er mai 2021. Lyddopptak samt notater vil bli slettet så fort samtalene er transkribert.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Oslo har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- *Universitetet i Oslo* ved *Torstein Botnan* (torstbot@student.sv.uio.no), *Torbjørn Skardhamar* (torbjorn.skardhamar@sosgeo.uio.no) eller *Kjell Erling Kjellman* (k.e.kjellman@sosgeo.uio.no)
- Vårt personvernombud: *Roger Markgraf-Bye* (roger.markgraf-bye@admin.uio.no)

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Torstein Botnan

(Forsker)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Preventiv rusmiddelpolitikk: En studie av norske ungdommers erfaringer med ruskontrakt*, og har fått anledning til å stille spørsmål.

Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles fram til prosjektet er avsluttet.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Appendiks II: Intervjuguide

1. Oppstart av samtalen

- Presentasjon av meg selv.
- Jeg intervjuer deg i forbindelse med et forskningsprosjekt jeg jobber med i samarbeid med Universitetet i Oslo, som ønsker å snakke med ungdommer som enten går på, eller som har gått på ruskontrakt sine erfaringer med tiltaket. Jeg vil finne ut om ruskontraktene hjelper, og om det er et effektivt virkemiddel som får ungdom til å kutte ut rusmidler. En annen ting jeg er interessert i er om den oppleves som en form for straff eller hjelp. Jeg er kun interessert i å høre på dine erfaringer for å danne meg et overblikk av ruskontraktene og ikke deg som person, så dette er ingen evaluering av deg som person eller noe sånt. Du trenger heller ikke være redd for å bli gjenkjent på noen måte. Opptaket av samtalen vil bli lastet opp til en trygg lagringsplass før det så vil bli slettet etter transkripsjon, og ingen personopplysninger vil bli gjengitt i undersøkelsen.
- Ved spørsmål om relasjoner, som kan være om familie eller venner, må vi være forsiktig, og unngå at noen kan bli identifisert gjennom avgitte svar. Spørsmålene mine vil derfor stilles på en slik måte at dette unngås. Du må derfor ikke svare på en måte som kan identifisere noen individer. Du behøver heller ikke å svare på spørsmål som du ikke er komfortabel med å svare på.
- Først vil jeg forsøke å kartlegge bakgrunnen din i forbindelse med ruskontrakten. Deretter vil vi snakke mer om dine oppfatninger og personlige erfaringer med ruskontrakt. Til slutt vil vi oppsummere og konkludere det vi har gått igjennom. Intervjuet vil vare i cirka 1 time, men det er jo opp til deg hvor lenge du har lyst til å holde på. Hvis du ikke vil svare på spørsmål, trenger en pause eller ønsker å bryte intervjuet, er det bare å si fra.

2. Spørsmål til informanten

A. Innledende fase

- Kan du starte med å fortelle litt om deg selv?

- Hvordan var det du ble introdusert for ruskontrakt, og hva var vilkårene for kontrakten du signerte?
- I hvilken tidsperiode har du gått på ruskontrakt, og hvor gammel har du vært i denne perioden?
- Hvordan ble du introdusert for rusmidler?
- Hva slags rusmidler har du brukt, eller bruker du?
- Har du venner som enten bruker eller har brukt ulovlige rusmidler? Unngå å nevne navn eller andre personopplysninger.
- Har du noen familiemedlemmer som enten bruker eller som har brukt ulovlige rusmidler? Unngå å nevne navn eller andre personopplysninger.
- Om ja på venner eller familie: Føler du at det har påvirket deg? At du begynte eller har holdt på, på grunn av at folk i rundt deg brukte rusmidler?

B. Fokus på forskningsspørsmål

- Når du ble introdusert for ruskontrakt, hadde bruk av rusmidler da blitt noe du gjorde til vanlig, var det en sjelden gang på fest, etc.?
- Jeg vet at det kanskje er litt ekkelt å bli spurt om dette, men siden du har gått på ruskontrakt, er det lov å spørre om du opplever å ha hatt problemer med rus?
- Opplever du at andre har opplevd at du har hatt problemer med rus?
- Var det noen som fant ut at du gikk på ruskontrakt, som du kanskje ikke ville at skulle vite om det? Ble du for eksempel hentet av sivilpoliti på skolen for å avlegge prøver, slik at du ble 'sett' på denne måten? Ble du hentet fra timen for å avlegge prøver i skoletiden? Gikk det rykter på skolen om slike ting, eller bare det at du gikk på ruskontrakt generelt?
- Eventuelt oppfølgingsspørsmål: Har du følt at du har blitt stigmatisert, enten av elever, lærere eller lignende, som en følge av dette? Og hvordan har dette påvirket deg? (Eventuelt annerledesgjort dersom informanten ikke forstår begrepet).
- Har det at du gikk på ruskontrakt ført til at du for eksempel har gått glipp av undervisning eller blitt ekskludert fra sosiale aktiviteter?
- Eventuelt oppfølgingsspørsmål: for eksempel å ikke lenger kunne eller få lov til å spille fotball på et lag eller delta i eller bli invitert til sosiale sammenkomster

- Dersom nei: Har ruskontrakten snarere hjulpet deg med å bli mer inkludert, ved at du har fått et enda bedre undervisningstilbud, mer støtte eller hjelp til å delta i sosiale aktiviteter som fotball, blitt invitert på flere ting for eksempel?
- Hva var din relasjon til skole og utdanning før du begynte på ruskontrakten? Har du likt skolen eller ikke, og hvordan har du prestert? Underprestert, overprestert, normalt etc.?
- Oppfølgingsspørsmål: Har ruskontrakten hjulpet deg med å prestere bedre og delta mer på skolen, eventuelt endret ditt forhold til skole og utdanning?
- Hvordan er forholdet ditt til foreldrene dine?
- Oppfølgingsspørsmål: Har ruskontrakten eventuelt bedret eller svekket ditt forhold til dem? Hva tror du de har fått ut av dette? Har de fått større tillit til deg gjennom ruskontrakten, mindre, eller hva tror du?
- Hva tror du er årsaken til at du har brukt ulovlige rusmidler?
- Har ruskontrakten vært god i form av å fokusere på årsakene til at du har brukt rusmidler, for å hjelpe deg med å slutte?
- Opplever du at årsaker til ditt bruk av rusmidler har blitt diskutert og tatt hensyn til av de som fulgte deg opp gjennom ruskontrakten?
- Har du vært i et miljø hvor bruk av rusmidler har vært vanlig?
- Hvis nei: hopp til del C.
- Hvis ja: Har ruskontrakten gjort det lettere å komme seg vekk fra dette miljøet, eller eventuelt si nei til rusmidler i deres nærvær?

C. Personlige erfaringer med ruskontrakten

- Når, hvor og hvordan ble urinprøvetakingen gjennomført i ditt tilfelle?
- Oppfølgingsspørsmål: Er, eller var urinprøvene noe du forbinder med tvang, skam, krenkelse, maktmisbruk eller lignende, eller har de vært helt uproblematisk for din del?
- Har du kun avlevert negative prøver?
- Om nei: Hva skjedde da?
- Har du noen gang «lurt systemet» ved å avlegge falsk urinprøve, brukt rusmidler lenge nok i forveien til at det ikke kunne oppdages etc.? Eventuelt hvordan?

- Eventuelt oppfølgingsspørsmål: Opplever du at det er lett å «lure systemet» på denne måten?
- Følte du deg tvunget eller presset til å gå på ruskontrakt, det være seg fra omsorgspersoner rundt deg, politi eller andre, eller opplever du at det var din egen avgjørelse?
- Oppfølgingsspørsmål: På hvilken måte?
- Ruskontrakten er jo teknisk sett en straffereaksjon, men opplever du at ruskontrakten har vært en form for straff fordi du har brukt ulovlige rusmidler, eller ser du på den som en slags rehabilitering og tilbud om hjelp til å slutte med rusmidler?
- Oppfølgingsspørsmål: Hvorfor opplever du det slik?
- Har du opplevd at noen av de som skal følge deg opp har vært utfordret av en slags rollekonflikt, altså at de både skal prøve å hjelpe deg samtidig som de utøver en kontrollinstans? Opplever du at de klarer å skille disse to rollene fra hverandre, og hvordan i så fall?
- Anerkjenner du autoriteten til loven, politiet, rettssystemet osv.? Har du respekt for 'systemet'?
- Hadde du noen motivasjoner til å kutte ut rusmidler da du begynte på ruskontrakten?
- Oppfølgingsspørsmål: Ble du hjulpet med å finne noen motivasjoner, og har dette eventuelt hjulpet?
- Opplever du at ditt bruk av ulovlige rusmidler har gått utover helsa di?
- Hvis nei: Hvorfor ikke det da?
- Opplever du at ditt bruk av ulovlige rusmidler har satt deg i såkalte 'høyrisikosituasjoner', altså at rusen har satt deg i fare—og har du eventuelt blitt mer bevisst på dette gjennom ruskontrakten?
- Hvis nei: Hva skjer når du er ruset da?
- Hva ble snakket om i russamtalene?
- Hva har du fått ut av russamtalene?

D. Konkluderende og oppsummerende spørsmål

- Hvordan har du opplevd det å gå på ruskontrakt sånn helhetlig?
- Oppfølgingsspørsmål: Hva slags tanker sitter du med? Er det noen deler som har vært positive, negative eller blandede?

- Har ruskontrakten lært deg noe spesielt? Har den for eksempel hjulpet deg med å få et bedre syn på livet eller hvordan du kan ta bedre valg i livet, eller har den påvirket deg negativt?
- Hva har vært viktig for ditt tilfelle i forbindelse med ruskontrakten? Urinprøvene, samtalene, eller andre ting?
- Er det noe du mener kunne blitt gjort annerledes eller blitt forbedret ved opplegget rundt ruskontrakten?
- Opplever du selv at det var bra for deg å bli oppdaget, slik at du havnet på ruskontrakt, eller angret du på at du valgte ruskontrakt over forelegg og anmerkning på rullebladet?
- Fikk ruskontrakten deg til å slutte med rusmidler, eller ikke?
- Hvis ikke: Begynte du å skjule rusbruken, eller fortsatte du å bruke det åpenlyst?
- Hvis ja: Har du mottatt nye straffereaksjoner fra påtalemyndigheten på dette?
- Er du rusfri i dag?
- Tror du at du kommer til å være rusfri i framtiden, eventuelt som følge av ruskontrakten?

- Det var alle spørsmålene jeg hadde. Tusen hjertelig takk for intervjuet!

- Debrief.